

כיבוד הורים

בהלכה ואגדה

בעזרת החונן לאדם דעת

זאב רוט

לעילוי נשמת חיים עמוס ויים ז"ל

נפ' ג' בתשרי תשס"ה

מחולק לזיכוי הרבים

לעילוי נשמת

ר' אברהם יעקב (אלפרד) ז"ל

נפ' ט"ז אייר תשע"ו

חיים עמוס ז"ל

נפ' ג' תשרי תשס"ה

לרפואת

מרדכי דוד בן אסתר

ורבקה בת חנה

וזאת למודעי

תכלית חיבור זה לעורר לב המעיין

וכיון שהלכות הן כהררים התלויים בשערה

לעניין מעשה - כל אחד ינהג כפי הוראת רבותיו

להערות והארות:

זאב רוט

טבריה 26 בני ברק

Zeevrot1@gmail.com

כל הזכויות שמורות ©, אין להעתיק ולצלם ללא רשות

Rabbi Shmuel Eliezer Shtern

Dayan in Rabbinical Court
of HaGaon HaRav Vosner, Shlita
Rosh Yeshiva Chasam Sofer
Rav of West Bnei-Brak
1 Harav Kuk St. Bnei-Brak 51273

שמואל אליעזר שטרן

דומ"ץ בבני ברק של מדרן הגר"ש ואגודת שליט"א
ראש ישיבת חוג חת"ס
ורב מקורב בני ברק
רח' הרב קוק 1. בני ברק 51273

בס"ד, יום ה' שבת תשס"ז

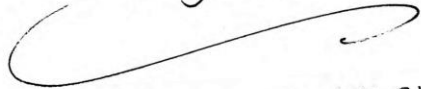
ברוך ה' אלהינו ה' צדיק הוא שליטתו
מבדק ומגד והיה מ' אמת ומבורח
ברשחותו הניח את ידו הקדושה לצוות
לפנינו ויסוה נכדוה ומשדוה הצדוקי
בטן ומגה, ותיק ומדוה, ולדוכ
באוי אצמ ופצמ, מאליה צי ומפני
לגה, וצדיק צוה בל הצדוק, וצדק
אוינה נכס שדה מ' אנס- אפיק
זאג אצמ דגמ זאג קידה שחרי
דב ה', זאג דוקי. ילכו או אצמ
מאדוה מאליה, ומגד מ' אצמ ה' דבלי מ' אצמ
יפי מ' אצמ וצדוקי קצמ, אצמ-
אג שמואל וצדוקי ה' אצמ וצדוקי דגמ בני יאג
די צדיק אצמ
שמואל אצמ

Rabbi Baruch M. Ezrachi
Rosh Yeshivah

הרב ברוך מרדכי אזרחי
ראש הישיבה

בס"ד אמת התשל"ו

ביום אמת האמת יוכיח מעלותיו סוקרי נאמני ההלכה
יביא חסדו משה משהו וכל מה שיש, ויגישו הכל. הרי זה הק
לאם הוא סוף ויגלו. ואשה פיו יקומו, וכבר יזכרו.
טענת הוא בית רבואה דהיה האנשים, וכוחו
סודי משה והלכה והעשה.
ואם סוף הסתירה, ולכן בין בשרי הסתירה
דבר בית ומסיו אפסיה, כלכלת חלוקה את ויא
דמוסו בלגיה, נשאר היה משהו על העולמים הם, מעלה
שכלל יעשה משהו שלמה חכם למנה ומורה.
אכן, שהיה משהו יושב מוגנות איוסיו החלוקה יזכרו
חט. אלא ובעוד נאמר הוציא את פנים הסתירה כלכלת ויהיה
בעניניו משהו את כי יזכרו יפה עשה להבא הפסוק יקיים
אלו הכנסו על ענין אלוטם דיוסיו, ואנשינו כי יסירו משהו
עצומה למען יושב
היננו יזכרו ובינינו את יוכיח ההלכה יפה זכרו כול
היה נעלה כל הפינים כי יושב להבא כענין חנותו כלכלת
להחזיקו והעולמים, ולכן נאמר ולמאמרים
הכלל כלכלתו (כל חכם)
ביקראו המורה

רח' קסטור 22, ירושלים 96433, ת.ד. P.O.B. 16246 טל. 02-6421337, 22 Kassuto Jerusalem 96433

תוכן עניינים

9..... **הקדמת חובה**

15..... משהו לילדים

17..... ומשהו לילדים המתבגרים

כיבוד הורים באגדה

23..... כיבוד הורים - יסודו מדין הכרת הטוב

27..... הכרת הטוב להורים אינה תלויה כלל מה היא סיבת נתינתם

31..... העמקה ביסוד הכרת טוב

33..... הכרת הטוב ו'תודה רבה' עם שכל

39..... הכרת טובה לפי גדלות האדם

44..... כיבוד הורים עד היכן

48..... עד כמה להקפיד שלא לצער הורים

54..... מלחמת אחים

60..... התערבות הורים בחיי ילדיהם הנשואים

65..... הורים סבלנות... אל תתייאשו

68..... כיבוד הבורא יתברך שמו

70..... ההודאה לה' היא מקור ההטבה

74..... התבוננות בחובת הכרת הטוב לרבש"ע

76..... הכרת הטוב לה' בכל מצב

78..... כיבוד הורים וכיבוד ה' הוא סגולה ל'מצמיח ישועה'

הלכות כיבוד הורים

82..... שכר מצוות כיבוד הורים

87..... האם לברך על מצות כיבוד הורים

89 מורא אב ואם

89 עד היכן רצונו יתברך שיירא מהם

90 ישיבה או שכיבה על מקום אביו ואימו

90 ישיבה שלא בפניהם

91 סתירת דברי ההורים

92 אופנים המותרים

93 לסתור דבריו בדברי תורה

93 סתירת דבריו שלא בפניו

94 לקרוא להורים בשמם

94 לקרוא בשמם על ידי הוספת תואר כבוד

כיצד יקרא להוריו במקום שנשאל על כך, בעלייה לתורה, או בתפילה

95 עליהם

95 האם מותר לקרוא לחברו ששמו כשל אביו

96 שני אופני היתר

97 כיבוד אב ואם

98 כיבוד במחשבה

99 כיבוד בדיבור

100 חובת תקשורת עם ההורים

101 לכבדו בדבר המזיק לבריאותו

101 בקשות מהורים

102 האופן בו מותר לבקש

103 הורים שעושים שירות עבור ילדיהם בלא שנתבקשו לכך

103 כשהאב בן תורה

105 כיבוד הורים על ידי שליח

107 האם חייב לארחם בביתו, והאם ראוי שיכניסם ל'בית אבות'

109 דרישות ובקשות מהילדים, נזיפתם, והכאתם

111 ציות להורים בדברים שאינם נוגעים אליהם באופן ישיר

111 כמה דוגמאות מעשיות שנכללות בדין זה:

115 לשמוע בקול הוריו כשהדבר סותר מצוה או איסור מהתורה או מדרבנן

116 חומרות

- 117.....מנהג ישראל
- 117.....להפסיד או להפסיק לימוד תורה כדי לכבד הורים
- 119.....כיבוד הורים לאחר מיתתם
- 120.....כיבודם לאחר מיתה חשוב יותר מבחייהם
- 121.....ענייני כיבוד לעילוי נשמתם
- 122.....כיצד מועילים מעשי הבנים לנשמת הוריהם לאחר פטירתם
- 123.....האם אפשר להועיל לאב רשע
- 124.....מה הוא העילוי נשמה הגדול ביותר להורים
- 125.....מה יכוון בכל מה שעושה עבור הוריו שנפטרו
- 125.....לפעול עבורם אחר י"ב חודש מהפטירה
- 126.....כשאומר דבר שמועה מהוריו שנפטרו, האם יוסיף: "הריני כפרת משכבם"
- 128.....באיזה אופנים חייב הבן להוציא מכיסו לצורך כיבוד אב ואם
- 128.....כאשר האב מבוסס כלכלית
- 128.....הוצאות נסיעה
- 129.....כשאינו מחוייב ומכבדם האם קיים מצוה
- 130.....כאשר האב עני ואין לו מספיק למחייתו
- 130.....האם צריך הבן לעבוד שעות נוספות כדי שיהיה לו כסף לזון את אביו
- 131.....האם כופין את הבן לפרנס את אביו כשאין לאב
- 131.....לעניין הלכה
- 132.....מתי אין כופין את הבן לזון את אביו העני
- 133.....כשהאב עני ויש כמה בנים איך יתחלקו ביניהם. ודין החתנים
- 133.....נתינה לאב מכספי צדקה
- 134.....נתינה לאב מכספי מעשר כספים
- 134.....כספי מעשרות קודם שהופרשו
- 135.....עזרה להורים קודמת לשאר צדקות
- 136.....האם יחזר על הפתחים עבור פרנסת הוריו
- 136.....האם מותר למחות ולצער הורים שמפסידים את ממון ילדיהם
- 137.....האם מותר לצער את אביו ולהעירו משנתו לצרכים שונים

הקדמת חובה

הרגע הדרמטי בו הפכנו למעשה לעם מבורך, מתחולל בפרשת תולדות. זהו הרגע בו כח הברכות וההשפעות שהקדוש ברוך הוא העניק לאברהם אבינו, מועבר על ידי יצחק אבינו ליעקב בנו - 'ויתן לך את ברכת אברהם', ואנו כולנו צאצאיו נהנים מברכתו. 'ויתן לך האלוקים מטל השמים ומשמני הארץ...' - אומר יצחק, ובכך הוא מעניק את ההשפעות והברכות ליעקב, כשהוא מסיים במילים ברורות: 'ארריך ארור ומברכך ברוך'!

לרגע ההכרעה הזה, בו יעקב אבינו נוטל את הברכות בתחבולה נועזת מעשיו אחיו, קדמה מלחמה של ממש. יצחק אבינו התכוון להעניק את כח הברכות לעשיו ולזרעו אחריו, אך כשרבקה שומעת זאת היא נחרדת, היא מבינה את המשמעות ההרסנית לעם ישראל אם עשיו יקבל את הברכות. לכן היא מתכננת אסטרטגיה, תוך מסירות נפשה ונפש בנה יעקב, כדי להקדים את עשיו ולזכות בברכות יצחק.

יום של מתח וחרדה, תוך מלחמה נגד השעון, עובר על האוהל של יצחק ורבקה. כשעשיו בשדה מנסה לצוד ציד, רבקה ויעקב עסוקים בתוכנית הסודית: הבאת גדיי עיזים, שחיטתם והכנתם לאכילה. אחר כך מתחפש יעקב לאדם שעיר, וגם מעלה את החשש אם חלילה יצחק יגלה את הדבר ויקלל במקום לברך. לבסוף, יעקב מצליח להקדים את עשיו בהבאת המטעמים לפני אביו.

בתום שעות של דאגה ומתיחות, יצחק מעניק ליעקב ולזרעו אחריו את הברכות.

כל הסיפור מעלה תמיהה אחת, גדולה ועוצמתית, נוקבת ועמוקה: הרי לכולם ברור כי עשיו היה רשע מרושע, ואילו יעקב איש צדיק. לכולם ברור כי רצון ה' הוא שיעקב יקבל את הברכות, כפי שראוי וכפי שאכן קרה. אם כן, מדוע כדי לעשות זאת נדרשה אסטרטגיה כה מורכבת ומסוכנת, וכי היה חשש שהברכות לא יגיעו ליעדם הנכון?! ומדוע נדרש יעקב 'איש תם' לשנות את טבעו ולסכן את חייו כדי לזכות בברכות!?

השאלות הנוקבות הללו, מובילות לגילוי מרגש הנחשף בשם ה'שפת אמת' זי"ע שאמר בשם זקנו ה'חידושי הרי"ם' זי"ע: **לעשיו היה כח אדיר, כח שאין חזק ממנו. כוחו של עשיו הוא בכך שכיבד את אביו. כיבוד אב הוא כח עוצמתי כל כך, עד שאי אפשר לעמוד בפניו. מכח עוצמת כיבוד אביו, היה יכול עשיו לזכות בברכות שאינן מגיעות לו, לקבל את הברכות למרות שאינו ראוי להן - רק בגלל שהוא כיבד הורים!**

מול הנשק העוצמתי הזה של עשיו, שלפה רבקה את אותו נשק. היא ביקשה מיעקב להסתכן ממש, לשים את נפשו בכפו בהגישו לאביו את המזון שהכינה. רק כאשר יעקב מוסר את נפשו למען כבוד אביו - הוא מסוגל להעניק תשובה הולמת לכוחו העוצמתי של עשיו, ולזכות בברכות כפי שראוי וצריך להיות!

וכן מצאנו בדברי הרש"ר הירש (כז, א): "התנהגותו של יעקב ברורה ושקופה בתכלית, מתחילתה גוזרת עליו האם לשמוע בקולה ללא הרהור... היא יודעת שכל אופיו כאיש תם יתמרד בדבר והרי היא מפסיקה כל התנגדות על ידי מצות האם והחובה לשמוע בקולה...".

כאשר אמו פונה ומבקשת ממנו להביא את המזון ליצחק אביו, הוא שם בצד את הקשיים - שקולו אינו קולו של עשו, ושאינו איש שעיר. הוא מודע לכך שהוא מסתכן שאחיו ירצחנו נפש ואף לוקח סיכון שאביו יכעס עליו אם ידע. כך במסירות נפש - 'אנוס כפוף ובוכה' (מש"ט כז יד) הוא ניגש לקיום הוראות אמו והזכות לכבד את אביו - שהם נר לרגליו. ציווי זה גובר על כל הסיכונים והפחדים, הכל כדי לכבד הורים!

הגילוי הזה מסעיר את הלב: אכן, לעשיו לא הגיעו הברכות, ממש לא. אבל לקחתן ממנו לא היה ניתן, בגלל שהיה לו את הכח העוצמתי של כיבוד אב, רק בגלל שהיה מכבד את אביו באופן נעלה כל כך, רק לכן היה עלול לזכות בברכות שלא מגיעות לו בכלל! ובכדי שיעקב יקבל את הברכות, הוא נדרש להשיב באותה מטבע של כיבוד אב, אך במדרגה שאינה פחותה ממסירות נפש למען אביו, כי רק כך יצליח להפוך את הקערה על פיה ולזכות בברכות המגיעות לו ביושר!

מדהים להבין ולהיווכח, כי למעשה כל מעלתו ויקרתו של העם היהודי עמדו אז על כף המאזניים. אילו לא הייתה ליעקב זכות של כיבוד הורים במסירות נפש - הוא לא היה יכול ליטול את הברכות מידי עשיו. כלומר, כל מה שהעם היהודי הנבחר זכה בו, כל ברכות השמים והארץ אותן קיבלנו במתנה, כל יוקרתנו ועוצמתנו לדורי דורות - הכל בזכות אותו כיבוד אב במסירות נפש של יעקב אבינו.

וממסירות נפשו של יעקב לכיבוד הורים, נותר לנו - צאצאיו, הכח הזה להתמסר באופן מוחלט, לכבד באופן כה עמוק ומסור את הורינו. אנו נושאים עמנו במטען הגנטי היהודי את ההתמסרות להורים, את החשק והרצון לכבדם, את העמדתם בראש סולם העדיפויות בכל מחיר. אנו הולכים בדרכי אבות ופועלים במסירות למען הורינו, כי זכינו בכוח הסגולי הזה לכבד הורים במסירות נפש, אותה הנחיל לנו יעקב אבינו כמוורשת מתנה.

וכיעקב שזכה בברכות בזכות כיבוד ההורים, כך גם אנו, בזמננו, זוכים בשפע

ברכת שמים בכל שאיפותינו ובקשותינו בזכות כיבוד הורינו. חז"ל אומרים, כי כה ההשפעה הגשמית שיש לצאצאי עשיו - הוא מכח העובדה שאף הוא כיבד את אביו, כלומר: למרות היותו רשע מרושע, זכה להשפעה גשמית בזכות כיבוד הורים¹. **ועל אחת כמה וכמה** יהודים יראי שמים וטובי לב, הזוכים להשפעות גשמיות נרחבות בברכת כיבוד ההורים.

הבה נתבונן ונפנים את המסר. ככל שנכבד יותר את ההורים, ככל שנמסור את הנפש, כפשוטו ממש, למען הורינו, ככל שנפעל כדי להוקירם, ככל שנרבה מעש ונכביר פעלים למען כבוד הורינו, ככל שנתקשר יותר, נבקר יותר, נפעל יותר למענם ונעשה הכל לכבודם - כך נבטיח לעצמנו חיי שפע ואושר, ברכה והצלחה לנו ולדורותינו אחרינו!

על אם הדרך המובילה לבני ברק, עיר קטנה למדי באותם ימים, נראה משתרך רכב ישן ומקרע. נהג הרכב, יהודי בשנות העשרים לחייו בשם ר' פנחס, נהג בזהירות למרות עננת הדאגה שכיסתה את פניו. לפני תקופת מה, גילו הרופאים כי מחלה קשה מקננת בגופו, חייו בסכנה של ממש. ר' פנחס שמע את הבשורה בצער רב ובדאגה עמוקה, הן הוא עוד צעיר לימים, משפחה בת כמה נפשות בביתו, ולפתע - שוד ושבר!

לנוכח זאת, החליט ר' פנחס כי תחילה יקיים את דברי חז"ל שיעצו לחולה ללכת אצל חכם שיקבש עליו רחמים, וביקש לנסוע אל ה'חזון איש' זצ"ל. באותם ימים,

¹ איתא במדרש תנחומא בגודל שכר מצות כיבוד הורים של עשיו (קדושים אות טו): "בא וראה כבוד אב ואם כמה היא חביבה לפני הקדוש ברוך הוא, שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרו בין צדיק ובין רשע, מניין? מעשו הרשע, על ידי שכיבד את אביו, נתן לו הקדוש ברוך הוא את כל הכבוד הזה... **ומה אם רשע זה על שכיבד את אביו פרע לו הקדוש ברוך הוא, מכבד אבותיו על אחת כמה וכמה**".

ועד כמה השתדל עשיו לכבד את אביו, כתב ה'ספר חסידים' (אות שמ"א): "שלא תתמה למה נתן הקב"ה ממשלה לבני עשו, שתדיר הלך בשביל אביו למקום סכנה במקום החיות כדי לצוד ציד להביאו אל אביו...".

הרי מוכח, ששכרה העצום של מצות כיבוד הורים שכל טוב העוה"ז שקיבל עשיו בברכת יצחק היה בזכות מצות כיבוד אב ובכלל זה מה שבני עשיו שולטים בעוה"ז (כמפורש בזה"ק פר' תולדות) ואין ישראל יכולים ליטול ממנו שררה זו עד שישולם לו כל שכר המצוה. וכן מפורש בחז"ל (מד"ר דברים א'): "כשבאו ישראל ליכנס לא"י נצטוו שלא לעבור בגבול בני עשיו ואמרו על כך חז"ל כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה הראהו הקב"ה למשה אותו הר שהאבות קבורים בו א"ל משה אמור להם לישראל אין אתם יכולין להזדווג לו, **ועד עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורין בהר הזה**". וכן מפורש בחז"ל "מי איחר כבודו של יעקב בעוה"ז כבוד גדול שכיבד עשיו את אביו וסמכוה על הפסוק בתהלים 'ואחר כבוד תקחני' כלומר רק אחר שאשלם לעשיו שכר הכיבוד שכיבד את אביו אקח אתכם" (פסיקתא דר"כ סוף פ' כ"ד).

ההגעה בתחבורה הציבורית היתה מורכבת ומסובכת, ושכירת רכב - אפילו ישן ומקרטע - עלתה 5 לירות, סכום לא מבוטל. לפיכך, חסך ר' פנחס פרוטה לפרוטה, ביקש את עזרת שכניו וידידיו וגם לווה כמה חצאי לירות משכנים - הכל כדי להגיע לחמש הלירות הדרושות למסע לבני ברק, אל ה'חזון איש'.

בשעת ערב מוקדמת, נרגש ודרוך, נקש ר' פנחס בדלת ביתו של ה'חזון איש'. בברכיים כושלות נכנס אל הבית הקטן, והחל מתנה את צרתו בפני רבן של ישראל. הוא סיפר על גילו הצעיר, על משפחתו האהובה ועל החיים שעוד לפניו - ולפתע פרץ בבכי כשציטט את הבשורה הנוראה שבפי הרופאים על המחלה הקשה, על החרב החדה המתהפכת על צווארו...

ה'חזון איש' האזין לו בקשב, ומליבו נעקרה אנחה. אכן, צרה קשה היא זו, מחלה נוראה ואומללה שפקדה את היהודי הצעיר. לפתע, כמו התעורר משרעפיו, הרים את עיניו הטובות ושאל את ר' פנחס: 'אמור נא לי, האם אביך או אמך, ואולי שניהם, עדיין בחיים?'

ר' פנחס הופתע מהשאלה, שנראה היה שכלל אינה נוגעת לעצם העניין לשמו טרח כה רבות כדי להגיע עד הנה. אחרי רגע של מבוכה קלה השיב בקצרה: 'אכן, ברוך השם, שני הוריי בחיים, עד מאה ועשרים!'

'אמור נא לי', שב ה'חזון איש' ושאל, 'כמה עלה לך להגיע אליי? - ר' פנחס נדהם מהשאלה, אך התשובה היתה שגורה על לשונו: 'חמש לירות עלה לי. ועוד הרבה טרחה ומאמץ, הכל כדי להגיע לכבוד הרב ולקבל את ברכתו ועצתו לנוכח הצרה הנוראה שהתרגשה עליי...' - וניסה להזכיר את הנושא...

'ומתי לאחרונה עשית משהו עבור הוריך, בעלות לירה בודדת ויחידה? - שאל ה'חזון איש' שוב. לנוכח השאלה הזו, שתק ר' פנחס בבושה ובמבוכה. אכן כן, מי יודע מתי בפעם האחרונה השקיע בלעשות נחת רוח להוריו, לא לירה אחת ולא מחציתה...

נענה ה'חזון איש' ואמר משפט מטלטל, שכדאי שכולנו נזכור כל העת: **'הלא כתוב בתורה 'כבד את אביך ואת אמך וכו', למען יארכיך ימין ולמען יטיב לך'**. בורא עולם אומר לכל יהודי: רוצה להאריך ימים? רוצה חיים טובים ומאושרים? בבקשה, קח! כבד את הוריך, ואני מבטיחך אריכות ימים ושנות חיים טובים ומאושרים, בריאים ושמחים. האין הבטחה זו שווה יותר מכל? האם יש משהו גדול מהבטחה כה ברורה של בורא עולם?!

ר' פנחס הנהן בראשו ושתק, וה'חזון איש' המשיך: 'טרחת כה רבות להגיע עד אליי. שילמת הון, התאמצת במאוד. כל זאת כדי להגיע לכאן, לבקש את ברכתי.

כשאתה יוצא לדרך, אינך יודע אם אקבל אותך אם לא, אולי אני לא בבית, ואולי חלש. וגם אם אקבל אותך, כל מה שאני יכול לעשות זה לברך, ולקוות שהברכה תשפיע'...

ומנגד, הקדוש ברוך הוא עומד ומבטיח, מילים ברורות וחדות: תכבד את ההורים שלך, ואני מאריך את ימך. אני דואג לך לשנים ארוכות וטובות, דואג לבריאות שלך, מסדר את האושר בחיים שלך. מה לך בא אליי, מתאמץ כה הרבה, כשחיך, איכות חיך, אושר חיך והברכה בחיך, מצויים בהישג ידך במרחק כמה רחובות מביתך? תמיהני על מאמציק הרבים לבוא לחלות את פניי, כשברכתך מובטחת בבית הוריק, בחותמו של בורא עולם!

ה'חזון איש' לחץ את ידו בחום ונפרד ממנו בברכה לבבית. ר' פנחס יצא המום ונסער, ולכל אורך הדרך לביתו לא פסק מלהרהר בדברים, מרגיש כי קיבל מסר לחיים, הוראה נוקבת אך באותה מידה מתנה יקרת ערך. עוד באותו יום רכש מתנה קטנה להוריו, ועלה לבקרו תוך הקדשת זמן ותשומת לב לצרכיהם, לשמחם, לעשות להם טוב על הלב. מאז אותו יום קיבל על עצמו להקפיד ביותר על כיבוד הוריו, לעשות הכל כדי לכבדם ולהוקירם, להעריכם ולפעול למענם.

את סיפורו זה, סיפר ר' פנחס לכ"ק האדמו"ר מטאלנא שליט"א, בהיותו כבר יהודי זקן ושבע ימים. כיום הוא בן למעלה מתשעים, ועוד חי וקיים, בריא וחייך. המחלה האיומה שריחפה מעל ראשו חלפה כרוח נושבת, כיבוד ההורים הביא לו חיים חדשים ומאושרים, ממש כהבטחת התורה!

ולא בא סיפור זה אלא ללמדנו: יהודים הנתונים בצרה, מרבים לפעול בסגולות ובתפילות, מנסים להעביר את רוע הגזירה בכל דרך אפשרית. יש העורכים סגולות, תפילות במקומות ייחודיים, מבקשים ברכות צדיקים, ועוד ועוד, ובוודאי כולם אהובים וברורים.

אבל יש לנו עוד משהו, חזק ועוצמתי פי כמה, הבטחה של הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו: כיבוד הורים מאריך ימים, לא אריכות ימים בלבד - אלא מתוך טוב וחסד, חיים איכותיים מלאי שמחת חיים, חיים מאושרים ומבורכים. הבה נתאמץ יותר בכיבוד הורינו, בעשיה למענם, בלשמח את ליבם, נשתדל לבקרו בכל הזדמנות, נתקשר כל אימת שנוכל, נתמסר אליהם בכל בקשה. הקדוש ברוך הוא מבטיח לנו איכות ימים בטוב ובנעימים, היש הבטחה כדאית מזו?!

דוגמא נפלאה למסירות נפש למצוות כיבוד הורים שנחקה על ידי אבות אפילו בלב בנים רחוקים משמירת מצוות הינה פרופסור ויקטור פראנקל. פסיכיאטר, ניורולוג ופסיכותרפיסט, ממציא שיטת הלוגותרפיה. הוא ניצול שואה שהמציא

שיטת טיפול פסיכולוגית מיוחדת כתוצאה מהתבוננות בדרכי האדם ומחשבתו בזמנים קשים בעת שהייתו במחנות העבודה וההשמדה.

פראנקל, שנאסר בשל יהדותו במהלך מלחמת העולם השנייה על ידי הנאצים, נכלא בגטו טרזיינשטאט ואחר כך נשלח אל מחנה ההשמדה אושוויץ, כתב את ספרו "מבוא ללוגותרפיה - האדם מחפש משמעות" מיד לאחר המלחמה, והמהדורה הראשונה ראתה אור ב-1946. הספר תורגם לשלל שפות, ונמכר בלמעלה מתשעה מיליון עותקים².

הנה, בעת שהותו בכנס בארץ ישראל הוא סיפר שבשנת 1938 הוא גר בווינה בעקבות הפוגרומים של תחילת עליית הרייך השלישי יהודים רבים עזבו את וינה. אך הוא ומשפחתו נשארו שם כמו רבים אחרים שחשבו שהמצב עוד יכול להשתפר, לאחר מאורעות ליל הבדולח הקושי להגר היה גדול מאוד. והנה להפתעתו הוא נקרא למפקדת הרייך שהודיעה לו שניתנה לו ולאשתו אשרת יציאה מגרמניה לאחר שיהודים אמידים באמריקה שילמו שוחד רב כדי לשחררו. הוא שאל האם גם לאביו ואמו ניתנו אשרות והם השיבו לו בשלילה, ויקטור לא ידע מה לעשות, כיצד יתכן שהוא יעזוב את הוריו ויצא מאוסטריה כשהם מאחוריו...

הוא שוטט ברחובות המלאים בזכוכיות מנופצות מאירועי ליל הבדולח ובלא משיים התכופף ליד אחד מבתי הכנסת והרים חתיכת אבן והכניסה לכיסו, 'איני יודע מדוע עשיתי כן, אולי מתוך רצון שתהיה לי מזכרת מעיר מולדתי', אמר.

בשעה שהגעתי הביתה ישבתי ליד השולחן והאבן שהייתה בכיסי הציקה לי, הוצאתי אותה והנחתי אותה על השולחן. אבי שישב שם הרים את האבן וראה שבצידה חקוקה האות 'כ', הוא שאל אותי, 'האם אתה יודע מהי אבן זו? לא, השבתי.'

² השיטה שפיתח מבוססת על חוויותיו ועל התמודדותו עמהן, ומבקשת לתת מענה לשאלות הקיומיות האישיות והאנושיות שנשארו פעורות בנפשם של רבים לאחר זוועות השואה, אצל אלו שחוו אותה על בשרם, אצל בני התקופה ועבור הדורות הבאים. יתר על כן, פראנקל סבר שהחוויה הקיומית הנוקבת שחווה הוא יחד עם רבים אחרים במחנה ההשמדה, גילתה אצלו תובנות ונתיבים חדשים להתמודדות עם הרוע, ואפשרה לו להישיר מבט אל חוויות העצב והאובדן העמוקות ביותר. הצעותיו אלו, אותן כינה "לוגו (משמעות) תרפיה", מבוססות על ההנחה שיש בכוחו של האדם, ובכוחם של אחרים, לעזור לו לצאת מסבך נפשי מתוך התודעה העצמית שלו ובשל העצמאות והחופש להעניק משמעות לחיים, כמעט בכל הקשר נסיבתי. זו הסיבה מדוע דוקא יהודים שהיו חזקים באמונתם והייתה להם משמעות לחיים לא נכנעו לעינויי הגוף והנפש של הנאצים ימ"ש ולגודל השתוממותם מסרו נפש בשמחה כדי לדבוק בבורא עוד ועוד ואף נכנסו בשירה לתוך תאי הגזים.

זו אבן מאחד מלוחות הברית הנצבים מעל ארון הקודש בבית הכנסת והאותו 'כ' היא תחילת הדיבר - "כבד את אביך ואת אמך".

אכן לא הייתי דתי ולא הייתי רגיל לבקר בבית הכנסת כלל מלבד ב'כל נדרי' אמנם דבריו חדרו לליבי כארסו של נחש, הנה מאותתים לי מלמעלה שצריך לכבד הורים בכל מצב!

לא סיפרתי לו על האשרה שזכיתי לה לצאת מוינה, נשארתי עם הורי ואשתי בוינה. נשלחנו למחנות, כולם נהרגו ואני נשארתי לבד מכל משפחתי, אך אני מרגיש שעשיתי את הצעד הנכון שהקשבתי לסימן ולאיתות שקיבלתי משמים וזכיתי בכך לכבד את הורי.

משהו לילדים

הולך לו יהודי ברחוב, מרחוק הוא רואה איזה גוי שמתגולל ברחובה של עיר, שיכור כלוט, מלוכלך, משפיל את עצמו עד עפר ומבזה עצמו לעין כל.

וכי מה איכפת לו, על אותו הגוי.

מתכוון הוא להמשיך בדרכו, אך לפתע, נדמה לו שהוא מבחין בציציות המשתלשלות מתחת לבגדיו של אותו שיכור.

יהודי!!! הוא לוחש לעצמו.

אי, אי, אי, יהודי! לבו נצבט בקרבו, כואב את עלבוננו של 'צלם אלוקים' שנתבזה. והוא אומר לעצמו, אתרחק מהר מן המקום, שלא אראה בקלונו של אותו יהודי מסכן, שמא יתבזה.

אך לפתע, חושב שהוא רואה את... אוי, זהו יענקלה! יענקלה, היושב בספסל עמי בבית הכנסת.

לבו כואב, צובט ממש. יענקלה ידידו, בשפל המדרגה, מלוכלך, בבגדים קרועים ומטונפים, שיכור ממש. אילו בושות, מסכן!

הוא מתקרב אליו להושיט לו עזרה, אולי להושיבו בצד, למנוע קלונו ברבים. אך לא, זהו איננו יענקלה'ה חברו.

היתכן?! אולי אני טועה?! הוא משפשף את עיניו כלא מאמין.

הרי זה בני!!! בני יחידי, אהובי, שיכור ברחובה של עיר?! שלומ'ה שלי!

הוא רץ אל בנו יחידו אהובו... כביכול נראה שמיד יגן ויחפה עליו בכל דרך אפשרית...

אך לא!

הוא סוטר לו על לחיו שתי סטירות "מצלצלות", שימשיכו לצלצל באוזניו עד סוף ימיו, ופוצח בדרשה רווית כעס.

"שלוימי!!! הוא צווח. "אילו בושות אתה עושה לעצמך?! תראה איך אתה נראה! מלוכלך, מוזנח, ריח אלכוהול נודף ממך, האינך מתבייש?!

המון רב מתאסף סביב, לחזות ב"הצגה". תוך דקות, כולם כבר רואים, יודעים... אילו בושות!

הבה נתבונן.

המבחין בשיכור, ככל שגילה שהוא קרוב אליו יותר, לבו כואב יותר.

אכן, על גוי לא היה לו כל כך אכפת. על יהודי לבו נצבט. על חברו לספסל - זה כבר כואב ממש ועל כן הוא מתקרב לסייע בידו.

והנה, דווקא כשהוא מגלה שזהו בנו, בנו יחידו, אהובו, הוא צועק עליו וממש רוצה להכותו, כשכולם מסביב צופים בנעשה.

היתכן שדווקא כשהקרבה והאהבה מגיעה לשיאה והרחמים גדולים מאד, דוקא אז, רחמי האב נעלמים כלא היו, ומדת הדין פורצת בתפארתה?!

אכן כן, הגה"צ ר' יצחק בלזר זצ"ל כתב, שדוקא כשהאהבה והרחמים מגיעים לשיאם, דוקא אז, מרוב אכפתיות, רחמים וצער, יש כעס, רוגז ועונש.

'רחמי אב על הבן', הרחמים הגדולים, דוקא הם, מביאים את האב לידי צער כה גדול, עד שהוא כועס על הבן, ומענישו. אולי מתוך כך ישנה את דרכיו.

והבן, חובתו להשתדל להבין שברוב המוחלט של המקרים רק מחמת הרחמים העצומים למצבו ועתידו ניתן עליו קצף אך הכל באמת נובע מ'כרחם אב על בנים', ועל כן ישתדל להתאזר בסבלנות, לכבד, להוקיר ולהעריך את הביקורת או הכעס, דע לך הם דואגים לך... למעשה הכל עבורך.

כל ילד אמור לדעת שאכן זו כוונת הוריו, אם רק יתחיל לדמיין מעט ולחשוב מה באמת הם עשו עבורו מרגע לידתו, כמה טרחו ויגעו במשך שנים רבות לילה ויום למען הצלחתו.

בגמ' קידושין (לא): מסופר על אבימי שאביו ביקש ממנו כוס מים, ועד שהביאה לו, החל אביו לנמנם. 'גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתיעא מלתא ודריש אבימי מזמור לאסף' - עמד אבימי כפוף כאשר הוא מחזיק בידו את כוס המים כדי שמיד שאביו יתעורר יוכל להגישה לפניו. באותה שעה זכה מחמת כיבוד אב המיוחד שעשה ודרש את 'מזמור לאסף' שבתהילים בו מתאר דוד המלך את חורבן בית

המקדש 'מזמור לאסף, אלוקים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים וגו' שפכו דמים כמים סביבות ירושלים ואין קובר וגו'".

וצריך להבין, למה נאמר בפסוק 'מזמור לאסף' ולא 'קינה לאסף' והלא המזמור עוסק בעניין החורבן וא"כ זה קינה מצערת ולא מזמור משמח? (רשי ביאר ש'המזמור' והשמחה על זה שכילה הקב"ה חמתו על עצים ואבנים והחריב את מקדשו ולא עשה כן לעם ישראל ח"ו³).

באור נפלא בזה שמעתי מראש ישיבת חברון הגרש"ז ברוידא זצ"ל [הובד בספר ילקוט יוסף פיט סיג] דלא לחינם הראוהו בשמים פירוש על פסוק זה משום שרצו להראות לו גודל החובה להכיר טובה להורים. דהנה מצאנו אצל הקב"ה שכילה חמתו על ביתו והחריבו ובלבד שלא יפגעו וינזקו בניו. ומכאן נלמד, מה מוכן אבא לעשות עבור ילדיו... מה הם 'רחמי אב על הבן'... וזה הביא את דוד המלך לקרוא לזה 'מזמור' על הצלה גדולה זו בה נתגלה שאבינו מלכנו מוכן לעשות הכל למעננו. עד כמה גדולה ומחייבת ידיעה זו את הילדים. ההורים עשו ויעשו הכל עבורכם. החובה הבסיסית היא להשיב להורים מעט טובה על אהבתם המרובה. לפחות בידיעה שגם אם אני לא מבין עדיין ברור שכוונתם לטובתי.

ומשהו לילדים המתבגרים

מצות כיבוד אב ואם כיום, היא אחת המצוות הקשות ביותר. ומשנה לשנה היא נהיית רק קשה יותר ויותר מכמה סיבות...

והסיבה העיקרית היא כמובן - הפער! המרחק בין הדור שלנו לדור של ההורים שלנו.

אמנם תמיד היה פער בין הדורות כי תמיד הרי היתה ירידת הדורות, אבל היום ברור לכולם שכל חמש שנים זה דור אחר לגמרי.

כבר לא מבינים את השפה... לא קולטים את הסלנג... את ההתמודדויות... נפגשים עם אינספור מושגים חדשים שאנו לא מכירים... בסך הכל חמש שנים! שימו לב: חמש שנים!

³ בשו"ת שמן המור (חלק הדרושים עמ' קי"א) דאבימי ידע את מה שביאר רש"י על דברי הגמ', אלא שאכתי היה קשה לו כיצד אפשר לשיר כ"כ ולשמוח בפה הלא כעת אין שכינה בינינו מחמת החורבן. וזכה בשעה שכיבד את אביו להבין שיש על מה לשמוח ולשיר 'מזמור', שהרי בזכות מצות כיבוד הורים לא איבדנו את הדירה של הקב"ה עמנו שהרי הגמ' דורשת: "בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני" (קידושין סו), וא"כ אפשר לשיר דככל שאדם מקיים יותר מצות כיבוד הורים הוא גורם להשראת השכינה חדשה.

אז תחשבו איזה תהום מפרידה בין אב לבן שעשירים וחמש שנים ביניהם! איזה חוסר תקשורת יש כאן, והם עוד צריכים להסתדר ולהבין אחד את השני.

נכון, זה לא פשוט, אבל אין ברירה! בין נרצה ובין לא נרצה התורה הקדושה מצוה אותנו בעשרת הדברות: "כבד את אביך ואת אמך". זה תקף גם להיום למרות שזה כרוך בהמון המון קשיים ומאמצים...

כעת, תכלס, מה עושים? הרי זה כל כך קשה... ההורים שלי לא מבינים אותי בכלל?

אז קודם כל, אני מבין אותך מצוין, גם אבות רבים אחרים בזמן שהיו בחורים סבלו מהבעיה הזו. הם תמיד התלוננו למה ההורים שלהם לא מבינים אותם... הם כל הזמן התחננו שיבינו אותם... 'תבינו שאני נמצא בדור אחר', 'למה אתם לא מסוגלים לקבל שהמושגים השתנו', הרבה פעמים הם ניהלו ויכוחים עם הוריהם...

מי כמוך יודע איך זה נראה, ההורים אומרים שכך וכך צריך לעשות, וכך וכך לא לעשות. ואז אנחנו יושבים ומנסים להסביר להם בפעם המיליון: 'אבא ואמא: תבינו, הדור שלנו זה משהו אחר. בדור שלנו זה מקובל, זה נורמלי, ככה זה'.

ואתה יודע מה, הרבה פעמים אתה צודק בטענות שלך! הדור שלנו זה באמת משהו אחר.

אבל, תלמיד חכם גדול אחד בשעה שנער צעיר הסביר לו את ה'בעייתיות' של ההורים שלו, הוא הנהן בראשו, הסכים לכל מילה, ואמר: 'אתה צודק ההורים שלך באמת לא מבינים את הדור של הצעירים...' אבל לפתע, הוא דפק על השולחן והגביה את קולו ושאג מעומק ליבו: 'אתה צודק! ההורים שלך לא מבינים אותך, אבל אתה כן מבין אותם?!

'אתה מגיע מנקודת הנחה שאתה במרכז, וכולם מסתובבים סביבך. ואם יש איזה חוסר תקשורת בינך לבין ההורים שלך... נו... אז מי פה בבעיה? מי צריך פה להבין את מי...? ההורים צריכים להבין אותך. סליחה! מי אמר? מי אמר שאתה במרכז? אולי ההיפך?! אולי ההורים שלך הם במרכז... ואתה פה הבעייתי שאינך מבין אותם, חשבת פעם על כזה דבר???

הנער היה בהלם! לכזו מכת מחץ הוא לא פילל! הוא כל כך צדק, אין לך מושג עד כמה...

מי אמר שהם אלו שצריכים להתאמץ להבין אותי? אולי אני הוא זה שצריך להתאמץ להבין אותם. הרי המרחק בין הדור שלנו לדור של ההורים שלנו אינו באשמת אף אחד. אין פה מישוהו שהתרחק מיוזמתו והוא זה שצריך לחזור בחזרה.

הפער בין הדורות נעשה מעצמו וממילא מישהו צריך להתאמץ ולצמצם את הפער. אז משום מה הצעירים משוכנעים שההורים הם אלו שצריכים להתאמץ ולהדביק את הפער, ההורים הם אלו שצריכים להתקפל לשיגעונות של הדור החדש...

אבל בינינו לבין עצמנו... גם הבחור הכי טיפש והכי צעיר מבין שההיגיון והשכל הישר מחייב שזה בדיוק להיפך. ההורים שלנו הם המקור, וממילא אנחנו צריכים להתאמץ להבין אותם ולא הם אותנו...

והטעות הזו עולה לנו ביוקר, כל חוסר התקשורת שלנו מול ההורים מתחיל מנקודת ההנחה המוטעית שאני במרכז וכולם צריכים להסתובב סביבי. אני הצודק, החכם, העדכני... ואם ההורים שלי לא בדיוק מבינים אותי אז אין להם ברירה אלא לדדות אחרי ולנסות להדביק את הקצב שלי.

אז זהו שלא! בדיוק על זה דיברה התורה, זה מה שהתורה התכוונה כשציוותה אותנו: 'כבד את אביך ואת אמך!

אם שאלת, מה זה לכבד את ההורים? התשובה: תציב אותם במרכז!

ההורים שלי במרכז, הם אבן הבוחן שלי ואני הוא שהתרחקתי, אני הוא זה שצריך לעשות מאמץ עליון להבין אותם, זה כיבוד הורים!

דע, אבא ואמא זה משהו קצת יותר עמוק ממה שחשבת, זה לא מתחיל ונגמר באיזה אובייקט שצריך איכשהו להתמודד איתו ב'חופש הגדול' זה משהו יותר גדול, יש לזה בחינות מאוד גבוהות בשמים, יש להורים בבחינה מסוימת את כח השפע שאין אותו לרב הכי גדול. כשאבא שלך אומר לך מוסר תקשיב. אפילו שזה נדוש... וזה מוכר... כי מדבר פה שותף! שותף של הקב"ה.

אי אפשר לדעת, יכול להיות שבלי לדעת הוא מוציא 'סודות' מהחדר... הוא מדבר מגרונו של השותף השלישי. בורא עולם. כשאמא אומרת לך אל תיסע, אל תלך, אל תזלזל... היא שותפה של הקב"ה. אי אפשר לדעת מאיזה גרון היא מדברת... לב של אמא הרבה פעמים התגלה כנבואה קטנה...

כתוב בספר מאה שערים (שער ו', קדמון ממגורשי ספרד מגדולי הדור מתקופתו של מרן הבית יוסף) וז"ל:

'עוד ראינו בעינינו שכל מי שכבדו אבותיהם כראוי, גם בניהם כיבדו אותם כראוי, וכל מי שלא כיבדו את אבותיהם כראוי גם בניהם לא כבדום ולא עשו עמהם כראוי על דרך מה שדרשו חז"ל: '... ומדה כנגד מדה לא בטלה'.

קרוב לזה ראיתי מעשה אחד במוסרי הפילוסופים (ספרי המוסר שלהם) ושם הזהירו

לרוב את בניהם ואת אנשי זמנם על כיבוד אב ואם. והביאו ראיה לדבריהם מאדם אחד שהיכה את אביו ומשך אותו בשערות ראשו עד מקום פלוני ואחר זמן הוליד בן אותו רשע, וגם בנו עשה לו כן, והכהו ומשכו בשערות ראשו עד מקום שמשך הוא את אביו, ועוד היה בנו מתאכזר עליו והיה מוסיף למשכו ולהוליכו בדרך יותר רחוקה אז ענה לו אביו: דייך בני, שעד כאן משכתי את אבי בשערות ראשו והצדיק עליו את הדין בזכרו מה שעשה לאביו, וכאשר עשה כן שילם לו אלוקים באותו מקום, וכששמע בנו כן פירש והניחו".

כתוב כאן: שכיבוד הורים הוא גלגל החוזר בעולם! ולכן בחור יקר כדאי לך להפנים, ויפה שעה אחת קודם!!!

היה זה ביום בהיר, במעונו של הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל, מי שנודע בכינויו 'הסטייפלער'. הבית ההומה בדרך כלל היה שקט בשעת בוקר שלווה זו. אל הסטייפלער נכנסה בתו, הרבנית ברזם, וסיפרה לאביה כי 'לר' חיים כואב הגב, יש לו כאבים חזקים ובלתי נסבלים, אולי יש לאבא רעיון'?

מיד כששמע זאת הסטייפלער, יצא בהליכה מהירה לעבר ביתו של בנו, הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א. רבי חיים היה המום מהביקור הפתאומי - ומיהר לקום מלאו קומתו. 'אוי, אל תקום', אמר הסטייפלער, 'ההיפך, שכב נא על המיטה...'

רבי חיים מיהר לשכב, ואביו ניגש וביד רחמנית עשה לו טיפול מסאג' בגב. לחץ על החוליות הנכונות, הידק את הפרקים, טפח במקומות מסוימים וליטף באחרים. כשסיים, הורה לבנו להישאר לשכב בתנוחה מסוימת עד שעה פלונית, ומשעה זו לשכב בתנוחה שונה עד שעה אחרת.

הסטייפלער סיים את הביקור ושב לביתו. והנה, בשעת ערב, שבה ונכנסה אליו בתו הרבנית ברזם. הוא הניח שהיא הגיעה לספר כי רבי חיים מרגיש טוב יותר בעקבות הטיפול, אך מה רבה היתה הפתעתו כשפנתה אליו בהתנצלות: 'אבא בטח שכח, הייתי כאן בבוקר. ביקשתי שתכנס לר' חיים ותעשה לו מסאג', והוא ממתין משעות הבוקר ואבא לא הופיע'.

'מה זאת אומרת?! - שאל האב בהפתעה, 'הרי הייתי אצלו מיד אחרי שדיברת עמי, עשיתי לו טיפול ונתתי לו הוראות מדויקות כיצד לשכב! איך זה יתכן?!

הטעות התבררה מיד: כששמע הסטייפלער כי 'לר' חיים כואב הגב, הבין שהכוונה לבנו - רבי חיים קנייבסקי, בעוד בתו הרבנית ברזם התכוונה לחתנה - הגאון רבי חיים קלופט שליט"א. וכך, רבי חיים אחד ישב וציפה לאבי חמותו, בעוד רבי חיים השני מקבל מסאג', ללא כל צורך, ואינו פוצה פה!

מיד מיהרה הרבנית ברזם לבית אחיה, רבי חיים קנייבסקי שליט"א, להתנצל על

הטעות. לנוכח עיניה המופתעות נגלה מחזה מדהים: רבי חיים עודו שוכב במיטה באותה תנוחה, כאשר ציווה לו אביו! נכון, לא כואב לו הגב, הוא בריא לחלוטין ואין לו כל בעיה רפואית. גם זמנו אינו מיותר ולכל דקה ושעה בימוי יש תפקיד והספק מוגדר, והוא לא מהאנשים שיכולים לשכב שעות ארוכות במיטה. אך אביו היה כאן, ביקש לטפל בו והורה לו לשכב בתנוחה כזו.

ואם אבא אומר - זה מה שעושים, בלי להבין, בלי להקשות, בלי לנסות להתחכם, בלי תירוצים שאין זמן!

כי כיבוד אב אינו תלוי בכאבי גב, כיבוד אב זה עובדה, וכשאבא מבקש, ממלאים את הבקשה. כך ציוותה התורה, ועל כן מכבדים ועושים רק כי כך הורה אביו, כי כך רצונו, כי כך ציווה.

ניקח דוגמא מסיפור זה לזמנים של חוסר הבנה בציווי מסוים של הורינו. נפנים את המסר הטמון בו לרגעים בהם איננו מבינים למה מתכוונים הורינו. גם ברגעים הללו - נתאזר בגבורה לקיים בקשותיהם, לבצע את הוראותיהם, לכבד את דעתם ולהוקירם. כך זוכים לאושר רוחני רב, וגם לברכת שמים תמידית!

זמן קצר לפני הבאת החוברת לדפוס, קיבלתי בכתב יד סיפור מרטיט שכתבו בנה של בעלת המעשה עצמו.

"הסיפור אירע לפני שבעים ושמונה שנים, בפרוץ מלחמת העולם השנייה, אימי הייתה כבת שנתיים בלבד, היא היתה ביתו של רב העיירה איברא שליד צאנז שבגליציה. אימי, הוריה ודודתה זכו להנצל מהתופת, לעלות לארץ ישראל ולהקים משפחות ענפות הממשיכות את מסורת אבותינו.

לפני מספר שנים נסעה אימי תליט"א להשתתף בחתונת נכדה שבארה"ב. כששמע על כך השריד היחיד הנוסף מהעיירה איברא, החסיד הישיש רבי משה'ה אפטרגוט שליט"א, הוא הגיע להשתתף באירוע כדי לפגוש את אימי.

כשראה אותה, את בתו של רב העיירה, מיד עלו וצפו בו הזיכרונות מפריצת הגרמנים ימ"ש לעיירה בשנת תרצ"ט, הגרמנים חיפשו מיד בכניסתם את רב העיירה וציינו שהם מעוניינים לעשות מזקנו מטאטא...

אי אפשר לתאר את הבהלה העצומה, חוסר האונים וטרוף הדעת של התושבים, ובפרט כשנתפרסם צו בו הורו הגרמנים שעל כולם להאסף לכיכר העיר לצורך גירושם המידי. האנשים החלו להתארגן בהילות ולאסוף כל דבר שיתכן שיצטרכו להמשך הדרך, חלקם בלעו מטבעות זהב, אחרים הטמינו יהלומים בסוליות הנעליים, האמהות ארזו מעילים ושמיכות...

אמנם רוח אחרת נשבה בבית משפחת אפטרגוט, אבי המשפחה עמד במרכז הבית וקרא לבנו: "מוישל'ה, בבקשה הבה לי את חולצת השבת", הנער תמה בלבו על הבקשה המוזרה ברגעים טרופים אלו, אך תכף ומיד רץ לעשות רצון אביו.

ושוב קרא האב: "מוישל'ה, הכנס מספר גחלים למגהץ וחמם לי מים לגיהוץ החולצה, לאחר שתסיים גהץ לי את החולצה היטב... כמובן, אל תשכח לשים מעט עמילן על הצווארון..."

מוישל'ה לא הבין מדוע כעת כל כך חשוב לגהץ ולעמלן את החולצה. שמא משהו קרה לאבא מהלחץ והפחד הנוראים!?!... אך הוא המשיך לשתוק ועשה בנאמנות את מצוות אביו.

ואז: "מוישל'ה, בבקשה הבא את משחת הנעליים, ואל תשכח להשחיר גם את הפינות של הנעל"...

כשהנער סיים המלאכה המפרכת והבלתי מובנת אביו נעמד במלא קומתו ובקול רם אמר דברים שבנו לא ישכח לעולם.

"בשעה זאת שכולנו מגורשים ביד בני עוולה ודואגים מה יהיה באחריתם. בשעה שמלאכי מוות וחבלה עומדים כנגדינו הכל מלקטים צידה לדרך, זה כסף וזהב וזה אוכל ובגדים, אבל אני מעניק לך בני יקירי את המתנה הגדולה והיקרה מכל... את מצוות התורה "כבד את אביך... למען יאריכון ימך"

"בשעה קשה זו ובחוסר הבנה גדול קיימת כיבוד הורים בשלימות... בזכות זאת תאריך ימים ותעבור את הצרה הגדולה הממשמשת ובאה בשלום".

ואז הצביע אבי אל מול פני באצבע ואמר: "ואתה, אתה! תשאר בחיים! . וכך הוה. נשארתי בחיים, ולהבנתי הכל בזכות מסירות נפש לכיבוד הורים. כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך'.

כיבוד הורים באגדה

כיבוד הורים - יסודו מדין הכרת הטוב

כתב ה"חינוך" (מצוה ל"ג) ביסוד מצות כיבוד אב ואם: "משרשי מצוה זו: שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, וגם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו".

וכתב מהר"ם חאגיז (בספרו אלה המצוות, מצוה לג): "מצוה זו היא משפט שהשכל מחייבו, הואיל והם הביאוהו לחיי העולם הזה וגדלוהו וכו' וכל מחסורם עליהם עד אשר גדל, ולכן ראוי לכך שלא יהיה כפוי טובה, שאין לך מידה גרועה ממנה, ואם על הכופר בטובתו של חברו אמרו כאלו כופר בטובתו של מקום, כ"ש בהם, דהרי שלשה שותפים יש באדם, ולכן השווה כבודם ומוראם לו יתברך".

הכרת טובה זו מוגדרת אף כחובה ממש של פריעת חוב מצד הצאצאים להוריהם⁴. וכן כתב ה'חיי אדם' (כלל סז ס"א) "שהבן חייב לפרוע לאביו ולאמו הטובה שגמלוהו, ומי שאינו מכבדם נקרא רשע, דכתיב "לוה רשע ולא ישלם".

כידוע, בעלי החיים, בהמות, חיות ועופות אינם מחזיקים טובה לאבותיהם, על אף שגידלו אותם, האכילום וסיפקו צרכיהם. כאשר הגוזלים, הסייחים והגורים גדלים וכבר יודעים למצוא את מזונם בכוחות עצמם אין להם יחס מיוחד להוריהם מולידיהם כלל. והם מתנהגים להוריהם מאז כמו לכל בעל-חיים אחר. מבהיל!

מדוע באמת בעלי החיים אינם מכירים טובה?

התשובה היא, כי אין בהם דעת! אך אנו בני האדם שנטע בנו הבורא חכמה בינה ודעת, עלינו להעריך ולהוקיר את העובדה שזכינו ונצטוונו במצוה יקרה זו של כיבוד הורים. על ידי מצוה זו יש ביכולתנו להבין את ערך 'הכרת הטוב' בה מחוייבים אנו להורינו. ועוד שע"י המצוה יתרגלו הבנים שלא להיות כפויי טובה, וילמדו להכיר בטובתו של כל מי שמיטיב איתם, שהרי כפיות טובה היא מן המידות המגונות ביותר.

סיפר האדמו"ר בעל ה'נתיבות שלום' מסלונים צ"ל. כי הקפיד תמיד להשתתף בשיחות המוסר אותן היה משמיע רבו הגדול מרן הגאון רבי איסר זלמן מלצר צ"ל,

⁴ ירושלמי פאה (פ"א ה"א) וקידושין (פ"א ה"ז), תנחומא עקב (סי' ב).

בעל ה'אבן האזל'. פעם אחת דיבר רבי איסר זלמן דברים נוקבים על ענין הכרת הטוב. בסיום השיחה, אמר האדמו"ר, יצאנו בתחושה כי מי שאין לו מדה של הכרת הטוב - אין לו שייכות עם המין האנושי!... הרבי, באצילותו ובעדינות לשונו ושפתו, לא רצה להוציא מפיו את המלה 'בהמה' ובמקום כך דבר כדרכו בלשון נקיה - "אין לו שייכות עם המין האנושי". מדה זו אינה רק 'מדה טובה' או 'מעלה', אלא היא מיסודות של בנין האדם.

ומצאתי בלשונו של רבנו 'המאירי' דברים קשים וחמורים על מי שאינו מכיר בטובה. וז"ל (בבא קמא צ"ב, ב'): "... וכל העושה כן יורה על פחיתות מידה וסגנון טבע פחות ונמאס!..."

והנה, יופיה של הכרת הטוב, נחשפת בסיפור התורה בעניין נישואי משה לציפורה - בתו של יתרו. משה בורח למדיין, נעמד על יד הבאר ומושיע את בנות יתרו מהרוועים המתנכלים להן. הן שבות הביתה מוקדם מן הרגיל, ואביהן שואל שאלה שהיא בעצם זעקה מהדהדת: 'למה זה עזבתן את האיש' - הלא איש עשה עמכן טובה, סייע לכן בהשקיית הצאן. מדוע עזבתן אותנו בשולי הדרך?! כיצד יתכן שנותר בחוץ, לאחר שגמל עמכן טובה?!

בעקבות זאת, משה מוזמן הביתה, מתעכב בבית יתרו והופך לחתנו. יתרו - חותן משה, זכה בחתן שהנהיג את ישראל, נתן תורה והיה הנביא הגדול ביותר בכל הדורות, וכל זאת רק הודות להכרת הטוב. הכרת הטוב של יתרו הפכה לזכות עילאית, שהובילה אותו לחתן המובחר ביותר!

וכמים הפנים אל פנים: הכרת הטוב של משה לחותנו, על שפתח בפניו את ביתו והשיא לו את בתו, היתה עצומה ובלתי נתפסת. עד כדי כך, שכאשר בורא עולם מגיע למשה רבינו ומבקש להטיל עליו את המשימה לגאול את ישראל ולהצילם מיד מצרים, משה מסרב בגלל הכרת הטוב לחותנו. המדרש בפרשת שמות מגלה, כי משה טוען בפני בורא עולם, שאינו יכול לצאת ממדיין למצרים ולגאול את ישראל ללא הסכמת חמיו, שכן חמיו פתח בפניו את ביתו, והוא חייב לו הכרת הטוב⁵.

הבה נתבונן - היה אומר **הסבא מסלבודקא** זצ"ל: על כף המאזניים מוטלת השליחות החשובה, הנעלית, והנשגבה ביותר - להציל את בני ישראל ממצרים. למשה רבינו ניתנת הזכות להיות גואלם ומנהיגם, להוציאם מטומאת מצרים,

⁵ "בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה 'ועתה לכה ואשלחך אל פרעה', אמר לו: ריבון העולם! איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו, ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחברו, את נפשו חייב לו..." אמר משה 'איני הולך אלא ברשותו', לכך כתיב: 'יולך משה וישב אל יתר חתנו'" (מדרש רבה שמות ד', ב').

להביאם להר סיני, ולתת להם את התורה. אך משה מסרב, מוותר על התפקיד הנשגב ביותר, בשל חובת הכרת הטוב! הייתכן?!...

ולמדנו, כי בסולם הערכים של משה רבינו, הכרת הטוב מחייבת וערכית יותר מכל תפקיד נשגב ונעלה באשר הוא. כדאי לוותר על תפקיד מנהיג ישראל, ואף כדאי לעכב את גאולת ישראל ממצרים - כי הכרת הטוב חשובה יותר, היא כמוצר שאין לו מחיר. ועל כן לא ניתן להתעלם מהכרת הטוב גם במחיר שעם ישראל יישאר במצרים עד לבוא גואל אחר!

אין מי מאיתנו שלא חייב הכרת הטוב למטיבים עמו - חברים, נותני שירות - כולם מטיבים עמנו, איש איש בדרכו. ובפרט בני הבית והורינו, נזכור כי הכרת הטוב היא ערך ראשון במעלה, שכדאי להתמסר למענו ולהשקיע בו את כל הלב, להתמסר לבטאו בכל מחיר שבעולם. הבה נשקיע בהכרת הטוב, במסירות, ברצון ובשמחה⁶.

ועיין בהערה שלחיוב כיבוד הורים יש טעמים נוספים⁷.

6 את הפסוק בספר דברים (כג, ח): **"לא תתעב מצרי** כי גר היית בארצו", פירש רש"י: "לא תתעב מצרי מכל וכל, אף על פי שזרקו זכורכם ליאור. מה טעם: שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק". המצרים עינו את כלל ישראל והעבידו אותם בעבודת פרך שאין לשער את גודל הקושי שהיה בה, וכל זה מתוך כפיות טובה כלפי יוסף שהציל את מצרים מאבדון. למרות זאת הזהירה התורה אותנו שלא לתעב אותם כשהנימוק הוא: "שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק". בה בשעה שעם ישראל לא שש כלל לגור שם, שהרי רצו לצאת משם בכל מאודם ורק המצרים מנעו אותם מכך. אך הואיל ובפועל נהנו בני ישראל מהאכסניא שנתנו להם המצרים, על כן עלינו להכיר להם טובה ולזכור להם את החסד שעשו עם ישראל בנותנם להם קורת גג לעומת המצרים, עמון ומואב לא נשתעבדו בעם ישראל כלל, למרות זאת הורחקו לדורות עולם, שנאמר: **"לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'**, גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם". זאת על שום מה? - "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים, ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור... לקללך". ומבאר הרמב"ן: **"הנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני העמים האלה, שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מהחרב והשבי, ובזכותו שילחם ה' מתוך ההפיכה, והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה. האחד - שכר עליו בלעם בן בעור, והם המואבים. והאחד - לא קידם אותם בלחם ובמים כאשר קרבו למולו... ולכן הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו - 'על דבר אשר לא קדמו אתכם' - ואחר כך הזכיר מואבי וחטאתו".** המצרים, שייסרו את ישראל והיו נוגשים בהם לא הורחקו לחלוטין מקהל ה' ואדרבה יש חיוב להכיר ב"טובה" שעשו המצרים לישראל בתוך כל ים הפורענות והצרות שהביאו עליהם. לעומתם עמון ומואב אשר לא נשתעבדו בישראל כלל, רק לא הכירו בטובה שעשו אבות אבותם של יוצאי מצרים לאבות אבותם - הורחקו לדורות עולם.

7 **א. החובה לכבד הורים אין שורשה רק מחמת 'הכרת הטוב' אלא שראויים הם ההורים לכבוד גם מחמת עצמם שהם שותפיו של הקב"ה.** אמרו חז"ל (קידושין ל: וראה גידה לא): "שלשה שותפין יש באדם, הקב"ה אביו ואמו", ומשום היות ההורים שותפים לבורא יתברך ביצירת האדם, מוטל על הבנים לכבדם. (רמב"ן ורבינו בחיי שמות כ, יב. כד הקמה ערך כיבוד אב ואם). משום שותפות זו שיש לאב ולאם עם הקב"ה, "השווה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום",

ו"בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכיבדוני" (קידושין ל:). ומאידך, המצערם - כאילו ציער את הקב"ה (ספר היראה לרבינו יונה), "כי הגיע צערם למעלה בשותפם" (ספר הפליאה ד"ה ודע שהמכנסיים). **יתר על כן**, מבחינה מסוימת החמיר הכתוב בכבודם של אב ואם יותר מאשר בכבודו של הקב"ה. כפי שדייק חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א וקידושין פ"א ה"ז), שבכבוד הקב"ה נאמר (משלי ג, ט): "כבד את ה' מהונך", משמע שחיוב זה דווקא אם יש לו לאדם ממון לכבדו, ואם לאו פטור. אבל בכבוד אב ואם כתוב סתם: "כבד את אביך ואת אמך" - בין יש לך ובין אין לך.

הטעם לזה, "כי מה שנסתתף הקל יתברך ביצירתו הוא בדברים רוחניים, ולכן אינו מחייבו להטריח גופו במה שאין בידו. אבל אביו ואמו היו שותפין ביצירתו בדברים חומריים, שהם כלה הגוף ואבריו, ולכן חייבו הקל יתברך, שגם כשלא יהיה לו ממון, יטרח בגופו לכבד אותם במה שצריך להם במזונותם ופרנסתם" (בית אלוקים שער התשובה י). [והנה, למרות שחלק ההורים ביצירת בניהם הוא בעיקרו גשמי, והיה מקום לחשוב שהוא חסר חשיבות רוחנית, אין זה כך אלא שבשותפותם עם הקב"ה הם נוטלים חלק בהמשכת הפעולה האלוקית, ומשום כך ראויים הם לכבוד. גם המרכיב הגשמי שנותנים האב והאם לצאצאיהם לצורך בניין גופם, מה' הוא. אין ההורים פועלים לבדם, אלא בשיתוף עם הבורא, שהרי ממשיכים הם לבנות את מעשה ידיו. נמצא, ששורש פעולתם מעשה אלוקים הוא, ועל כן נתייבבו הבנים לכבד אותם (אלשיך תורת משה שמות כ, יב)].

ב. חיזוק העברת המסורת מדור לדור: מצות כיבוד אב ואם היא הבסיס לקיום התורה והמצוות בעם ישראל, כי בכניעת הבן למרותם של ההורים, ובהיותם נכבדים בעיניו, הופך הוא לכלי המוכן לקבל מהם את מסורת היהדות שמדורי דורות, אשר האב והאם הם חוליה בשלשלת העברתה הלאה עד אליו. "יסוד המצוה הזאת הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיני האדם ויאמין בה ויסמוך עליה, וכמו שכתוב (דברים לב, ז): "זכור ימות בינו שנות דור ודור, שאל אביך ויגדך וזקניך ויאמרו לך" (אברבנאל ורלב"ג שמות כ, יב) ועיין עוד בספר תר"ג מצוות, מצות כיבוד הורים.

ובספר העיקרים מאמר א פרק יט כתב: "ולפי שאי אפשר לדת האלוקית להתקיים זולתה, צוה עליה הכתוב ואמר "שאל אביך ויגדך וזקניך ויאמרו לך" (דברים ל"ב ז), וחייבה מיתה לעובר על דברי קבלת החכמים, אמרה "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע וגו' ומת האיש ההוא" (דברים י"ז י"ב), והזהירה על כבוד ההורים וצוה להעניש בן סורר ומורה, לפי שקבלת האב קרובה למה שהושג בחוש, שהאמונה בו מחוייבת אע"פ שירחיקה השכל. וע"ז הדרך תפול האמונה בכל זמן בדברים שלא הושגו בחוש ולא באמות שכלי אלא בקבלה הנמשכת". וכתב ה'משך חכמה' לפרש את הפ' "כבד את אביך כאשר צוך ה' אלקיך" דנוסף על כבוד האבות שהם מוליכים בניהם להצלחה האמיתית והם מוסרים המצות השמיעות והקבלה מדור לדור. לזה אמר **שאף** אם אין האב מוריש לו הידיעות הצודקות גם כן תכבדנו כאשר צוך ה' שאתה בדור שהבנים ג"כ שמעו מפי הגבורה ואינם צריכים למסורת אבות וכל פרושי התורה שבעל פה שמעו מפי משה ואעפ"כ צווח ה' לכבד את אביך ואמך" (משך חכמה פ' ואתחנן).

אלכסנדר מטיאש הכהן, ה"ד, בן 42 היה כאשר הגיע מאושוויץ למחנה הידוע לשמצה, מסאהוזן, יחד עם שני בניו, שהיו נערים צעירים, אברהם וזלמן. למרות הייסורים וקשיי היום יום השתדל להמשיך ללמוד ולחנכם ברוח התורה.

אחת שאל מהם: "ילדים! יודעים אתם מהי הסיבה לקיומו של יהודי בעולם?" והסביר: "יהודי בא לעולם רק למען מטרה אחת - מסירת התורה לבניו והעברתה מדור לדור, כיוון שלעולם הזה אין קיום בלא התורה". **והמשיך:** "אם לא תלכו בדרך התורה, אזי לא מילאתי את ייעודי. ואז, מדוע עלי לסבול את הייסורים הקשים הללו?"

אחרי זמן מסוים נקרעו נעליו של הבן הצעיר. האבא נתן לו את נעליו שלו, ויצא לעבודה

הכרת הטוב להורים אינה תלויה כלל מה היא סיבת נתינתם

מיד בתחילת סיפור מכות מצרים, בורא עולם מורה להכות את היאור, כדי להוכיחו לדם. אף שמשה רבינו הוא מנהיג ישראל ומחולל המופתים במצרים, את המשימה להכות את היאור מטיל ה' על אהרן דווקא. וכן מצאנו במכת כינים שנמנע משה מלהכות את עפר הארץ.

"ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן - אמר ר' תנחום: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: המים, ששמרוך בשעה שהושלכת ליאור, לא ילקו על ידך" (שמו"ר פ"ד, ד).

עוד אמרו חכמים (שם ז): "ויאמר ה' אל משה: אמור אל אהרן: נטה את מטך והך את עפר הארץ - אמר ר' תנחום: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: עפר, שהגן עליך כשהרגת את המצרי, אינו דין שילקה על ידך".

איזו פעולת הטבה עשו המים והעפר למשה? הן הדומם איננו פועל כלל, והאדם הוא המנצל את סגולותיו לשימושו. ועוד, הרי אין המים והעפר מרגישים בביזיונם. מהי, איפוא, משמעותה של הכרת טובה לדומם שאינו מרגיש ואינו נהנה מכך?

הגאון הצדיק רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, משגיח ישיבת פוניבז' (במכתב מאליהו' חלק ג עמוד 98 ואילך) כותב כי בהכרח חז"ל למדונו כאן כי הכרת טובה אינה מותנית כלל וכלל בכוונותיו ובטרוחותיו של המיטיב! אפילו אם הטובה באה מדומם או מאדם שנתכוון לעשות את הדבר לטובת עצמו, והשני רק נהנה ממנו בדרך אגב, גם אז מוטלת חובה להכיר לו טובה.

הסיבה לדבר היא, משום שתכונת הכרת הטוב מובנית בעצם באדם, ואם אין

בשלג הכבד ברגליים יחפות. מובן שבתנאים אלו לא ניתן להחזיק מעמד. האבא חלה. בבוקר שבו חלה האבא, נשא אותו הבן הגדול על כתפיו, למקום שהיה מכונה "מרפאה" (רבים לא שרדו שם). יום יום לאחר העבודה, הלכו הבנים לראות מה מצבו של אבא, הליכה שהיתה כרוכה בסיכון גבוה, כי היה עליהם לעבור את שומרי האס.אס. הקפדניים. פעם אחת נתפס זלמן וקיבל 25 מלקות על גבו. אך על אף כל הקושי, המשיכו לסכן עצמם. באחת הפעמים שהצליחו להגיע אל אבא. מצאו אותו חלש ותשוש מאד. בשארית כוחותיו אמר להם: "קינדרלעך! איך גאי שויין!" - ילדים! אני הולך! אתם תישארו בחיים. מילותיו האחרונות היו: "בלייבן אידן. תאמר משט - בסר קומט מיט מיר! איך וויל מיך נישט שיימן אונף די אנדרה וולדי" - הישארו יהודים! אם לא - תבואו איתי! איני רוצה להתבייש בכם בעולם הבא!

מצד אחד נלחם והקריב עצמו כדי שישארו בחיים. מצד שני, אם לא ילכו בדרך התורה, היה מוכן להקריבם...

שני הבנים הקימו משפחות, שהיום הם כבר שבט. כולם, ללא יוצא מן הכלל. יראי שמים, תלמידי חכמים ששמם הולך לפניהם. מממשים את צוואתו של אבא וגורמים לו נחת רוח, ואינו צריך להתבייש בהם בעולם הבא.

האדם מכיר טובה לדומם שנהנה ממנו, וקל וחומר אם חלילה מבזה אותו - הרי הוא פוגע ברגש האישי שלו להכיר טובה, וממילא גם מידותיו נפגעות מכך.⁸

משה לא יכול להכות את היאור, כי כשהיה תינוק זעיר הוחבא על שפת היאור, ולא ראוי שהוא יכה את המקום שעמד לו למחסה ולהצלה. זאת, על אף שהיאור אינו אדם, אין לו לב, הוא נטול רגשות והוא לא חש את מה שעושים לו ועל כן ברור שלא יצעק כשיכוהו. אמנם, בגלל שהיאור שימש לו מחסה - די בזה כדי למנוע ממשה להכות את היאור. משה מבין שהוא חייב ב'הכרת הטוב' ליאור ואינו יכול 'להכאיב' לו משום שהסתתר בו ונעזר בו.⁹

בספר 'שיטה מקובצת' (ב"ק צב ע"ב) הביא בשם הר"י מיגאש סיפור מפעים על רבינו הר"ף, שכאשר חלה הר"ף, היה אדם אחד שכיבד אותו להשתמש בבית המרחץ הפרטי שלו לצורך בריאותו והר"ף נהנה ממנו הרבה. גם אחרי שהחל הר"ף להחלים, עדיין החזיק אותו אדם את הר"ף בביתו בכבוד גדול כראוי וכיאות, עד אשר הבריא ממחלתו לגמרי.

לימים ירד אותו אדם מנכסיו, לאחר שהיה חייב חובות עצומים והנושים הקיפוהו מכל עבר. הללו תבעו ממנו למכור את בית המרחץ שברשותו ולשלם באמצעותו את חובותיו. דין התורה התגלגל ובא לפני הר"ף שאמר: "לא אדון ולא אורה במרחץ הזה, לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתייחד בו, לפי שנהנית ממנו!"¹⁰ ...

⁸ זהו הטעם למה שאמרו חז"ל (בבא קמא צ"ב, ב): "בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבנים". למרות שאין לבור תחושת כאב או בזיון בזריקת האבנים לתוכו, אך כדי שלא תשחנתה מידותיו של המקבל, נצטווה השותה מן הבור שלא לזרוק בו אבנים.

⁹ במקום נוסף, אנו מוצאים את ענין הכרת הטוב של משה רבינו. כאשר נמלט משה ממצרים והגיע למדיין. הוא סייע בידי בנות יתרו להינצל מידי הרועים שהיו נוהגים לגרשן, וכשבאו הבנות אל בית אביהן אמרו: "איש מצרי הצילנו מיד הרועים" (ב', י"ט). וחז"ל במדרש (שמות רבא א', ל"ב) אומרים על העניין כך: "וכי מצרי היה משה? אלא משל לאחד שנשכו הערוד, והיה רץ לתן רגלו במים. נתן רגלו בנהר, וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים, שלח ידו והצילו ואמר לו התינוק: 'אלולי אתה כבר הייתי מת', אמר לו: 'לא אני הצלתך אלא הערוד שנשכני וברחתי ממנו - הוא הצילך!'. כך אמרו בנות יתרו למשה: 'יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים', אמר להן משה: 'אותו מצרי שהרגתי הציל אתכן, ולכן אמרו לאביהן 'איש מצרי', כלומר מי גרם לזה שבא אצלנו - איש מצרי שהרג". רואים אנו עד היכן הייתה זהירותו של משה רבינו מופלגת במידת הכרת טובה. אפילו בדבר עזרתו לבנות יתרו, הוא מצא לנכון להזכיר את אותו איש מצרי רשע ומושחת, שהכה את הישראלי ועל פי דין הרגו משה, רק מחמת זאת שנתגלגלה על ידו הזכות שבא למדין וסייע בידי בנות יתרו!

¹⁰ ונראה בזה שנתכוון דאף בשומא שאין בה תועלת לאותו אדם, מ"מ לא רצה לדון כיון שהייתה לו הכרת הטוב כלפי המקווה עצמו, וע"כ התבטא ע"כ הר"י מיגאש כדלהלן.

הר"י מיגאש התבטא על כך בהתפעלות: "אם בדומם שאין לו הרגשה כן, קל וחומר בבני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת, שיהיה זה שנאו לעשות כן, והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ". ומכאן למדנו מה היא חובת הכרת הטוב אף לדומם שאינו מרגיש.

אכן, אין ספק שהורים רוצים את ילדיהם, הם נהנים מעצם היותם הורים וזהו חלק עיקר ממהותם וחייהם - להעניק חיים, הם מעוניינים שיהיה להם דור שימשיך אותם, פעמים אין ספור הם אף נהנים מעצם הטיפול והדאגה לילדיהם... נראה הדבר לעיתים שהילדים עושים 'טובה' להורים בעצם היותם.

אף על פי כן אין זה גורע במאומה מחיוב הכרת הטוב שצריך הבן להכיר להוריו על כל מה שקיבל מהם משעת לידתו - עד שהחיוב הזה הופך להיות משורשי המצוה הגדולה והחשובה - כיבוד אב ואם.

וביותר מכך מצאנו ב'משך חכמה' (פ' ואתחנן): וז"ל: "דהנה נאמר 'כבד את אביך - כאשר צוך ה' אלקיך', אמרו בירושלמי דכבוד אב הוי מצוה קלה דהיא כפריעת חוב עבור טרחתם ומזונם. ולכן אמר: 'אף באופן שאביך ואמך עזבוך ולא גדלוך גם כן תכבדם כאשר צוך ה' במדבר ששם לא היה טורח גדול על האבות בגידול בניהם כי מן היה יורד מן השמים, ומים מבאר, ובשר משליו, והענן היה משהן מלבושיהם, ובכל זאת צוך ה' לכבד לאביך ואמך כן תעשה לדור אחרון".

ולמדנו, שאף הורים שלא טרחו הרבה בגידול ילדיהם עדיין מחוייבים הילדים להכיר להם תודה מציווי הבורא ית', ונראה פשוט שאף בזה החובה נובעת מדין הכרת הטוב שהרי העניק לילדיהם את עצם החיים עצמם עמם יוכלו 'לרכוש' חיי עולם הזה ועולם הבא.

לפי האמור לעיל יתבארו דברי הגמרא במסכת ברכות (נה, א): "אורח טוב, מהו אומר? כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח, לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר? מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה, לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו".

ויש לעיין: אם מדובר שבאמת לא טרחו במיוחד עבור האורח, אם כן מהו העוול בדברי מי שמכונה "אורח רע"? ואם אכן טרחו במיוחד עבור האורח - מה המקום לשבח את ה"אורח טוב" על דבריו?

לפי האמור יתבאר היטב, שכן מי שהוא מכיר טובה אינו מסתכל אלא על מה שקיבל. ומכיון שקיבל, שוב אין זה משנה כלל, האם טרח בעל הבית בשבילו, או האם בעל הבית עצמו נהנה מן הטרחה. שהרי אפילו אם המהנה הוא חפץ דומם, יש

מקום להכרת הטוב. ולכן למרות שלא טרחו בשבילו במיוחד, משנן לעצמו האורח הטוב: "כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי", ומפרט את הטובה לפרטי פרטים כדי להסתגל למחשבה ההפוכה מן התפיסה הפשוטה והמציאותית ולהגיע להרגשת הלב בתחושת חובת ההודאה, כאילו היה זה באמת - "כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי". זה - 'אורח טוב'.

לעומתו, האורח הרע מדכא כל שמץ של התעוררות להכרת הטוב על ידי המעטת ערך הטובה שקיבל ולכן הוא אומר: "פת אחת אכלתי...". אך בזה לא די, שהרי סוף סוף קיבל משהו, ועל כן הוא מוסיף ואומר: "כל טורח שטרח בעל הבית זה, לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו". כלומר, שבסופו של דבר אין כלל על מה להודות, שכן המעט שקיבל, הגיע אליו ללא מאמץ מיוחד שנעשה לכבודו, ועל כן לדעתו אין כל צורך להודות על דבר זה, זה הוא - 'אורח רע'¹¹.

סיפר הגאון רבי שלמה קנייבסקי שליט"א: כולנו זוכרים את הימים הנוראים שעבר סבי, רבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל. מצבו הבריאותי היה קשה, עשרים אחוזים היו שיחיה ושמונים אחוזים שלא יחיה, בין אם יעשה ניתוח ובין אם לא. העולם רעש וגעש. הסיכויים שהניתוח יצליח שאפו לאפס, ובזכות תפילת רבים הניתוח הצליח וחי כעשר שנים נוספות.

לאחר מכן לא יצא אפילו לשמחות של המשפחה הקרובה ביותר. בתוך חצי השנה שלאחר הניתוח, הגיע לבקרו יום אחד ראש עיריית ירושלים לשעבר, הרב אורי לופוליאנסקי, עם הזמנה לבר מצוה לבנו, לקבלת ברכה לקראת בר המצוה.

אמר מרן זצוק"ל: "ברכה אתן לך, אבל אתה יודע שאני לא יוצא לשמחות אפילו של הקרובים ביותר, אני מצטער מאוד". אמר לו הרב לופוליאנסקי: "לרגע אחד לא באתי לבקש שהרב יבוא, מי כמוני יודע את המצב הבריאותי, אני רק חפץ בברכה! מרן זצוק"ל בירכו והוא עזב את הבית.

הגיע יום בר המצוה, רבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל אומר למשפחה:

¹¹ **הגר"א** מפרש את דברי הגמרא הללו בברכות על אורח טוב ואורח רע, שעוסקים הם בהכרה בחסדי הבורא יתברך. בעל הבית הוא בורא העולם, ואורח טוב הוא האדם האומר שכל מה שברא ה' בעולמו, לא ברא אלא בשבילי. יחד עם זאת הוא מכיר בזה שלא מגיע לו מאומה, בגדר "שלי שלך ושלך שלך". כלומר לא מגיע לי מאומה - לא מאת ה' ולא מבשר ודם. לעומתו, אומר האורח הרע "שלי שלי ושלך שלי", הכל מגיע לו לדעתו. ולפיכך גם טוען שאינו צריך להודות, ובפרט שהקב"ה בעצמו יש לו הנאה בזה שמטיב...

לשני הפירושים האלו בדברי הגמרא בברכות שורש אחד: המסגל לעצמו מידה זו של הכרת הטוב במה שמקבל מחברו, יודע גם להכיר בטובות הבורא. ומי שמושחת במידותיו והוא כפוי טובה, עליו אמרו חכמים: "כל הכופר בטובתו של חברו, לבסוף כופר בטובתו של מקום".

"הולכים". אמרו לו: "מה הולכים? אמר: "יש בר מצוה, הולכים! שאלו: "הרב הרי בקושי יכול לזוז מהמיטה, לקרובים ביותר הרב לא הולך, ולבר מצוה הרב הולך?" אמר מרן זצוק"ל: "כן, אני חייב ללכת, כיוון שאני חייב לו הכרת הטוב!". "איזו הכרת הטוב? שאלו. "יש לו ארגון שנקרא 'יד שרה' שהשאיל לי מיטה שאני יכול לשכב עליה, וגם ההליכון שאני הולך עמו הוא של 'יד שרה' אני חייב לו הכרת הטוב"...

אמרו לו: "שתי תשובות בדבר: ראשית, היה כדאי לו להקים את כל הארגון ולו רק בכדי שהרב ישתמש פעם אחת במיטה ובהליכון. ואם כן, הרב אינו חב לו הכרת הטוב. ושנית, הרב הרי עשה אותו לראש עיריית ירושלים, וודאי שהוא חייב לרב הרבה יותר ממה שהרב חייב לו".

אמר רבינו מרן זצוק"ל: "הכרת הטוב אין זה תשלום עבור הטובה שפלוני עשה לי. אם היה זה תשלום, היו צריכים באמת לדון מי עשה למי יותר כדי לדעת מי חייב למי. הכרת הטוב זו מידה שאדם צריך לרכוש לעצמו, בין שאר המידות הטובות שצריך לרכוש. אם כן, כאשר הוא עשה לי טובה אני חייב להכיר לו טובה!... הבה נלך!

...

העמקה ביסוד הכרת טוב

אצל לאה אמנו נא': "ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה ה' על כן קראה שמו יהודה" (בראשית כט, לה) לאה תפסה פלך הודיה, ויצאו ממנה בעלי הודיה.

מי הם בעלי ההודאה שיצאו מלאה?

על יהודה בנה נא': 'ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני' (בראשית לח, כו). דוד אמר, 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו' (תהלים קיח, א), דניאל אמר, 'לך אלק אבהתי מהודא ומשבח אנה' (דניאל ב, כג)¹².

כידוע, האמהות אף הן היו שותפות לאבות הקדושים, בבניין כנסת ישראל לדורותיה. לאה אמנו, שהתייחדה ב"פלך הודיה", זכתה להטביע תכונה עמוקה זו, בזרעה אחריה. ביהודה, ואחריו דוד המלך ע"ה ששאב את ההשראה לספר תהלים כולו, על שלל אורותיו, מתכונת ההודיה התורשתית, ששאב מ'בארה' של לאה אמו. נתברר כאן במדרש, שכח ההודאה המופלג שניחנו בו דוד המלך ודניאל, אותו נחלו ממורשת אמם, לאה, עבר אליהם מבעד לצינור ההודיה של יהודה זקנם. יהודה

¹² בר"ר עא, ה.

ירש ופיתח את סגולת ההודיה של אמו, והביאה לידי יישום, ב"ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני". ומכאן הושרשה תכונה זו בתולדותיו, והפכה קו של היכר בולט בזרעו אחריו.

ולכא' הדברים מתמיהים, מדוע נזדמנו לפונדק מילולי אחד, שני מושגים חלוקים לגמרי: מחד, האמתת דברי אחרים (אצל יהודה). ומאידך, הבעת והחזקת טובה (אצל דוד ודניאל). כאשר לשני המושגים הוטבע מונח משותף: "הודאה". הודאת בעל-דין, פירושה, האמתת דברי התובע. הודאה על העבר, משמעה, החזקת טובה על מעשה חסד.

דוד ודניאל, נתייחדו בהודאה מהמין השני. הם ניחנו בכח המופלא של נתינת ביטוי מלא, לרגשות התודה לבורא עולם. בדומה לאמא לאה, שגם היא "תפסה בפלך הודיה". אבל ה"הודיה" האמורה אצל יהודה במעשה תמר, חלוקה ביסודה. כאן מדובר בגילוי אחריות עמוק, בהכרה בעובדות הבלתי נעימות במעשה תמר, והודאה עליהם קבל עם.

מה פשר ההיקש שגזרו חכמים בין העובדות השונות. וכיצד מתקשרות שתי התכונות החלוקות הללו, עד שנעשו למקשה אחת של "הודיה".

את הסבר שיתוף המושגים הזה, פירש בעל ה"פחד יצחק" לעומקו. והוא נעוץ בעומק תכונות אנוש. כי בתכונות נפשו של אדם נטועה שאיפה עזה לעצמאות ושליטה. טמון בו בעוצמה הרצון שלא להיזקק לטובתם של אחרים. שלא להיות סמוך על שולחן זולתו. שלא להצטרך לעזרתו. כי הגאווה האנושית, מכתיבה לאדם את הצורך וההכרח, שלא להיות כפוף ונזקק לחברו. ההסתפקות משל רעהו, פוגעת-פוצעת עמוקות, את תחושת ה'אני' הפרטית.

ובשעה שאדם מביע את הערכתו להענקת חברו, את הכרתו בטובתו, ונותן לו תודה - הוא מביע בו-זמנית הודאת בעל-דין, כי בפעם הזאת, אמנם לא עלתה בידו, והיה עליו בהכרח, להשתמש בטובתו של חברו. ונמצאנו למדים, שהשורש הנפשי של כל הבעת תודה לזולת, יש בו מעשה עמוק של הודאה והכרה באמת.

ועל אחת כמה שכן הדבר, ביחס שבין אדם למקום. "עיר פרא אדם יולד (איוב יא, יב). בטבעו הפראי של כל אדם, גנוזה בעוז, ההנחה של "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" (דברים ח, יז). ובשעה שהוא מקריב את תודתו למקום ב"ה, הרי זו הודאה חד-משמעית, שהוא עצמו, 'לית ליה מדגרמיה כלום'.

יתר על כן, אדם המודה בלבו בטובתו של חברו, ובחובתו כלפיו, שוב אין לו קושי מיוחד לתת לתחושה הפנימית הזו הבעה של דיבור כלפי חוץ. הקושי הנפשי נעוץ בנכונות להכיר בטובה, בהודאה בנחיצותה. ואמירת התודה, הינה פועל יוצא

מההכרה בעובדה זו. ולא בכדי טבעו חכמים לאמור: 'המודה' בטובתו של חברו, לעומת ה"כופר" בטובתו'.

סיפור נפלא בענין הזהירות המופלגת להכיר טובה, שמעתי על הגאון רבי בן ציון פלמן זצ"ל, רבה של קהילת 'נחלת משה' ומגדולי מורי ההוראה בבני ברק.

הייתה לו לרבי בן ציון הנהגה מעניינת, שאת חידושי ותורתו היה כותב באופן קבוע על גבי דפי הזמנות שהוזמן באמצעותן לשמחות. במשך השנים התמלא ארון שלם באלפי הזמנות, שהיו מלאות בגבן בחידושי תורה מאירים ומערכות הלכה מפיקות נגה. חלקם ראו אור עולם בסדרת הספרים 'שלמי תודה'.

בימי השבעה לאחר הסתלקותו, סיפרו בניו את פשר העניין המסקרן, כפי ששמעו מפיו בהזמנות מסוימת: היה זה כאשר הציע לו אחד התלמידים, כי מוכן הוא לקנות בעבורו מחברות גדולות ומסודרות, בהן יוכל לכתוב את חידושי התורה שלו, באופן נאה ומרחיב את הדעת. רבי בן ציון דחה את ההצעה, והסברו היה אמירה מאלפת בעניינה של הכרת הטוב:

"וכי נדמה לך שחסרים לי דפים? , שאל רבי בן ציון בנועם. "במכוון אני כותב על דפים אלו. אנשים הרי טורחים ושולחים לי הזמנות, אך מה אעשה ואין עתותי בידי להשתתף בשמחות של כולם. אני מוכרח ללמוד, ואין לי זמן פנוי להגיע לכל שמחה שהנני מוזמן אליה, ואף לא להשיב אגרות 'מזל טוב' לכל שולח. לכל הפחות אני מקדיש את זכות למוד התורה והחידושים שאני כותב על גבי ההזמנה ששלחו, להצלחת בני הזוג ובעלי השמחה! בכך אני משיב מעט 'הכרת הטוב' על ההתחשבות שלהם להזמין אותי לשמחה..."

מפליא ביותר!

הכרת הטוב ו'תודה רבה' עם שכל

הרב אריה זאב גינזברג למד במשך שנים רבות בישיבת חפץ חיים בניו יורק ובארץ ישראל. במהלך השנים בהן למד בארץ, השתדל ר' אריה זאב להתקרב מאוד אל מרן הרב שך זצוק"ל. באחת הפעמים בה הגיע לביתו של הרב שך בבני ברק, אמר לו נכדו של הרב, שהכיר אותו היטב: "היום אפילו אתה לא יכול להיכנס".

הוא הסביר לו כי אמש עבר על ראש הישיבה יום קשה מאוד. הרב שך היה אז בשנות התשעים המאוחרות לחייו ומצב בריאותו היה רופף ביותר. למרות הכול, בשעת בוקר מוקדמת הורה לנכדו להזמין מונית שתיקח אותם לחיפה, שם עליו להשתתף בהלוויה. הנכד היה מופתע מאוד מן הבקשה. הוא לא שמע שמישהו

מפורסם מחיפה נפטר. הרב שך אמר לו כי "אשה זקנה" נפטרה, וכי אל לו להוסיף ולשאול אותו שאלות. הנכד ציין כי יורד גשם חזק. בשלב זה, אמר לו הרב שך בתקיפות, 'אם לא תזמין מונית, אסע בעצמי באוטובוס'.

לאורך כל הנסיעה הארוכה לחיפה, ישב הרב שך ושתק, שקוע במחשבות. הנכד היה משוכנע כי הנפטרת הייתה אשה מיוחדת מאוד, וציפה לקהל רב של מלווים שיתאסף לכבודה. אך בקושי היה שם מניין. קומץ של זקנים וזקנות שהרהיבו עוז לצאת מבתיהם בקור ובגשם הצולף, עשו את דרכם אל חלקת הקבר הטרי. שני אנשים השמיעו הספדים קצרים והרב שך התעקש לומר קדיש, כאשר התברר לו שאין בנמצא בנים.

לאחר שסיים לומר קדיש, נשאר ראש הישיבה לעמוד בגשם השוטף במשך מספר דקות, ופשוט נעץ את מבטו בקבר. נכדו ניסה להובילו אל המונית הממתנה, אך הרב שך לא הסכים. "הנח לי", אמר לו בעקשנות. כמעט היה נדמה לו, לנכד, כי סביו מבקש להישאר בגשם ולהירטב עד לשד עצמותיו. לבסוף, אותת לו ראש הישיבה, הרועד מקור, כי הוא מוכן לעזוב את המקום.

הנסיעה חזור התנהלה בדממה. רק לאחר שהרב שך שב לביתו והתמקם על כיסאו, פנה אליו הנכד והפציר בו להסביר את פשר אירועי היום המוזר.

"מדוע נסעת? מי זו הייתה?"

ראש הישיבה פתח את פיו וסיפר לו בקול חרישי את הסיפור הבא:

כאשר היה נער בן 12 בלבד, נפתחה ישיבה מובחרת לעילויים. לא הייתה בה פנימייה, וכמעט שלא היה מה לאכול. התלמידים המבוגרים יותר ישנו על הספסלים בבית-הכנסת, ואילו הצעירים יותר מצאו לעצמם מקום על הרצפה. אביו של הרב שך היה סבור כי למרות כל החסרונות, כדאי לבנו 'לייזר' ללמוד שם. הרב שך היה התלמיד הצעיר מכולם. למרות זאת, בזכות שקדנותו והצטיינותו בלימודים, תוך זמן קצר זכה לקבל מקום שינה על ספסל.

בחודשי האביב והקיץ, תנאי השינה עוד היו נסבלים, אך בחורף האירופאי הקפוא, הם היו קשים ממש. בית-המדרש היה קפוא, ולתלמידים לא היו שמיכות להתכסות בהן. ומה שגרוע עוד יותר, היו המכתבים שהגיעו מדודו של הרב שך, נפח עשיר וערירי, שהפציר בו שוב ושוב לבוא לגור אצלו ובסופו של דבר לרשת את העסק שלו. הדוד הבטיח לו כי יהיה לו זמן גם ללמוד. הנער הצעיר חשב על ההצעה במשך ימים רבים. הוא רצה בכל מאודו להקדיש את חייו לתורה, אך חשש שהדבר לא יוכל להתגשם אם ח"ו הוא יקפא למוות. מוטב שיהפוך ל"בעל-בית" בעל אמצעים. באותו ליל שישי, גמלה בליבו ההחלטה: אחרי שבת, הוא עוזב את

הישיבה.

למחרת בבוקר, הגיעה לישיבה אשה עם עגלה קטנה מלאה בשמיכות. היא סיפרה להנהלת הישיבה כי בעלה, שנהרג בתאונה טראגית, היה סוכן למכירת שמיכות. כעת, הגיעה כדי לתרום את השמיכות שנותרו ברשותה, עבור תלמידי הישיבה. הרב שך, שהיה ממצטייני הישיבה, נמנה על אותם ברי-מזל שקיבלו שמיכה. באותו לילה, השמיכה חיממה אותו והוא החליט להישאר בישיבה.

לאחר שנים רבות, נודע לרב שך כי אותה אשה עלתה ארצה והשתקעה בחיפה. היא מעולם לא נישאה בשנית, ולא היו לה ילדים. מדי פעם, נהג הרב שך לשלוח לה אוכל ותמיכה כספית. היא עזבה את העולם בשקט, בדיוק כפי שניהלה את חייה.

"הגעתי להלווייתה כדי לומר תודה", אמר הרב שך לנכדו.

"אבל מדוע המשכת לעמוד שם, נרטב עד לשד עצמותיך? שאל הנכד.

"כאשר אדם אומר תודה", השיב לו הרב שך, "עליו לומר זאת מכל הלב."

"כל-כך הרבה שנים חלפו מאז אותם לילות כפור, עד ששכחתי את ההרגשה. רציתי להישאר בחוץ, בקור, להרגיש זאת בעצמותי, להרגיש כיצד הגשם חודר בעד הבגדים, כדי שאזכר עד כמה אני חייב הכרת תודה לאותה אשה, על השמיכה החמימה."

אי שם בארה"ב היה מחנך בישיבה בעיר קטנה שזכה להולדת בן אחרי שנים רבות. התינוק היה בריא, אך נולד במשקל נמוך ולכן היה צורך להשאירו בבית-החולים במשך שבועות ארוכים. כאשר הגיעה לבסוף השעה להשתחרר מבית-החולים, ביקשו ההורים להעניק לאחיות מתנה. אבי התינוק למד בשעתו בישיבה בפילדלפיה, ולכן התקשר אל הגאון ר' אליהו (ר' אליה) שוויי זצ"ל, הסביר לו את המצב ושאלו במה יוכל להכיר טובה למיילדות. הרב שוויי אמר לו שלא יקנה דבר. האב היה המום לשמע התשובה. הוא הרי רחש הכרת תודה עצומה לצוות הרפואי של בית-החולים!

אמר לו ר' אליה לפתוח את חומש שמות ולבדוק מה אומרת התורה על המיילדות שפרה ופועה (יובד ומרים) שטיפלו בתינוקות שנולדו לבני ישראל במצרים. אומר הפסוק (שמות א, כ): "וייטב אלוקים למיילדות... ויעצמו מאוד". הדבר הגדול ביותר שהשם יכול היה לעשות עבור המיילדות היה לדאוג לכך שהילדים יגדלו חזקים ובריאים.

ר' אליה הציע להורים, במקום לקנות מתנה לאחיות, לבקר בבית-החולים יחד עם בנו בכל שנה ביום הולדתו. כך יוכלו הרופאים והאחיות לראות כיצד הילד שהם

עזרו לו, גדל ומתחזק.

וכך עשה האב. במשך שבע השנים הראשונות לחיי בנו, הגיע לביקור בבית-החולים מדי שנה. כאשר הפכו הביקורים לקשים מדי, הפסיק. אך כאשר מלאו לבנו שלוש-עשרה שנה, החליט האב לקחתו לביקור נוסף, וטרח להגיע לבית-החולים המרוחק יחד עם בנו, ולהציגו בפני הצוות הרפואי.

זמן קצר לאחר-מכן, קיבל מכתב מאחת האחיות הנוכריות:

"ראב"י יקר, כותבת לך אחות ביחידה לטיפול בתינוקות בסיכון גבוה, בבית-החולים [כאן מופיע שמו].

כפי שידוע לך היטב, בנך נולד אצלנו לפני שנים רבות. באותה תקופה לא הועסקתי בבית-החולים, אך כאשר הצטרפתי לצוות, במהלך סיור ההיכרות שנערך לי, סיפרו לי עליכם, וכיצד היית מגיע לביקור יחד עם בנך, מדי שנה בשנה. למרות שלא הייתי בין האחיות שטיפלו בו, ברצוני לומר לך עד כמה אנו מעריכות את מאמצייך ועד כמה נכונים דבריך. ממתקים ופרחים כביטוי לרגש הם דבר נחמד, אך מה שאתה ומשפחתך עושים, עוזר לנו ונותן לנו כוח לעבור ימים קשים".

'תודה' אמיתית וכנה, שנאמרה בחכמה. זו התודה האמיתית, שהאחיות ביקשו לשמוע.

זו 'תודה', עם שכל.

יום אחד, יצא הרב דסלר לטיול ברחובותיה של העיר גייטסהד, במחיצתו של הרב בצלאל ראקוב (רבה של העיר). השניים חלפו על-פני חנות לבגדי ילדים. בחנות התקיימה מכירה מוזלת של הבגדים, והרב דסלר הוציא מכיסו פנקס והחל רושם לעצמו. הרב ראקוב הופתע ונראה כי הוא מבקש להבין את פשר הדבר. הסביר לו הרב דסלר כי אמנם אין לו צורך אישי בבגדי ילדים, אך לעתים קרובות הוא מוזמן לסעודות שבת, ונראה לו כי כך יוכל להביע במידת-מה את הכרת תודתו לבעלת הבית, אם יספר לה על המכירה המתקיימת בחנות. ייתכן שהיא תשמח לשמוע על-כך.

הרב דסלר השקיע מחשבה בנושאים עליהם ידבר בהסבו לשולחן מארחיו, זמן רב לפני שהגיע אליהם. במכתבים רבים שנכתבו על-ידו, הוא מודה למארחיו השונים על העוגה שבעלת-הבית הכינה, או על כוס התה שהגישה לשולחן. כך אומרים תודה.

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, מגדולי הפוסקים בדור האחרון ומנהיג היהדות החרדית באמריקה, הגיע לפגישה עם גביר בקומה רביעית בבנין משרדים ללא

מעלית. הוא היה אז בגיל למעלה משמונים וחמש, ובקושי רב טיפס את המדרגות ברגל.

כשהסתיימה הפגישה הוא ירד למטה לאיטו ועמד להיכנס לרכב שלקח אותו. לפתע נעמד במקומו כנזכר בדבר מה, ובלי לומר מילה נוספת סב על עקבותיו וצעד לעבר הבנין.

שני תלמידים שליוו אותו הזדרזו לשאול: "האם הרב שכח משהו?
"כן" - השיב להם - "אני צריך לעלות". "שהרב לא יטרח" - נזעקו שניהם -
"אנחנו נעלה!"

אך רבי משה נענה בשלילה: "זה עסק שלי!..." והחל לטפס למעלה.
מה גורם לאדם בן שמונים וחמש לטפס ארבע קומות ברגל, לאחר שרק הרגע ירד? מה גורם לו לסרב לעזרה ולהתאמץ בעצמו?

התלמידים עלו איתו. ראוהו מתנשם ומתנשף במאמץ, ונח בין קומה לקומה, כשהגיע לקומה רביעית, נכנס למשרדו של הגביר. הלה קם ממקומו מופתע, האם התחדש משהו מאז השיחה ביניהם?

רבי משה פנה ואמר: "שכחתי להודות לך על כוס התה שהכנת לי, באתי לומר יישר כח! התה היה מצויץ!"

התלמידים נאלמו דום. כששככה מעט תדהמתם שאלו: "כבוד הרב, האם לא יכולת לשלוח אותנו לומר תודה?"

"יכולתי" - השיב להם בפשטות - "אבל מי שתה את התה, אני או אתם? אני שתיתי, ולכן אני הוא שצריך להודות! ..."

כך חי גדול אמיתי בישראל! כך נוהג - מי שחי את המציאות של הכרת הטוב כמות שהיא!

הבה נקבל על עצמנו קבלה טובה: חמש פעמים ביום, לפחות, נאמר תודה.

פעם בשבוע, לכל הפחות, נכתוב פתק למישהו, עם מילות תודה. בדואר אלקטרוני הדבר קל ביותר.

לא נאמר 'אין לי זמן'. שהרי בשביל דברים הנראים בעינינו חשובים, איכשהו, אנחנו מוצאים את הזמן.

והנה, אף במקום שאינו מחוייב כלפי ההורים יש לנהוג בשכל ורגישות כדי לא לפגוע. סיפר רבי איצ'ה רוזנגרטן שליט"א נהגו של הגריא"ל שטיינמן זצ"ל סיפור נפלא המלמד על פקחותו הטהורה של רבינו ועל הזהירות המופלגת בבין אדם

לחברו ובפרט בכבוד הורים.

"לאבי מורי היה עסק בשווייץ, מקום מגוריו. כאשר בא בימים, החליט שברצונו לעזוב את ניהול העסק ולהקדיש את שארית חייו ללימוד התורה (אבי היה תלמיד חכם גדול מאד ואף רבינו העיד עליו נצורות). ההצעה הייתה שאני אשוב לשווייץ לנהל שם את העסק, שפרנס את כל המשפחה המורחבת.

ההצעה הגיעה לפתחי ואני עליתי למעונו של רבינו, לשאול בעצת האורים ותומים.

"רבינו הרהר קלות והשיבני: 'תוכל לנהל את העסק, רק בצורה כזו ששבוע אחד תשהה כאן בארץ ושבוע אחד תשהה בשווייץ, כך לסירוגין' (היה זה עוד בזמנים בהם טיסות מזדמנות לא היו דבר שבשגרה).

שגרתי את התשובה לאבי וחיכיתי למענה פיו. משחלפו שבועיים ולא קיבלתי ממנו הזמנה נוספת להגיע לשווייץ חייגתי אליו, והוא אמר לי שההסדר הזה של הטיסות החוזרות ונשנות אינו נראה לו, על כן עלי או להישאר בארץ או להגיע לשווייץ להתגורר שם.

"מסרתי את התשובה לרבינו והוא השיבני נחרצות: 'לא! אתה לא נוסע לשם, אלא נשאר כאן על התורה ועל העבודה! . התפלאתי: 'הלא ראש הישיבה בעצמו הציע לי לפני שבועיים לנהל את העסק לסירוגין, וכעת התשובה היא כה נחרצת לשלילה'.

מון ראש הישיבה השיב לי תשובה, שיותר ממה שהיא מענה, היא דרך חיים: 'אביך עמל כל חייו להקים ולקיים את העסק המשפחתי. לא נאה היה אם היית משיב לו תיכף בשלילת בקשתו. צריך להתחשב ברגשותיו ולהבין ששלילה מוחלטת תוכל להביא לו לכאב לב...

אבל אחרי הכל, אני לא חושב שאתה צריך לעזוב את חיי התורה כאן ולשוב לשווייץ מולדתך, ובכלל, לא טוב הדבר כשאב ובנו מצויים יחדיו בנבכי אותו עסק... על כן השאתיך עצה כזו, שמצד אחד היא מראה לאביך שאתה מוכן ומזומן לעזור עם העסק, אבל מאידך גיסא, ברור היה לי שלא יקבל את הצעת הסירוגין, כך יצאו שני הצדדים נשכרים'¹³.

¹³ "והוסיף לי רבינו משפט אחד, שלימדני עד כמה רב גדול בישראל נושא באחריות על השאלות המגיעות לפתחו: 'אני שמח שהענין ירד מהפרק, כי חששתי שמה אביך כן יסכים להצעת הסירוגין... ועל כן כל השבת התפללתי שלא יסכים!'. וכשרבינו אמר 'כל השבת' זה אומר 'כל השבת' פשוטו כמשמעו ללא מילגרם של גוזמא..."

הכרת טובה לפי גדלות האדם

ועלינו לדעת: ככל שהאדם גדול יותר, חשוב יותר, תלמיד חכם גדול יותר, מקפיד הוא ומרבה יותר בחובת הכרת הטוב לזולתו.

דוגמא נפלאה עד להיכן מגיע חיוב הכרת הטוב נלמד מהמעשה הבא:

היה זה בשעת בוקר מוקדמת. ערפילי שחר רכים נחו בחלל השקט, בעולם שיעוד לא התעורר. רבן של ישראל, ה'חזון איש' זצ"ל, כבר התפלל תפילת שחרית כוונתיקין, ויצא להליכת הבוקר הקבועה שלו, בפרדסים שבשולי בני ברק דאז.

בצאתו, ניגש אליו, הגה"ח רבי שמואל צבי קובלסקי זצ"ל, שהיה אז בחור צעיר שהרבה להסתופף בצילו, וביקש להצטרף לטיול. ה'חזון איש' ניאות, וכך יצאו השניים להליכה בבוקר צונן ונעים, כשהם משוחחים בדברי תורה. והנה, לפתע פתאום, החלו רוחות עזות שהביאו בכנפיהן עננים אפורים, השמים התכסו באפור כהה, ומטר עז החל ניתך על הארץ...

ה'חזון איש' ומלווהו עמדו בשולי אחד הפרדסים, סמוך לכביש, חשופים לגשם השוטף ההולך ומתחזק. אין כל קורת גג בקרבת מקום, אין אפשר לרוץ בגשם עד בני ברק?! ואז, כמו אור עולה מן האופק, נראתה משאית ישנה מתקרבת. הנהג הבחין בשני היהודים הזקוקים נואשות ל'טרמפ' שיחלף אותם מהגשם, והתרגש לגלות כי אחד מהם הוא ה'חזון איש' בעצמו!

כשהגיע אליהם עצר הנהג את המשאית, והזמין לעלות, תוך שהוא מבהיר שהוא הבעלים של המשאית ורשאי להעלות אנשים לרכב. אז הורה ה'חזון איש' למלווהו, הבחור שמואל צבי, כי יעלה על המשאית ויתיישב בכסא שעל יד הנהג, כשה'חזון איש' צועד אחורנית, לעלות אל הבאגז' הפרוץ שמאחור...

הבחור נבהל ונרתע. 'לא יתכן! - קרא מיד, 'הרב יעלה ויישב על יד הנהג, ואני אעלה לבאגז' מאחור. רבן של ישראל יסע כמו קרטון סחורה, בעוד אני אשב מלפנים!?' - קרא בזעזוע.

ה'חזון איש' חיך, והשיב תשובה שכדאי שתהדהד באוזנינו שוב ושוב: 'הלא הגעת אתי לטיול בוקר, ליוית אותי במסירות. אני חייב לך הכרת הטוב, אני מבקש לגמול עמך טובה ולהעניק לך את המושב הטוב יותר במשאית - על יד הנהג. אני כבר אסתדר'...

הבחור נבהל ושאל: 'רגע, והלא אני הוא שביקשתי להצטרף לטיול, לעונג ולכבוד הוא לי! הרב הוא שגמל עמי טובה במתן האפשרות להלך עמו בצדי הדרכים! יעלה נא הרב ל'קבינה' ויתפוס מקומו על יד הנהג, ואני אתנוודד לי בבאגז' מאחור! .

הגשם הוסיף לרדת, בעל המשאית המתין בסבלנות, נדהם להיות עד לויכוח המשונה, בין גדול הדור שטוען שהבחור שלצידו ישב בנוחות ליד הנהג כי הוא חב לו הכרת הטוב, בעוד טענת הבחור היא שראוי שגדול הדור ישב ליד הנהג, והבחור הוא שיעלה לבאגד'. אך ה'חזון איש' לא ממנהר להיכנע, חובת 'הכרת הטוב' חשובה מהחיפזון לחסות מהגשם השוטף...

כשראה הבחור כי ה'חזון איש' איתן בדעתו, גייס טיעון חדש ומקורי: 'והלא איך ייראה הדבר, אם בשובנו לבני ברק יביטו האנשים ויראו שאני מתרווח לי מלפנים בעוד הרב בבאגד'? כל מי שיראה זאת יבוא לחשוך בי שאינני נוהג ברב בכבוד, ותגרם פגיעה בשמי הטוב! - טען בלהט...

ה'חזון איש' האזין לטיעון ההגייוני וטיכס עצה גאונית: 'הבה ניסע, אתה בחזית ואני מאחור. כשנגיע לירכתי בני ברק, נתחלף' - הציע ה'חזון איש', ולבחור לא היתה ברירה אלא להסכים, הגשם הוסיף לרדת, נהג המשאית משרך את דרכו העירה, כשהבחור יושב בנחת במושב שלצד הנהג, וה'חזון איש' בבאגד' שבאחור, מאמץ את אחיזתו שלא ליפול...

כשהגיעו סמוך לבני ברק, עצר נהג המשאית והשניים התחלפו, ה'חזון איש' עבר לשבת מלפנים והבחור נעמד מאחור. אך בכך לא תמה הכרת הטוב של ה'חזון איש'. בהגיעם לביתו, ביקש ה'חזון איש' מנהג המשאית לבקש ממנו ברכה, עצה, משהו שיוכל להשיב לו טובה ולהוקירו על שהביאו לבני ברק בעיצומה של סערה חורפית. הנהג הנהן במבוכה, לא מצא בקשה מיוחדת, אך רבי שמואל צבי קפץ על ההזדמנות...

'אם כבר אפשר לבקש, אבקש שהרב יסדר לי חברותא כלבבי' - ביקש הנער, וה'חזון איש' ניאות. עוד באותו היום סידר לו בחברותא את הגאון רבי שלמה ברמן זצ"ל - חתנו של ה'סטייפלער' ולימים מראשי ישיבת פוניבז', ואף ה'חזון איש' עצמו קבע עמו חברותא אישית, כל יום בשעת טיול הבוקר וגם בשעת ערב...

הסיפור המפליא הזה, המובא בספר 'אנא עבדא', מספק לנו הצצה על חשיבות 'הכרת הטוב' במשקפיים של גדול בישראל. כי אף שטיול הבוקר עם ה'חזון איש' הוא שעה של קורת רוח שאין כמותה, למרות זאת חש ה'חזון איש' כי הבחור מטיב עמו, ולכן העניק לו את המקום הטוב במשאית, וגם סידר לו חברותות כלבבו, כשהוא עצמו אחד מהם, הכל כדי להשיב לו טובה!

מהסיפור הזה נלמד עד כמה גדולה חובת 'הכרת הטוב'. אנו מקבלים הרבה עזרה - מבני ביתנו הקרובים העומדים לצידנו לסייענו, מגבאי בית הכנסת שדואג שהמקום יהיה מסודר למעננו, מהחזן בתפילה הנותן קולו עבורנו, מהחברותא

המשקיע זמן כדי ללמוד עמנו. נכון, כל אחד מהם עושה את תפקידו נאמנה, אבל הם עוזרים לנו, הם מקילים על חיינו!

קל וחומר בן בנו של קל וחומר חייבים אנו בהכרת הטוב להורינו שהטיבו עמנו עד אין קץ בשנות ילדותנו... והם סיבת קיומנו בעולם ועל ידם זכינו באפשרות לקנות חיי עולה"ב ועולה"ז.

עוד כמה סיפורים קצרים עד היכן מגעת 'הכרת הטוב'

א. סיפר ר' אלימלך בידרמן ששמע מהרה"ג ר' ישראל תנחום דרדק שליט"א, מעשה שהיה עם זקנו הגאון ר' חיים שמריהו דרדק זצ"ל מבני ברק עם בנו שגר בארה"ב. בתחילת דרכו של הסטייפלער זי"ע בהוצאת ספריו 'קהילות יעקב' היה אותו 'הבן' מפייץ ספרים אלו בארה"ב דרך אביו שהתגורר בב"ב והיה מקורב אל הסטייפלער זי"ע.

באותם ימים היה ה'קהילות יעקב' עונה במכתבים לכל שואליו. ואף זה ה'מפייץ' היה עמו בחליפת מכתבים. כעבור כמה שנים הפסיק הסטייפלער לענות על המכתבים - לרוב חלישותו. יום אחד שלח אותו הבן מכתב אל ה'סטייפלער' שמיהר לכתוב מכתב תשובה ועלה עם המכתב אל האב שהתגורר בבני ברק באמרו, שעל אף שכבר אין מנהגי להשיב במכתבים, מכל מקום אין רצוני שבנך זה יחשוב כי עתה שכבר אינני צריך אותו כ'מפייץ' חדלתי מלענות על מכתביו, ולכך הא לך מכתב התשובה ושלח אותו לביתו שבארה"ב.

כעבור כמה ימים - ביום שישי אחרי צהרי היום, הגיע הגה"ק שוב אל האב, ושאלו האם כבר שלח את המכתב, ומשנענה כי עדיין לא שלחו, ביקש מעמו שיחזיר לו את המכתב, ונתן לו תחתיו מכתב אחר, שאל האב את ה'קהילות יעקב', "האם מכתב זה שונה מקודמו", ואמר לו, "לא, אלא שבמכתב זה כתבתי אותם הדברים שהיו כתובים במכתב הקודם אות באות, ושמא תתמה על מה ולמה שבתו לכתבו בשנית, והטרחתי עצמי לעלות אליך שוב, אסביר לך:

את המכתב הקודם כתבתי בכדי שבנך לא יחשוב שמכיוון שכבר איני צריך אותו כ'מפייץ' חדלתי מלענות לו. אך לאחר מכן שבתו להתבונן וכי עושה אני פעולות רק מתוך מטרה ומחשבה - מה יחשוב פלוני עלי וכיו"ב... אמנם, עלי לכתוב לי מכתב תשובה מצד 'הכרת הטוב', לכן כתבתי מחדש מכתב - מתוך מטרת הכרת הטוב, והא לך את המכתב, וכזה ראה ושלח לו"...

ב. מסופר על הגאון רבי שלום אייזן זצ"ל, שבא להזמין את הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל לקידושא רבא שערך לכבוד בר המצוה לבנו. הוא לא חשב שרבי איסר זלמן בגילו המופלג יטריח עצמו בשבת ויבוא ממרחק כה רב, אך מפני כבודו הוא

בא להזמינו.

והנה, לפליאת אנשי ירושלים המכובדים שהשתתפו בקידוש, הופיע רבי איסר זלמן בבית הרב אייזן, מתנשף ומותש מעמל הדרך, אנשים עצרו את נשימתם! רבי איסר זלמן מגיע לבר מצוה? לא יתכן! בודאי מדובר במישהו דומה לו!... מיהרו לבדוק והתברר שאכן הוא ולא אחר מטפס במאמץ מדרגה אחרי מדרגה כדי להגיע לאולם.

אבי החתן מיהר לקדם את פניו נבוך ומבולבל. במה זכה? אנשים חשובים ממנו, ואפילו גדולים שבדור לא זכו לכבוד כזה מאת רבי איסר זלמן מלצר!

הרב הישיש נכנס לאולם, נח קמעא מחולשתו הגדולה, לחץ את ידו של חתן הבר מצוה ואביו, ונתן במתנה את ספרו "אבן האזל". לאחר מכן קם ממקומו ועמד ללכת משם. לפני צאתו פנה לאבי הבן ואמר לו: "באתי לכאן משום שיש לי הכרת הטוב גדולה לך ולחתן הבר מצוה".

"הכרת הטוב? - התפלא האברך - "וכי עשיתי פעם משהו טוב לכבוד הרב?"

"אכן כן" - הסביר לו הרב - "אני מכיר אותך כבר שנים רבות. כשקיבלתי לידי את ההזמנה ששלחתם אלי, אמרתי: הילד הזה כבר בן שלוש עשרה? הרי רק אתמול היתה הברית שלו... באותו רגע חשבתי לעצמי: שלוש עשרה שנים עוברות מהר, והתחלתי להרהר בתשובה, אם לא אספיק בעולם הזה, מה יהיה אתי?! יצא אפוא, שבזכות הזמנתכם לבר מצוה זיכיתם אותי בהרהורי תשובה, ולכן אני חייב לכם הכרת הטוב, וכדי שלא אסתלק מהעולם הזה חייב, באתי לבר מצוה עם הספר שלי..."

ג. פעם ישב הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, המשגיח של ישיבת פוניבז', במרפסת הישיבה ולמד.

בשלב מסוים פנה לאחד התלמידים, וביקש ממנו לקרוא לבחור פלוני. מיהר הבחור לחפשו, ומאחר ולא מצאו, חזר ואמר לרב שאין הוא מוצא אותו, ובשמחה יעשה עבור הרב כל מה שצריך.

"רצוני שהוא יביא לי את מעילי", אמר המשגיח, "כשיבוא, אמור לו שיביא לי את המעיל". "הרב זקוק למעיל? - הגיב הבחור, "אני יכול להביאו מיד".

"לא, לא" - סרב המשגיח - "שהוא יביא".

הוא הביט בפניו התנוהות של הבחור, וברגישותו הגדולה במידות חשש שמא נפגע מדבריו, מיהר להסביר: "ראה נא, חברך עשה לי פעמיים טובה כלשהי, ואני כבר חייב לו על כך. אם הוא יהיה זה שיביא לי את המעיל, אמנם אהיה חייב לו עוד

טובה, אך לכל הפחות יהיה לי קל לזכור זאת, כי מדובר באותו אדם. אם אתה תביא את מעילי כעת, אהיה חייב לשניים, ואני כבר זקן, ובגילי יקשה עלי להחזיר טובה לשניים! ...

נשים לב, באלו דקויות הם הרגישו חייבים הכרת הטוב! ואילו אנחנו? מרגישים שכולם חייבים לנו... כשמישהו לא מביא לנו דבר שהיינו מצפים לקבל ממנו, אנו כועסים - איך זה? איך הוא לא מבין שהוא חייב להביא?! ...!

ואנו מתכחשים לכל הפעמים שכן קיבלנו ממנו, איננו חושבים אם החזרנו לו אי פעם על טובותיו המרובות, רק מרוכזים באות פעם שהוא לא נתן מה שציפינו שיתן. ועל אחת כמה וכמה הורים שהעניקו לילדיהם את החיים עצמם וכל טוב במשך שנים רבות, שילדיהם חייבים להם הכרת הטוב.

ד. בצעירותו למד הגאון רבי אריה לוי זצ"ל בשיבת קמניץ, אצל בעל ה'ברכת שמואל', הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל. בחור מוכשר מאוד היה ר' אריה, וסברותיו הישרות היו לשם דבר בשיבה. ראש הישיבה, רבי ברוך בער, מאוד חיבב את רבי אריה, ומרוב אהבתו אליו אף קבע עמו חברותא מידי יום, וכך - עם חברותא שכזו - התקדם הנער להפליא.

יום אחד, בהפתעה מוחלטת, נגש ר' אריה לרבי ברוך בער, ומודיע לו כי הוא עוזב את הישיבה ועובר ללמוד בשיבת וולאז'ין. "מה קרה? - תמה רבי ברוך בער - וכי אינך מרוצה מהחברותא איתי? , המשיך רבי ברוך בער להתפלא. "חלילה" - ענה לו ר' אריה - "הכל בסדר, אבל טעם כמוס עמי, ואני חייב לעבור ללמוד בשיבת וולאז'ין". רבי ברוך בער הצטער מאוד, הוא אף סבר שחבל לו לרבי אריה לעבור לישיבה אחרת, ולוותר על פריחתו בלימוד ע"י החברותא איתו, אבל מעקשנותו של ר' אריה הבין רבי ברוך בער שאין מה לעשות. הוא בירכו בברכת הצלחה, ונפרדו לשלום.

לימים, סיפר רבי אריה לקרוביו על מה ולמה עזב את הישיבה: "בהיותי בשיבת קמניץ, התאכסנתי בבית אחד ה'בעלי בתים' בעיירה, ויום אחד החל בעל הבית 'לזמר' לי זמירות 'חולין', על הצורך שלי ללמוד מעט לימודי חול, ובמתק שפתיו ניסה לשכנע אותי, כי בחור מוכשר כמוני בוודאי שלימודים אלו יהיו לי לעזר בהמשך חיי. לא רציתי להתווכח עמו, כי חששתי שהוא יחליש אותי בדעותיו, והחלטתי לעזוב לאלתר את האכסניה הזו.

אך כיון שמכיר אני טובה לבעל הבית, על התקופה הארוכה בה הוא אכסן אותי ודאג לצרכיי, לכן לא עברתי לגור אצל בעל בית אחר, כי הרי הדבר עלול לפגוע בו, ובמקום זאת עברתי לישיבה אחרת, כך הוא לא יפגע מעזיבתי את אכסנייתי".

שאלו אותו מכריו: "מדוע אם כן לא סיפרת על כך לרב ברוך בער, מדוע השארת אותו בספקות על סיבת עזיבתך?"

"אם הייתי מספר לרב" - ענה רבי אריה - "הרי הוא היה מקפיד על בעל הבית הזה, העדפתי שהרב לא יבין אותי ויקפיד עלי, ולא יקפיד חלילה על בעל הבית, שחש אני כלפיו הכרת הטוב רבה..."

ר' אריה לזין היה מוכן לוותר אפילו על לימוד תורה באיכות עם ר' ברוך בער והעיקר שלא תצמח מכך כפיות טובה...

ה. ישנה תמונה מפורסמת בה נראה המשגיח, הגאון הצדיק רבי אליהו לופיאן זצ"ל, בעל ה'לב אליהו', מניח כוס חלב בפני חתול. היה מי שטרח וברר אצל ותיקי תלמידיו של רבי אליהו, מה עומד מאחורי התמונה המפליאה הזו - וכי רבי אליהו ראה מחובתו להאכיל חתולים? התשובה שקבל מפעימה.

לפני שבנו את בניין הישיבה ואגפי הפנימיה בישיבת 'כפר חסידים', היו הבחורים ישנים בצריפים. הם סבלו שם ממכה קשה של עכברים, שהגיעו לכל פינה, הזיקו והציקו רבות. מישהו חשב על פתרון והביא למקום חתול שישהה במתחם וירחיק את העכברים.

כאשר בנו את בנין הישיבה וכבר לא היה צורך בחתול - רצו האחראים לשלוח אותו לנפשו. הדבר חרה היטב לרבי אליהו: "היכן הכרת הטוב?", שאל בכאב. הוא מיד טרח ללכת ולהביא כוס חלב והניחה בפני החתול. דקות אחדות עמד שם המשגיח לדאוג שהוא שותה כראוי, מבלי שתתהפך הכוס בפניו...

תלמיד שעבר במקום רץ להביא מצלמה, כדי להנציח את ה'מעמד' המיוחד, וכך השתמרה בידינו עדות עד היכן מגיעה חובת 'הכרת הטוב'!...

כיבוד הורים עד היכן

מספרים שכשנשאל מרן החזו"א זצ"ל במה זכה להגיע למעלתו הנשגבה, השיב: בזכות מצות כיבוד הורים שקיים. והוסיף מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א וסיפר שבאמת בילדותו הוא זוכר היאך החזו"א היה טורח והולך בכל יום לבית אמו לשוחח עמה כמחצית השעה על דא ועל הא, על קוסובה ועל וורשא וכו' וכו'... והיינו מתפללים, החזו"א מדבר דברים בטלים!?!...

בוקר אחד לומדי בית המדרש ב'גבעת רוקח' שבב"ב עמדו משתאים. לפתע פתאום קם רבי אברהם ישעיהו מלימודו ופתח בריצה מהירה לעבר פתח בית המדרש. לא הסב פניו לאיש, לא ענה לשואלים, רק רץ החוצה במהירות מבלי

שיהיה ניתן לעצרו ולו לרגע.

מה קרה? לאן רץ הוא ר' ישעיהו כפי שאף פעם לא ראינו? איזה חיפזון! איזו מהירות! האם פיקוח נפש פתאומי נזדמן לו?

עד שהתברר. זה היה ההרגל הקבוע של החזו"א שניפנה לבקר את אמו הקשישה כל יום. כל בוקר. אמו כמובן מאד נהנתה מביקור זה. היותו במחיצתה הסב לה עונג. התעניינותו ודאגתו לשלומה סעדו היטב את נפשה. כל יום היא ציפתה לביקורו בכליון עיניים.

באותו בוקר צלל רבי אברהם ישעי' בלימודו והיה שקוע עמוק עמוק בנבכי סוגיה מפותלת במסכת אותה למד. שקיעותו העמוקה שינתה את סדריו וטרם טרח לקיים את ביקורו הקבוע אצל אמו.

מתפלאות אני מאד - שחה אמו לבני ביתה - מה קרה לו לבני? מדוע אברהם ישעי' שלי לא הגיע אלי היום?

וכששליח אמר זאת לחזו"א, הוא זינק כנשוך נחש ממקומו... אוי... אוי... הרי עדיין לא ביקרתי את אימא. וכך אץ לו בחיש בעל הגוף הקטן והחלש עם בריאות ליבו הרופפת ופתח בריצה, כזו שלא היה ניתן כלל להשיגו. בעיני רוחו כמו על כף המאזניים נתונה עכשיו מצות כיבוד אמו. הרי מצפה היא לו עתה. אין לדחותה. יש לקיימה במלוא הזריזות.

ואנו הצעירים, הוסיף הגר"ח קנייבסקי, מיהרנו להשיגו ולא הצלחנו...

הרב שרגא הניגסברג שליט"א נכדו, שאלו: רבינו היתכן? והרי אנו יודעים שמעלתו הגדולה של החזו"א הייתה בשקיעותו בלימוד ובהתמסרותו הנוראה לתורה לשמה, וכאן הרב'ה מספר שהכל זה כיבוד הורים???

השיבו הגר"ח לאלתר ואמר: שאה"נ וכל מה שזכה החזו"א להתמדה ולשקיעות בלימוד זה מכח מצות כיבוד הורים שקיים בהידור.

וכשהבחין בפליאתנו אמר: וכי לא ראיתם את הירושלמי ספ"א דקידושין על המשנה: כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, ושואל הירושלמי, מצוה אחת כגון מאן? ומשיב "כיבוד אב ואם".

ומבואר שהמקפיד על מצוה זו זוכה להטבה גדולה ואע"ג שהמשנה לא פירטה איזה מצוה ומשמע דקאי על כל מצוה. מכל מקום הירושלמי הבין שיש רק מצוה אחת ויחידה שיכולה להביא את כל הטוב בעולם הזה והיא מצות "כיבוד אב ואם"¹⁴.

¹⁴ סיפר ר' הלל קופרמן שליט"א: שאלנו את מרן הגרא"ל שטיינמן, מצאנו בחז"ל שיש בכוחה

עלינו להתבונן, מכיון שכבוד ההורים הוא כל כך חשוב במעלתו, **יש לקיימו מתוך התמסרות מוחלטת, ובודאי על ידי ויתור בגבורה על השאיפות והרצונות האישיים שלנו** שאנו בעיצומה של שמחה, יושבים עם חברים, טרודים באיזו משימה - ולפתע אמא מתקשרת, אבא מבקש טובה, התוכניות מתחילות להשתבש... - נזכור ונדע כי הורינו ראשונים במעלה, נדחוק את התוכניות הצידה, נסיט את לוח הזמנים, נשנה את סדר העדיפויות. קודם כל נכבד את הורינו, כי זו מצוה נאצלת, זה רצון ה', וזה יפתח לנו שערי שמים ויעניק לנו אריכות ימים ושנים טובות!

שמחת ברית התקיימה בירושלים, בה כובד רבי שמשון פינקוס זצ"ל כסנדק. בבואו אל האולם בשעה היעודה, העיף מבט קצר אנה ואנה, והתחוויר לו כי עד שהאורחים יגיעו - עתיד לחלוף פרק זמן כלשהו. הוא יצא, אפוא, מן המקום, והחל להלך לאיטו אילך ואילך, טרוד בסוגיותיו.

"לפתע", מספר עד ראייה, "אני מבחין שהוא החל לרוץ לעבר הרחוב במהירות רבה. ממקום עמדי לא הצלחתי לעקוב אחריו, כדי להבין מה גרם לו לקחת את כל שנותיו ולדלג כעלם צעיר ברחוב העיר..."

חלפו כחמישה רגעים והנה הוא נראה שב, ולידו אשה מבוגרת המהלכת לאט, הוא תנומן בה וצועד לצדה בחרדת קודש, משל מחזיק הוא בחיקו אוצר של

של מצות כיבוד אב ואם להביא את האדם לזכות לתורה. כן מבואר בקידושין (לא, ב) אמר רבי אבהו, כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד. חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו. וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר אין, אין, עד דמטאי התם. יומא חד אמר ליה אשקין מיא, אדאייתי ליה נמנם. גחין קאי עליה עד דאיתער. **איסתייעא מילתיה ודרש אבימי "מזמור לאסף"**. ע"כ. הרי שבזכות קיום מצות כיבוד אב זכה רב אבימי לתורה. וכן נמצא בסוכה (מה, ב): 'ואמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי, יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה. ואילמלי אליעזר בני עמי - מיום שנברא העולם ועד עכשיו. ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו - מיום שנברא העולם עד סופו, ע"כ. ומה היתה זכותו המיוחדת של המלך יותם מכל מלכי יהודה הצדיקים? מבאר רש"י: צדיק היה, ועניו יותר משאר מלכים, **וזכה בכיבוד אביו**, ועליו נאמר (מלאכי א, ו) **"בן יכבד אב"**, ע"כ. ואנו למדים שמצות כיבוד אב ואם שקולה כמצות תלמוד תורה של רשב"י ורבי אלעזר בנו, לפטור את העולם מן הדין. ושאלנו את מרן מה השייכות בין לימוד תורה לכיבוד הורים. והשיב: כיבוד אב מצוה גדולה היא. 'המשנה בקידושין (פ"א מ"י) אומרת: כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, ומאריכין לו ימיו, ונוחל את הארץ. והירושלמי שם (ה"ט) שואל: מצוה אחת מה היא? ועונה זה כיבוד אב ואם. הוספנו לשאול: האם אפשר לומר זאת גם על מצוות אחרות? וענה: כתוב 'כיבוד אב ואם', אז זה רק כיבוד אב. והמילה 'כגון' שכתב הירושלמי ר"ל שזו כוננת המשנה.

והוסיף וסיפר, שפעם אחת רבנו החזון איש זי"ע הלך בשמחת תורה, וכולם הלכו אחריו, ילד אחד שאל את אבא שלו: למה כולם הולכים אחריו? וכי הוא לא יודע את הדרך לבד? החזון איש שמע את זה, וקרא לאביו של הילד ואמר לו: תאמר לבנך, שהכל בזכות מצות כיבוד אב ואם שקיימתי!

מיליארד דולר. התברר, כי בעודו מהלך בחזיתו של האולם, הבחין ממרחק באמו הצועדת במקרה ברחוב, וביקש להסב לה נחת וקורת רוח, בהשתתפותה בשמחת הברית של משפחה המוכרת לה, שבנה משמש בה כסנדק.

לאחר עריכת הברית, מיהר לעזרת הנשים כדי לשאול בשלומה, ולדאוג שהיא חשה בנוח, ואף פנה לאחת מבנות משפחת בעלי השמחה, בבקשה להנעים לה את השהות. גם לאחר מכן במהלך הסעודה - שב לעבר עזרת הנשים שלוש וארבע פעמים, לדרוש בשלומה ולהעניק לה הרגשה טובה!

חלפה שעה קלה והנה אמו קרבה למחיצה. "אני הולכת", הפטירה לעברו. רבי שמשון עזב הכל כאילו אין במקום אנשים הממתינים לדרשתו ולמוצא פיו, יצא ללוותה, ונעלם למשך דקות ארוכות, ולאחריהן שב - זורח כולו ומדושן עונג, מפגישה אקראית נוספת שנזדמנה לו משמים עם 'כיבוד אם'...

עוד שמעתי, שהגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל נהג לקרוא במגילת אסתר עבור אמו הקשישה, שהייתה כבדת שמיעה. פעם אחת, שאל אותו אחד מבניו האם הסבתא מחויבת מצד ההלכה להקשיב למגילה, היות שהיא בעצם כמעט ולא שומעת.

השיב לו ר' שלמה זלמן כי על-פי ההלכה היא אכן אינה מחויבת. במשך שנים הוא ידע שהיא אינה שומעת וכי היא אינה יוצאת ידי חובה בשמיעת המגילה. עם כל זאת, הוא המשיך להקריא בפניה את המגילה כולה, כהלכה, מדי שנה בשנה - כדי לשמור על כבוד אמו, שהייתה סבורה שהיא אמנם מחויבת בכך.

ר' שלמה זלמן היה קורא במגילה בקול רם, והיה עליו להתאמץ מאוד, בהיותו בעצמו קשיש. אך אמו המזדקנת ביקשה ש"הילד" שלה, גדול הדור, יקריא את המגילה בשבילה. ולכן הוא עשה זאת, למרות הידיעה שהיא לא תשמע ולו מחצית ממנה.

"ויאסר יוסף את מרכבתו ויעל לקראת אביו גשנה" (מ"ו כ"ט). פירש רש"י: "הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו".

היה זה לילה חורפי במיוחד, והנה לנגד עיניהם של תושבי העיר 'סלנט', מתגלית דמותו של אדם מבוגר מזיז את השלג אנה ואנה ומיישר את הדרך. תמהו היהודים: "מה ליהודי זקן להסתובב ברחוב בלילה קר כל כך, ועוד להתעסק בשלגים? משהתקרבו אליו נדהמו לראות, שאדם זה אינו אלא מורם ורבים, הגאון רבי זונדל מסלנט! "מה פשר מעשים אלו? ", שאלו התלמידים. "בכל בוקר" - ענה הרב, "אמי משכימה מוקדם בבוקר לתפילת שחרית בבית הכנסת, מכיוון שראיתי שהדרך מלוכלכת בבוקר ובשליים, אני סולל עבורה דרך לבית הכנסת, כדי שתקל עליה

ההליכה”.

מספרים שבימיו האחרונים של הרה”ג רבי מרדכי וולדמן זצ”ל, מנהל ישיבת ‘בית דור’ במאנסי. הוא כבר שכב במיטה חלוש ונטול כח, המחלות הקשות וייסורי הגוף שפקדוהו כבר הכריעו את גופו המיוסר, אך רוחו עוד נותרה איתנה...

בקול חלוש ורפה, ביקש שיביאו אליו שלושה יהודים כשרים. דבר חשוב לו לעשות עימם. בני משפחתו ומקורביו התפלאו מאוד: ‘מדוע הוא מבקש שלושה יהודים שיסורו למעונו? מה כל כך דחוף בדיוק עכשיו, כשהוא שוכב על ערש דווי?

פליאתם גברה עוד יותר, כשהסביר להם את הסיבה: ‘אני חפץ לערוך התרת נדרים...’ - אמר בקצרה, והותירם תמהים ומבולבלים. התרת נדרים? היום? עכשיו? לא ערב ראש השנה ולא ערב יום כיפור עכשיו. הוא כלל לא מסוגל לקום ממיטתו ולעשות משהו, לא לקיים נדר ולא לחרוג מנדר. מדוע הוא זקוק להתרת נדרים עכשיו? ובכל זאת. עד מהרה הגיעו לפניו שלושה יהודים.

‘שמעו נא רבותי דיינים מומחים’, לחש להם רבי מרדכי, ‘נוהג אני להתקשר לאמי מדי יום לדרוש בשלומה, ובכדי לייקר ולהעריך את המצוה - נהגתי ללבוש בגדי שבת כשהתקשרתי אליה. עתה, עם כובד מחלתי, אינני מסוגל להתלבש בגדי שבת לשיחת הטלפון היומית הזו. מבקש אני להתיר את הנדר, כדי שאוכל להתקשר לאמי מבלי ללבוש בגדי שבת!

וכל העם רואים, שומעים ומבינים מדבריו שהובאו בספר ‘ולמען יאריכון ימך’: כיבוד ההורים אינו רק שיחת הטלפון, זה כל האוירה מסביב. בגדי השבת שלבש רבי מרדכי בכל עת שהתקשר, נועדו לשמור על ערך ויוקר המצוה בעיניו, למען יתקשר להוריו מתוך התרגשות, מתוך ציפיה, בתחושה עילאית וטובה. הבה נזכור זאת, ונכבד את הורינו עם כל הלב, בשמחה, בהתרגשות, מתוך סיפוק ואושר. אשרינו מה טוב חלקנו שאנו זוכים לכבד הורים!

דעו, מצוה עלינו להיות מכירי טובה. ואין לך הכרת הטוב גדולה מכך, הורינו היטיבו ומוסיפים להיטיב עמנו בכל עת. מצוה זו מוטלת לפתחו של כל אחד ואחד מאתנו בוקר צהרים וערב. גם כל ילד וילדה יש ביכולתם לצבור ולאסוף לאמתחתו זכויות לאין סוף, מצוות רבות חשובות לאין ערוך!

עד כמה להקפיד שלא לצער הורים

עד כמה חמורה מצוה זו להיענש עליה מצאנו בפסיקתא רבתי (פכ”ג) כתב בשם רשב”י בחומרת מי שנכשל במצוות כיבוד הורים: “כשם שמתן שכון מרובה כן

עונשן מרובה הה"ד עין תלעג לאב תבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל וגו' וכן אמרו במכילתא (פרשת יתרו) עה"פ 'כבד את אביך... למען יאריכון ימיך' - "ואם לאו יקצרו וגו'".

וחדושו נורא נמצא בזוה"ק (פרשת ויצא) שכתב בטעם פטירתה של רחל אמנו קודם זמנה וז"ל: "ואע"ג דרחל איהי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר ע"ז, אתענשת דלא רביאת ליה לבנימין ולא קיימא בהדיא שעתא חדא, בגין צערא דאבוה, אע"ג דאתכוונת לטב" עכ"ל.

ומבואר בדברי הזוהר, שרחל אמנו נענשה בקיצור ימים מחמת שציערה את אביה בגניבת התרפים. ואף שהיה מדובר באב רשע גדול הוא לבן הארמי, ואפילו שכוונתה היתה לטובתו להפרישו מעבודה זרה (שהרי בן נח מצווה באיסור ע"ז) עדיין נענשה מחמת שציערה אותו, וזה דבר נורא למתבונן.

והנה, התיקון לפגם כיבוד זה נמצא בבניה של רחל שלא ציערו את אביהם, ובזכותן אנו נגאלים. וכן אומרת הגמ' (ב"ב קג) שאין זרעו של עשיו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנ' "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשיו לקש", ובפסיקתא (פרשת זכור אותה) נתבאר שאין זרעו של עמלק נופל אלא ביד בן בנה של רחל.

וביאר ה'משך חכמה' (וישלה) שהטעם משום שזרעו של עשיו בא בכח כיבוד אב שכיבד עשיו את יצחק, ועל כל השבטים היתה טענה של ביטול מצות כיבוד הורים משום שציערו את יעקב במכירת יוסף. וכידוע, שאין אפשרות למי שיש בו פגם של כיבוד הורים להתייצב ולעמוד כנגד עשיו וזרעו (עיי"ש שהביא כן ממדרש תנחומא). וממילא דוקא זרעה של רחל, יוסף ובנימין, שלא נשתתפו בחטא זה ולא ציערו את אביהם הם שיכולים לעמוד כנגד עשיו [ועי' ב'יערות דבש' דרוש לז' אדר בהוצאה חדשה ח"ב דרוש ב'¹⁵].¹⁶

¹⁵ והנה, ב'ספר חסידים' (שמא) כתב שיוסף לא רק שלא פגע באביו אלא אף כיבדו ביותר וסיכן עצמו לכבודו, ולמד כן מדודו עשיו. וז"ל: "וממנו למד יוסף כשאמר לו יעקב 'לכה ואשלחך אליהם' והלא היה יודע ששונאים אותו אלא אמר יוסף, עשיו הולך תדיר למקום סכנה כדי לצוד ציד להביא לאביו ואבי שלחני לראות את שלום אחי ואת שלום הצאן שזה חיותו של אבי ובני ביתו ולא אלך?! וכל זה נכתב להודיע לישראל איך לטרוח כדי להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם". עכ"ל.

¹⁶ בנועם אלימלך (פר' ויצא) כתב שמה שעשיו זכה לברכת "על חרבך תחיה", הוא משום שחרבו של עשיו הוא כלי הצייד, ובה השתמש גם עבור אביו יצחק כמבואר בתורה "כי ציד בפיו", ולכן הנחת הזו שעשה לאביו בפיו, עומדת לו, והשליטה של עשיו על עם הקדוש היא בכח מצות הכיבוד אב שעשה. וישראל כשרוצים להחליש כוחו של עשיו אינם צריכים לעמוד נגדו בתרי"ג המצוות, כי אם לפי מדרגתו וכוחו של חרבו שלו, היינו במצוותו שלו, מצות כיבוד אב

והנה בפסיקתא (דרב כהנא פרשה י"ג ד') פירשו הפסוק 'מני אפרים שרשם בעמלק אחריו בנימין' (שופטים ה') וז"ל: "מהו 'אחריו בנימין', אמר הקב"ה לעולם אחריו בנימין לתבוע מן זרעו של עמלק, ותדע לך: איש מזרעו של עמלק עמד ונזדווג לישראל ולא עמד כנגדו אלא מזרעו של בנימין. ומי הוא זה? זה המן הרשע שנא' 'גדל המלך את המן בן המדתא האגגי' - א"ל הקב"ה חייך, של בנימין מוכן לך לבא ולקעקע את שרשיך, ומי הוא זה? זה מרדכי שנא' 'איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי וגו' איש ימיני ע"כ (ובגמ' מגילה אף מבואר שאביו מבנימין ואימו מיוסף).

ולמדנו, שזכות הגאולה תהיה בידי צאצאיהם של אלו שלא פגעו ולא ציערו את אביהם.

ויש להוסיף שאסתר שהייתה שלוחת הבורא להצילם היא בעצמה היתה לה מעלה זו. דבמגילת אסתר נא': "כי אין לה אב ואם" (ב, ד). ואמרו חז"ל (במגילה יג) "אסתר כאשר אמה נתעברה ממנה מת אביה, וכאשר ילדתה מתה אמה".

וצריך להבין, מדוע חשוב לדעת פרט זה בעובדת חייה שאביה הסתלק בטרם ילדתה, ואמה מיד אחר לידתה, ואיזה חשיבות וקשר יש לזה לנס המגילה. וברור שכך סיבבה ההשגחה עליונה שאסתר המלכה תהיה יתומה מאב ואם, ולולי זה לא היתה יכולה להביא את הישועה. מדוע?

חידש רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל (שם), שכל כוחו של עשיו והבאים תחתיו הוא בזכות כיבוד אב שעשה, על כן כדי לבטל את זכותו צריך שיעמוד מי שלא יפגום בכבוד אביו ולא יצערו כלל.

מה עשה הקב"ה? סיבב שאסתר תהיה מגיל קטן ללא אב ואם, וכיון שברור שתשוקתה היתה לכבד אותם והצטערה על זה מאד, וכל מי שמצטער על מצוה ואנוס מלקיימה מעלה עליו הכתוב כאילו קיימה בתכלית השלימות (כמ"ש חז"ל חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה). **נמצא**, שאסתר במעלה היא יותר מעשיו במצות כיבוד אב ואם, ועל כן בכוחה לבטל זכותו ולגאול את ישראל ממנו ומהמן שבא מכוחו¹⁷.

ואם.

¹⁷ וכשנתבונן נראה שנוסף לנו עוד לימוד נפלא בדרכי טעות שיפוטם של בשר ודם את ההשגחה העליונה. דהנה, כאשר נולדה אסתר סביר להניח שכל מי ששמע על הטרגדיה הנוראה, שנולדה יתומה מאב ואם, וכל חייה לא תדע מי הוא אביה ומי היא אמה, נשבר ליבו בקרבו והתמלא רחמים על התינוקת המסכנה והאומללה. למה עשה ה' ככה. מה עשתה אותה תינוקת שמגיע לה כאלו 'סורים'... היכן רחמנותו של הרחום והחנון... והנה, לבסוף התברר שרק מחמת צערה היה בכוחה להציל את כלל ישראל ולהיזכר על כך לדורות.

כולנו רואים שבדור האחרון תוחלת החיים התארכה מאד. וזהו דבר שבשגרה לראות זקנים וישישים בני תשעים ומעלה. ולבטח אם נשאל כל בר דעת מדוע השתנה דורנו מכל הדורות. יענה המשיב ויאמר הלא לנו יש רופאים ידועי שם, מכשירים מתקדמים, טכנולוגיה משוכללת, וכדורי מרפא לכל חולי, ולכן מובן מאליו מדוע תוחלת החיים התארכה מאד.

אולם למרן רבי אהרן לייב שטיינמן זצוק"ל יש פירוש אחר לגמרי שנותן השקפה אחרת על כל המצוה הנשגבה הזו. הסיבה לכך, היא שהדור האחרון זה גמר המלחמה נגד עשיו, ועשיו כוחו הוא בכיבוד אב ואם, ולכן ה' נותן אפשרות להרבות במצות כיבוד אב ואם, כדי לזכות לבטל זכותו של עשיו, ולהגיע לזמן של ביאת גואל.

הרב זצ"ל אף השתדל בכל כוחו שלא לצער את הוריו וכפי שנראה מהסיפור הבא. כינוסי החיזוק שמתקיימים בקהילת 'נחלת משה' בבני ברק, ידועים לשם לתהילה ולתפארת. בתשרי תשס"ז התמקד הכינוס במצוות 'כיבוד אב ואם'. כאשר נכנסו היוזמים להזמין את מרן הגראי"ל זי"ע לשאת דברים ציפו שייענה מיד בחיוב - שהרי דרכו תמיד לטרוח ולחזק בכל מקום בארץ ובעולם.

אמנם לא כך היה הפעם. "אינני יודע אם הפעם אוכל להשתתף אתכם" - נענה. עצבות ננסכה על פניו ושתיקה שררה בחדר. הוא שקע בהרהורים ולבסוף כביכול התנצל מדוע הוא מסתפק אם להגיע. סיפר שבהיותו ילד כבן עשר הכינה אמו אורז לארוחת ערב היא טרחה על המאכל אך הוא לא רצה לאכל, התחמק ולא אכל.

נו, אם ברצוני לבוא ולעורר על המצווה, עלי לשקול תחילה מה מצבי ביחס לאותה מצווה - כי אם אינני מושלם בה, אם ציערתי את אמי אפילו פעם אחת, כיצד אוכיח אחרים?! נפלא ומבהיל!

האם אנחנו יכולים לומר שכל חיינו ציערנו רק פעם אחת את ההורים!?

מסופר על המקובל רבי ישראל אבוחצירא הבבא סאלי זיע"א שפעם באו אליו אם ובנה. הבן היה סר וזועף, שערו מגודל פרא ולבושו צעקני ופרוע היה ניכר שהובא למקום למורת רוחו.

כאשר נכנסו אל הצדיק קרא הגבאי את בקשתה של האם, "אני אמו של הנער מבקשת כי רבנו יברכו וישפיע עליו לנהוג יתר כבוד באמו לבל ישל במצות כיבוד הורים", האם ובנה הביטו בצדיק שלא אמר דבר פניו הביעו צער רב והוא לחש כאילו לעצמו: "אך לו היתה לי אמא, לא רק שלא הייתי מצער אותה אלא על כתפיי הייתי נושא אותה ורוקד עמה מרוב שמחה! ודמעה התגלגלה במורד לחייו..."

נרעש הבן ופנה לאמו, "סליחה אמא, מלמל, סליחה על כל מה שעוללתי לך

סליחה על הצער שהסבתי לך!

נהרו פניו של הצדיק ואמר "סר עוונך וחטאתך תכופר", ישב הנער לידו והצדיק סיפר, כשהיינו צעירים אני ואחי ר' דוד הי"ד ואבינו היה חולה מאוד, שימשנו אותו בכל יכולתנו, אבא היה גונח מאוד מאוד מהכאבים שסבל מהם. שאל אותו ר' דוד מדוע הוא גונח, ואבא השיב: "עד לרגע זה היה לי יהלום זוהר עתה הועם זהרו של היהלום!"

הוא התכוון למעלתו של ר' דוד ששאלו מדוע הוא גונח שהיה ניבט ממנה איזה נימת תמיהה על הנהגת אביו. כששמע אחי את המלים הנוקבות מפי אבי גזר על עצמו גלות ובמשך שנה הסתגר בבית כנסת ולמד בבדידות כאילו היה מוחרם מחמת צערו של אבא. בתום השנה ניגש הבן אל מושל העיר שהיה ידיד המשפחה וביקשו לברר אם אביו סלח לו על המשפט הנ"ל. רק אחרי שהוברר כי אביו סלח לו על כך שב הבן הביתה ונפל לרגלי אביו בתחנונים ובכיות על מנת שיסלח לו.

השתאו הכל לשמוע על הסיפור המרעיש והרב שם ידו על ראש הנער ואמר: "אם תבטיח להקפיד שלא לצער את אמך ותכבד אותה אברכך בכל הברכות". ומחדרו של הרב יצא נער אחר לחלוטין שקיבל על עצמו לכבד את אמו כמצות התורה הקדושה.

למדנו, כיצד מתייחסים לצער של אבא והיאך מבקשים סליחה.

כל ימי חיינו, השתוקק הגה"צ רבי שלמה זלמן אונסדורפער זצ"ל - רב ומגיד מישרים בפרשבורג, לעלות לארץ ישראל, לחון את עפרה, לבקר בקברי הצדיקים שבה, ולמלא את ריאותיו באוירה של הארץ הטובה והמחכימה. שאיפתו זו לא זכתה למימוש בשל העלויות הכבדות הכרוכות בה - ההפלגה לארץ ישראל ארכה כששה שבועות, והמסע עלה הון תועפות, למעלה מהשגתו של הרב. כך נותרה השאיפה לבקר בארץ כמושא געגועים וכמיהה, בלי יכולת כספית להגשימה... עד יום פורים אחד. אל הרב הגיע אחד מנכבדי הקהילה, אדם עשיר ורב נכסים, והניח על שולחן הרב 'משלוח מנות' מפתיע ומקורי: כרטיס נסיעה לארץ ישראל.

העשיר שילם את העלויות וטיפל בכל הסידורים, לא נותר לרב אלא להתרגש, להיפרד מבני הקהילה, ולעלות לאוניה - שתעגון בנמל יפו ששה שבועות אחרי יום ההפלגה. הרב התרגש עד אין קץ, והודה בחום לעשיר על המתנה היקרה. הוא ספר את השבועות והימים בצפייה דרוכה, נכספה גם כלתה נפשו מתי כבר יזכה לעלות על הספינה ולצאת לדרך.

בינתיים, בני ביתו ארזו עבדו את המזוודות, הכינו לו מזון הנשמר לימים ארוכים, וצידו אותו בכל מה שדרוש למסע הארוך והמרגש. כשבועיים לפני

היציאה לדרך, נסע הרב לבית הוריו, להיפרד מהם לשלום לקראת המסע. בתום הביקור שב לפרשבורג, ובשבת הבאה נשא דרשת פרידה לבני העיר.

במוצאי שבת עלו כל בני הקהילה להיפרד מהרב ולאחל כי המסע יעבור בשלום, ועד השעות הקטנות של לפנות בוקר, נמשך התור הארוך של בני הקהילה שבאו לברך ולהתברך לקראת המסע המרגש, כשכל העת הוא סופר את השעות לקראת היציאה לדרך. ביום ראשון בבוקר, בשבוע בו היה אמור לצאת לדרך, הגיע שליח הדואר והביא לו גלויה מאמו, בה נכתב כהאי לישנא:

'בני יקירי, סע לשלום ושוב לשלום. בהגיעך לארץ, תשלח אלינו מברק שהגעת בשלום ובבריאות, כי כל עוד הבן במסע, לב של אמא לעולם לא יהיה רגוע... אז תיסע ותחזור לשלום, ואל תשכח לשלוח מברק בהגיעך לארץ! - חתמה אמו את הגלויה.

הרב אונסדורפער התבונן בגלויה שוב ושוב, וכהרף עין נעמד והכריז: 'אינני נוסע!'

בני המשפחה היו בהלם. שבועות של הכנות, שנים של ציפייה, מבועים של התרגשות, פרידה דומעת מבני הקהילה - כל אלה ירדו לטמיון?! מה קרה? מה יש בגלויה הזו שגרם לרב לשנות את תכניותיו באופן כה דרמטי?!

והרי הרב כה ציפה והתרגש לקראת המסע, ניסו אחדים ממקורביו לשכנע, 'והרי ארץ ישראל היא מושא חלומותיו! מה קרה? גם בני המשפחה הצטרפו לתמיהה 'כבר הגיע המימון לעלות הנסיעה, כבר ארזנו את החפצים, כבר כל הקהילה יודעת, וכמה גדולה תהיה הבושה כשברגע האחרון הרב משנה את דעתו... למה לבטל עכשיו את כל התוכניות?!'

הרב נענה לעומתם ברוגע: 'אמת דיברתם. סוף סוף המסע הנשאף עמד לצאת לדרך, כבר סיימנו לארוז ולהיפרד מכולם, וגם אני נרגש עד אין קץ...

אך אם תתבוננו בגלויה, תגלו כי אמי היקרה תהיה מודאגת במשך כל זמן הדרך, ולכן טרחה לשלוח גלויה ולבקש שאשלח מברק בהגיעי ארצה. ובינתיים, במשך ששת השבועות שאהיה בדרך - אמא תהיה מודאגת?! האם זה יתכן שאני אצער את אמא?!'

כולם הביטו בו המומים, נרעשים מגודל הויתור, מעוצמת כוחות הנפש והגבורה למען כיבוד אם.

והרב הוסיף ואמר: 'אני באמת שואף וחפץ לנסוע לארץ ישראל, אך כל זה איננו שווה לי במחיר דאגת אמי, מול העובדה ששנתה תנדוד לאורך כל ששת השבועות בהם אשהה על הספינה עד בואי לארץ. לא אוכל לצאת לדרך, כשאני מותיר אמא

מודאגת עד הגיעי בשלום ליעדי! - קבע הרב נחרצות, והחל לפרק את המזוודות הארוזות...

את הסיפור סיפר נכדו, הגאון רבי יעקב אליהו אונסדורפער שליט"א, רב קהילת 'ראשית חכמה' במונטריאול, קנדה. ויש בו כדי להאיר עבורנו, לעשות לנו סדר בראש ולמצב אותנו על סולם הערכים הנכון. יש לנו הרבה מה להספיק, הרבה משימות לבצע, והרבה שאיפות חשובות לממש. אך אם הדבר כרוך בצער ההורים, בדאגתם, בפגיעה דקה כלשהי בכבודם - נמשוך את ידינו ונברח.

מלחמת אחים

בספר 'יסוד ושורש העבודה' הובאה צוואתו הנוראה לבניו, וז"ל:

"בני אהובי, אחר פטירתי תתאמצו מאוד ומאוד לתקן מעשיכם בדרכי השם יתברך, בכדי שלא תגרמו לי חס ושלום צער גדול וחרפה גדולה בעולם העליון, ובפרט מבטול למוד תורה הקדושה ומהעדר כוונת התפלה שעומדת ברומו של עולם כנודע וכו'.

בני אהובי, בבקשה גדולה מאתכם שלא תגרמו לי חס ושלום אחר פטירתי חרפה ובזיונות גדולים ממעשיכם שלא יהיו מתוקנים חס ושלום, ולא די שלא אהיה מליץ טוב כעמוד ברזל בשבילכם, אלא גם אהיה אכזר גדול עליכם בעולם העליון, שגרמתם לי כל זה החרפה והבזיון בכל העולמות העליונים.

אך בטוח אני בני אהובי בלבכם הטהור, שבודאי אחר פטירתי תתאמצו מאד לתקן כל מעשיכם, ובפרט בהתמדת למוד התורה הקדושה והתמימה, בכל עת שתפנו ממעשיכם אף רגע אחד, ובכוונת התפלה הקדושה שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ובהם כמה נביאים, ובכוונת ברכות הנהנין ובפרט בברכת המזון שהיא מצות עשה דאורייתא.

אך עיקר כוונתכם תהיה בתקון כל מעשיכם לשם שמים למען היוצר ובורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד, וגם תהיה כוונתכם בשביל קיום מצות עשה שצונו הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד, בעשרת הדברות על כבוד אב ואם וכו', ותקבלו שכר נפלא בפרטות גם על כונה זו, כי זה רצון הבורא יתברך שמו, ובודאי בטוח אני בכם בני אהובי בכל הנ"ל".

ולמדנו שאף נשמת המת 'מרגישה' בקלקול מעשי הילדים והדבר מצערה וגורם לה חרפה ובזיונות גדולים. והדברים מגיעים לידי כך שבעל ה'יסוד ושורש העבודה' כתב שבמידה שילדיו יזלזלו בו ויגרמו לו צער בעולם העליון הוא בעצמו יהיה

הקטגור שלהם! נורא ואיום!

והנה כידוע, עיקר הצער והחרפה והבזיונות להורים בחייהם ובמותם הוא אחים שנלחמים, רבים בנייהם או שאינם מדברים זה עם זה. הילדים גורמים להורים לחוש אכזבה עמוקה וכישלון בחינוכם, הדבר נוטל את חדות חייהם ומצערם ביותר. ולעומת זאת, כל אדם יכול להתבונן ולראות איזה נחת, שמחה ואושר יש להורים שזוכים ל'שבת אחים גם יחד'.

הכל מכירים את סיפור יוסף ואחיו, את חלומותיו, השנאה כלפיו, מכירתו לישמעאלים ולמצרים, הכתונת הטבולה בדם, צערו העצום של אביו - 'טרף טרף יוסף', הרעב בארץ ישראל וירידת האחים להשיג אוכל במצרים, העמידה לפני יוסף המשנה למלך וההתמודדות עמו בלא שייכירוהו, הטמנת הכסף עבור האוכל באמתחתם ומציאת גביעו של יוסף באמתחת בנימין...

ויש להתבונן, מה היו המחשבות שליו את אחי יוסף בדרך חזרה למצרים לאחר שמצאו המצריים את הגביע מאמתחת בנימין?

בשלב זה הם בטוחים שאכן בנימין גנב את הגביע והם כועסים עליו מאד. המדרש (פסיקתא בראשית מד' ב') מתאר שהם גינו אותו וקראו לו "גנב בן הגנבת", אתה גנבת גביעים ואמא שלך, רחל, - גנבה את התרפים מאביה... מדוע לגנוב, ובפרט את הגביע של יוסף 'איש אדוני ארץ'? מדוע לפגוע בכל המשפחה?! ועל כן אם 'אדוני הארץ' יחליט לחרוץ את גזר דינך להיות עבד הוא יהיה צודק, אכן העונש מגיע וראוי לך.

אבל כל זה אינו סתירה לכך שהם כעת צועדים למצרים בנחישות שאינה משתמעת לשני פנים, כולם יחד מוסרים נפש על בנימין! כן, מוסרים נפש על האח הטועה, על האח הגנב, על האח שעשה כביכול שטויות...

עד כמה שאנו כועסים על בנימין ואנו לא מסוגלים להבין למה הוא עושה לנו את הצרות האלו, דבר אחד ברור לנו כשמש, הוא אח שלנו! וכך, כל שאר האחים חוזרים יחד אתו למצרים מתוך נחישות לגונן עליו ולחפות עליו ולמסור עליו נפש לטובתו ובכל מחיר, כי סוף סוף יש לנו אב זקן, אנחנו אחים, ומחמת קשר הדם שבינינו אנו לוקחים עליו אחריות למרות שהוא גנב!

וזה בדיוק זה מה שיוסף רצה שיקרה, בדיוק לזה הוא חתר. בדיוק זה היה התיקון הסופי על חטא מכירת יוסף!

הם ויתרו בעבר על אחיהם, יוסף, בעקבות ויכוח וכעת הם הולכים למסור נפש ולקחת אחריות על אחיהם, בנימין, גם אם הם בטוחים שהוא טועה.

התורה הקדושה שאין בה מילה אחת מיותרת לא מקמצת בנושא הזה, ובפרשה זו האריכה ותיארה את המסר הזה בדיו רב, למעלה ממאה פסוקים התורה מנדבת על המשא ומתן המתיש של יוסף מול אחיו.

והסיבה: לתורה חשוב מאוד שנפנים את המסר שצריך למסור נפש ולקחת אחריות על האחים שלנו גם אם אנו בטוחים שהוא טועה, גם אם אנו בטוחים שהוא חוטא!

ולמה? כי יש לנו אב זקן...

אז מה אם האח טועה, עדיין יש לנו אבא משותף, מה יהיה עם אבא...

בפרשת מקץ אומר רש"י על אחי יוסף: "וירדו אחי יוסף עשרה - מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באהוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם".

לאחי יוסף ארך עשרים ושתים שנה עד שהם החליטו לרדת למצרים לבוא ולפדות את יוסף. אכן קרו דברים שעוררו אותם לכך, אך מה שברור הוא שיום אחד כשל כח הסבל, יש גבול!

יש גבול כמה אפשר לראות את אבא בוכה... יש גבול כמה אנחנו יכולים להיות צודקים ואילו אבא מתאבק בעפר... מה עם כיבוד אב...

אבא בוכה כשהבנים שלו רבים!!!

כל אבא יודה בפה מלא שהצער הכי גדול שהבנים שיכולים להמיט עליו זה לריב זה עם זה, הקרע הכי גדול שהם יכולים לפתוח בליבו זה כשאינם יכולים להסתדר אחד עם השני!

ועל כן, אמנם באיחור, אך יום אחד שבטי י-ה לא מפחדים לבצע חישוב מסלול מחדש ולהגיע למסקנה הפוכה. הם מחליטים לפדות את אחיהם, מדוע? כי אף אם לא חזרנו מדעתנו על יוסף אך סוף סוף זה אח שלנו ויש בינינו מכנה משותף ששמו: אב זקן, יש גבול כמה אפשר לראות את אבא מצטער, כמה אפשר להשאיר את אבא ככה...

כידוע, עבירות שבין אדם לחבירו, עליהם אין יום הכיפורים מכפר ועל כן על כל אדם לבקש מחילה מחבירו בערב יו"כ. ועל אחת כמה וכמה שצריך לתקן פגיעה ישירה בהורים להם אנו חייבים גם מדין הכרת הטוב על כל הטוב שגמלו עמנו.

והנה לצערנו, במשפחות רבות עדיין קיימת פגיעה עקיפה בהורים כתוצאה ממריבות בתוך המשפחה, דבר שכידוע פוגע בהורים בעוצמה רבה ושובר את ליבם יום יום. ובפרט לאחר פטירת ההורים מצויות המריבות שמפלגות ומשסעות את

המשפחה, האחים האחיות והגיסים...

האם לא ניתן בשום פנים ואופן לגשר על הפער, לוותר, לסלוח, למחול ולהשלים בין בני המשפחה...? היכן הוא הכיבוד אב ואם שלנו?!... מחובתנו לכבדם ולתקן פגיעה זו הקורעת את ליבם ומבזה אותם אף לאחר מיתה...

עוד יש להתבונן, כידוע שלושה שותפים באדם והקב"ה אחד מהם, אם כן יש לנו אבא נוסף בשמים שלו אנו חייבים הכרת הטוב! ועל כן הדברים אמורים גם כלפיו.

מחלוקות רבות ומגוונות קיימות בכל חלקי האוכלוסיה בעם ישראל. נכון, אני חולק על חבר שלי, אני אוהז שהוא טועה ואף אחד לא יזיז אותי מהאמת שלי...

אבל יש דבר אחד שאני חוזר בי, כשהתחלתי לריב עימו לא לקחתי בחשבון שברגע שאבא ראה את ה'שנאת חנים' בינינו הוא התחיל לבכות... אבא כל כך 'נשבר' מזה עד שהוא עזב את הבית שלו! אבא, השכינה הקדושה, תמשיך להיות מוטלת בעפר! תמשיך להתעכב מחמת כך. והיא לא תתנער מהעפר עד שלא נשלים אחד עם השני.

את זה לא לקחתי בחשבון! אם הייתי יודע איך אבא יגיב על המריבה שלנו הייתי מתעלה מעל חילוקי הדעות שבינינו. אם הייתי יודע שזה המחיר הייתי סבלני יותר. וכי לא שווה לבלוע מעט את הרוק ולהתעלות מעל הנימה האישית בשביל לאפשר לאבא שבשמים לחזור אחת ולתמיד הביתה ולהתאחד עם המשפחה שלו, לגרום לו למעט נחת!?

אז די! השכינה רוצה שאנחנו נגלה אכפתיות כלפיה ונתעלה מעל הרגשות האישיים שיש לנו אחד כלפי השני. שנפסיק לריב, שנשלים זה עם זה, וזה בדיוק מה שרש"י לימד אותנו על אחי יוסף: "מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם".

אתה שומע?! גם אחרי עשרים ושתים שנה אפשר לדפוק על השולחן ולהחליט, זהו! למען אבא אנחנו נותנים לב לנהוג באחוה...

כל אחד יעשה מאמץ להמליץ טוב ולהחליט לאהוב את האח אפילו שהוא בטוח שאחיו טועה, יש דבר שאף אחד לא יכול לעמוד מולו! אבא בשמים שבוכה מחמת מריבות ילדיו... השכינה הקדושה לא תתנער מעפרה רק לאחר שנעשה שלום, ותהיה אהבה ואחוה בינינו.

הבה נקבל על עצמו שמכאן ולהבא נאהב כל יהודי באשר הוא, נתפוש את צד הוותרנות והסלחנות לפחות למען כיבוד אב!

באותן שנים איומות, כאשר עשן שחור היתמר בשמי אירופה והעלה עמו בסערה למעלה מ-6 מיליון יהודים, ניצל אפרים בדרך לא דרך, איש לא ידע איך וכיצד. הוא נותר שריד בודד מכל משפחתו, הוריו, אחיו ואחיותיו, שכולם הפכו לטרף בידי חיות האדם הנאצים.

את זכרם שלא ימוש מליבו, הנציח אפרים הגבאי בחנוכיית בית הכנסת, חנוכייה פשוטה ומוזהבת בחלקה, שהציב על חלון בית הכנסת מדי שנה. מעולם לא שכח להציב בצמוד אליה את השלט המצמרר, בו מצוינים שמות הוריו, אחיו ואחיותיו, שכולם עלו בסערה השמימה, על קידוש ה'.

לאחר שהניח את החנוכייה, המתין בדריכות ובציפייה לרגע הגדול, בו יגש אל החנוכייה ויבעיר את השלהבות הקטנות, בהתרגשות ובגעגוע צורב לבני משפחתו. חברי הקהילה ידעו כבר על התרגשותו הגוברת במעמד ההדלקה, וכמו ציפו מדי שנה בשנה לשמוע את קולו נישא ברמה בתחילת הברכה, ואז נשבר, נסדק, עוצר לרגע, מתבונן בשלט ואח"כ מדליק בעיניים מצועפות בדמעות.

באופן לא צפוי לחלוטין, התרחש באחת השנים מעשה אשר לא ייעשה. אחד ממתפללי בית הכנסת, שכנראה לא היה מודע למטעני הרגש האצורים בחנוכייתו של אפרים הגבאי, גמר ואמר להנציח את אמו בתרומת חנוכייה לבית הכנסת. בערב חנוכה, נכנס להיכל בית הכנסת, הסיט את חנוכייתו של אפרים הצידה, והציב חנוכייה מפוארת משלו. בכך לא הסתפק האיש, אלא הטיב את הנרות והכינם להדלקה, שהוא יבצע כמובן, בעוד שעות ספורות...

לקראת עת הדלקת הנרות, החל רחש של הלם וחרדה בין המתפללים, שהחלו להתגודד ולדון על העוול הנורא שעשה האיש. האווירה נעשתה עכורה, וכמעט שבית הכנסת הפך למאכולת אש של מחלוקת וזעם.

אך אפרים אזר עוז, ניגש ואמר באצילות: 'לא נורא, באמת לא נורא. החנוכייה שלו הרבה יותר יפה משלי, אתן לו להדליק... מלוותר אף פעם לא מפסידים, על בשרי למדתי זאת!, 'זה יכול אפילו להציל חיים!, הוסיף.

כולם עמדו והביטו בו בהלם, נרעשים מהויתור האצילי למען כבוד הוריו. הם ידעו מה משמעות החנוכייה עבורו, והופתעו לראות את הויתור הגדול.

בפעם אחרת, כששוב ויתר על זכותו המגיעה לו ביושר, 'נזף' בו אחד מידידיו: 'אפרים, עליך ללמוד לעמוד על שלך! מדוע אתה כזה ותרן?! בסופו של דבר תהפוך למרמס, עליך ללמוד להתעקש יותר. למה להיות כזה ותרן תמיד? - שאל הלה בפליאה.

ואפרים, לא רק שלא השתכנע, אלא השיב כדרכו: 'מויתור לא מפסידים, ויתור

יכול להציל חיים! , וחשף לראשונה את נס הצלתו בימי האימה:

בן 10 בלבד היה אפרים, כשכוחות הנאצים כבשו את 'דעברעצין', ובשיתוף פעולה עם ההונגרים - שונאי ישראל, ריכזו את כל היהודים בגטו, בתנאי חיים קשים ובלתי נסבלים. את האבות הפרידו מהמשפחות מבעוד מועד, וכך נותרו בגטו האמהות והילדים לבדם, נאחזים זה בזה. לא הרבה זמן שהו בגטו. כבר כעבור כמה שבועות, הגיעו רכבות משא ענקיות, להעביר באמצעותם את הנשים והילדים למשרפות אושוויץ....

באותו יום נוראי, העירו החיילים ההונגרים את כל יהודי הגטו בשעת בוקר מוקדמת, ופקדו עליהם להגיע בזריזות לתחנת הרכבת. הם דחפו ובעטו, גידפו וזירזו, עד שאחרון היהודים הגיע לתחנת הרכבת. כל היהודים החלו להידחף אל קרונות המשא שהועמסו עד להתפקע....

אמו של אפרים, עמדה לצד חמשת עולליה, ונהדפה יחד עימם אל תוך קרון הרכבת, משגיחה עליהם בשבע עיניים, חוששת לעוזבם אפילו לרגע קצר. משפחתו של אפרים התמקמה בירתתי הקרון החמישי ברכבת, האם וחמשת הילדים עמדו מצונפים ודחוסים זה עם זה, כשעיניהם מלאות חרדה....

ואז, נשמע מהרציף קול בכי מצמרר וקורע לב. ילדה קטנה עמדה שם, אמה ומשפחתה כבר שהו בתוך הקרון, אך היא נותרה בחוץ. ההונגרים הרשעים ניסו לדחפה פנימה, אך הבינו כי הדבר לא יתכן, הקרון כבר דחוס ועמוס ואין בו מקום למחט. הילדה הקטנה שנותרה בודדה על שפת הרציף החלה ממררת בבכי חסר מעצורים... קול בכיה הגיע לאוזניו של אפרים, וכהרף עין - החליט לוותר. הוא קיבל את רשות אמו למהלך, ומיד קפץ מהקרון, ונתן לאותה ילדה להידחף פנימה במקומו ולהתאחד עם משפחתה. 'אני כבר אמצא מקום בקרון אחר' - זעק לאמו ברדתו מהרכבת, ומיהר לחפש בין הקרונות מקום להניח את כפות רגליו....

אפס, יתר הקרונות כבר היו חתומים ונעולים, וההונגרים מיהרו לנעול את גם את הקרון ממנו יצא, והרכבת יצאה לדרכה, שועטת בואכה אושוויץ. אפרים בן העשר ויתר על מקומו, אך נותר בודד ועזוב, ילד אומלל שאפילו משפחתו אינה עמו....

הוא הסתובב לאחור, וגילה כי נותר לבד, הכי לבד בעולם, ללא מכר וגואל, בגטו ריק מאדם. באותם רגעים, חלפו בראשו הרהורי חרטה על הצעד שעשה: 'הרי נותרתי לבדי, לבסוף אפול כאן, מוטל לבד, גוע ברעב. מדוע ויתרתי על מקומי ברכבת, מדוע הסכמתי לרדת? - סנט בעצמו שוב ושוב....

אפרים נשנק בכאב כשסיפר זאת, עיניו הצטעפו בדמעות כשהמשיך לספר:

'ברבות הימים, כמו שאתה מבין, הרכבת הגיעה לאושוויץ, ושם...' פרץ אפרים בבכי מר, 'הם כולם נהרגו, נשרפו... רק אני נותרתי בחיים!

'ואם אתה רואה אותי עכשיו חי וקיים' - הוסיף אפרים בקול נשנק מדמעות, 'אזי רואה אתה עדות חיה לכך שבסופו של דבר - הויתור תמיד משתלם, תמיד משתלם. הויתור לא רק משתלם, הוא יכול להציל חיים! - אמר אפרים והגביה אח קולו, מקנח את דמעותיו הזולגות... 'נותרתי שריד בודד לבני משפחתי, ואף זכיתי להקים משפחה ולהנציחם בזכות זאת!

סיפורו של אפרים הגבאי, המובא בספר 'האמנתי ואדברה', מלמד: הוותרן, לפעמים נראה חלוש אופי, אדם שלא עומד על שלו, לא מספיק אסרטיבי, לא יודע להתעקש. אך האמת הפוכה: הוותרן הוא כמו משקיע נבון, שמוכן לוותר עכשיו אך הוא בטוח שלאורך זמן זה ישתלם. לא תמיד יידע כיצד, אך הדבר בטוח: מויתור לא מפסידים.

ההזדמנויות לוותר, צעות פעמים רבות לנגד עינינו. בשכן המבקש להרחיב את ביתו, במישהו שממהר לציידנו ואנו יכולים לתת לו זכות קדימה... אך צריך לזכור שאם נזכור לוותר גם בבית פנימה במריבת אחים וכדו' נרוויח בכפל כפלים גם ויתרנו וגם זכינו לכבד את הורינו בעוה"ז ובעוה"ב.

התערבות הורים בחיי ילדיהם הנשואים

שמעתי מאחד מגדולי המחנכים דברים חשובים שהמתבונן בהם היטב ימצא שיש בכוחם למנוע את אש המחלוקת בין הורים לילדיהם הנשואים.

יש להתבונן, האם באמת מסתיים תפקיד החינוך שהוטל על ההורים לאחר נישואיהם? האם אומרים 'על כן יעזב איש את אביו ואמו ודבק באשתו' לחלוטין, ועל כן לאחר החתונה אסור להורים להתערב עוד בחיי ילדיהם? כידוע, לעיתים קרובות הורים מרגישים כמו 'כספומט', הילדים רק לוקחים ולוקחים... אך להם - ההורים, אסור לומר דבר הנוגע לחייהם, האם נכון הדבר?

מרן שר התורה הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א אומר, שבמקום בו ההורים מתערבים נגמרים חיי הנישואין! זאת כמובן אף הורה לא מוכן לעשות במודע, ועל כן יש לדעת להגדיר מהו תפקיד ההורים לאחר נישואי ילדיהם.

למעשה, יש לדעת שתפקיד החינוך אינו מסתיים בעת חתונת הילדים, ואדרבא במובנים מסוימים דוקא אז מתחיל החינוך האמיתי.

אמנם יש לדעת: שיש טעות בהבנה מתי דברי ההורים הם התערבות, ומתי

חינוך הם.

הרמח"ל כותב: שכיון ש'מאן דנפח מדיליה נפח' ונשמת האדם הינה חלק אלוך' ממעל אם כן מה שיש בשלם המושלם יהיה גם בחלק, לפיכך גם מידות האדם נאצלות ממידותיו של הבורא. וממילא כיון שהבורא הוא שליט עליון, גם לאדם יש צורך לשלוט¹⁸.

על פי זה נבין מדוע כשאדם מרגיש שאחר מנסה להזיזו ממקומו ורצונו לשלוט עליו הוא מיד מתנגד, כיון שהוא נוגע באחד מכוחות הנפש הפנימיים והבסיסיים בנפשו - הרצון לשלוט¹⁹.

והנה, בזמן שאדם גדל, גם הרצון - המובנה בקרבו לשלוט, גדל עמו. וזהו כידוע סוד גיל ההתבגרות, בו כל אדם רוצה מרחב החלטה פרטי לעצמו. והנה, כשקיים בבית חינוך תקין יש לרצון זה סייג וגדר והמתבגר מקבל זאת ומשלים בדעתו את שליטת ההורים עליו. **אמנם** בשעה שאדם מקים בית בישראל הוא בונה את מקומו, מבצרו ומקום שליטתו. בשעה זו כל הערה קטנה ואפילו 'הארה' מתפרשת כרצון ההורים ליטול את מקומו ושליטתו על חייו. בשעה זו הוא יתנגד ואף יטען דברים נגד כל הגיון בריא כיון שכעת הצורך שלו לשלוט יותר גדול מהצורך שלו להיות הגיוני²⁰.

ולכן אף אם יטענו ההורים: "כבר שכחת כל מה שנתנו לך והטבנו אתך, באיזו כפיות טובה אתה מתנהג" וכדו'. **דע לך הורה יקר:** הילד לא שכח דבר ממה שהטיבו עמו, אלא שכעת הצורך לשלוט ולהגן על מקומו יותר גדול ועמוק מהצורך להיות הגיוני או מכיר טובה, ואף אם יש לילדך הרבה מאוד 'יראת שמים' באמתחתו. ועל כן, העצה ששווה כל הון עבור הורים שמוכנים להקשיב היא:

תנו לילדים את המקום והזמן שלהם!

תלמיד חכם אחד עמד לפני חתונת בתו. כמה ימים לפני נישואיה הוא פנה אליה ואמר לה: "בתי היקרה והחביבה, יש לך כמה ימים לשאול אותי מה שאת רוצה. אך דעי לך, לאחר החתונה אני לא אומר לך דבר, אלא אתן לך את המקום שלך להתייעץ עם הבעל המצוין שבחרנו יחד עבורך. אם בכל אופן תרצי להתייעץ על איזה עניין, תשלחי את בעלך לשאול".

¹⁸ 'וירדו בדגת הים' - תרגם התרגום 'וישלוטו'.

¹⁹ זו גם הסיבה שכשאדם מאבד שליטה על רכבו וכדו' הוא מרגיש הרגשת פחד איומה, כיון שכעת אין השליטה בידו.

²⁰ מהר"ל ב'דרך החיים' מבאר שבאמירה של חז"ל: 'אל תרצה אדם בשעת כעסו' למדנו שאדם מתבצר בעמדותיו מחמת רצונו לשלוט אף נגד ההגיון העומד וטוען כנגדו.

וכן ראוי לכל הורה לומר לילדיו קודם הנישואין שהם היו רק פיקדון ברשותם עד יום החתונה, ושאינן ככוונתם להתערב בחייהם לאחר החתונה. ולכן הם עורכים שמחה בליווי תזמורת וריקודים כדי לומר לרבש"ע 'אני את שלי סיימתי' (כמו בשמחה בר מצוה בה האב שמח שפטרו מעונשו של זה...).

ויאמר לילד: "תלך ותסתדר לבד, תהיה בעל הבית לעצמך ואני בטוח שעם הכלים שקנית לעצמך אתה תצליח מאוד...", הילד שמח לשמוע זאת כי הוא מבין שהאבא סומך עליו ומעביר לו כעת את שרביט ההנהגה על חייו.

וממילא במשך הזמן כשנוצר קשר יותר חזק עם ההורה אין קושי 'להעיר' לילד שבעניין מסוים ראוי היה לנהוג אחרת. כגון בחוסר ידע בהלכה או בהנהגה מסוימת. כיון שכעת הילד פנוי להאזין להוריו שהרי הוא לא מרגיש מאוים או נשלט כיון שזכה במקומו בצורה מכובדת מהוריו.

וכמה עצות למעשה:

א. לעיתים מרגיז את ההורים שבאותם מקומות עליהם הם לא הסכימו עם הילדים כשהיו בביתם יש כעת לילדים את החופש לעשות מה שברצונם באותו עניין ממש, ועל כן הם מעירים להם. זהו מצב גרוע מאוד כיון שאז לוקחים לילד את האפשרות להחליט על מקומו, וממילא הוא מתבצר בעמדתו והדבר גורר מריבות שליטה נוראות ועוגמת נפש.

לדוגמא, ילד שבזמן שגר בבית הוריו היה רגיל לקום לתפילת שחרית בשבת בשעה גבולית. אם לאחר חתונתו ההורה מוסיף ומעיר לו על כך, הרי זה ממש בגדר 'הגם לכבוש את המלכה עמי בבית'. הוא מרגיש שמשתלטים עליו גם בביתו החדש והדבר מביא במקרים רבים להתפרצויות קשות כנגד ההורים.

ההורה חייב לדעת שעליו להרפות מלהעיר על דברים כאלו, ואז הילד ירגיש משוחרר ושנתנו לו את המקום והשליטה שלו. לאחר תקופה, אם הילד היה מחובר להורה בקו מחשבתו קודם הנישואין יהיה חשוב לו מאוד לעשות מה שההורים אומרים.

ב. כששואלים ילד: "איפה אתה בשבת?", הוא נדרך כי לפעמים אינו רוצה או שאינו יכול להגיע להוריו וכדו', הוא דוחה את התשובה, ההורים נעלבים, ומתחילים לחשבן היכן היה שבוע שעבר... ובכך הוא מרגיש שהם כופים עליו להחליט מה לעשות ונוטלים ממנו את השליטה.

מה שצריך לעשות: אל תשאל את הילד היכן הוא בשבת, אלא תאמר לו: "אתה אצלנו או בצד השני", או "אתה רוצה לבוא רק שנדע..." ואם הילד השיב שהוא בצד השני אז לומר "יופי אז שתהנה... רוצים שנשלח לך משהו לשבת?... ולהמשיך

את השיחה בטבעיות כדי שהילד ירגיש שזו הזכות הטבעית שלו להחליט ואין אנו כופים עליו את דעתנו.

ג. רבים מהכעסים בין הורים לילדים הם מלחמות שליטה. ילד ניגש לאביו ואומר שרצונו לנסוע לאיזה מקום. האב משיב שאינו מרשה לו לנסוע. וכשילד ממשיך להציק בעניין ושואל: 'למה אינך מסכים...? לאחר שכנועים נוספים האב משיב: 'כי כך וכך...'

מדוע באמת האב כועס במקרה זה ואף אומר לבנו שהוא חצוף ואינו מגלה מיד מה הסיבה לחוסר הסכמתו שילך לטיול?! שוב אנו נפגשים עם נקודה ששורשה בשליטה. שהרי 'בעל המאה הוא בעל הדעה' וכיון שביכולתו לסרב הוא אומר את דעתו כך סתם בלא סיבה והוא מצפה מהבן לסגת מבקשתו.

[והנה, העצה לילדים במקרה זה היא לא להילחם באב ולומר 'אבל אני כן רוצה' כי אז זו מלחמת שליטה בה כל אחד מתבצר בעמדתו ובה ינצח האב בסופו של דבר. אלא להיות חכם ולומר לאבא: "אני רוצה ללכת, אך אם אינך רוצה אני מכבד את רצונך שלא ללכת לטיול", בדרך זו בה הבן העניק לאב את השליטה על ההחלטה בדרך כלל בהזדמנות הראשונה האב ימצא את המקום להיענות לבנו].

יש לדעת שגם לילדים שלנו לאחר החתונה יש ציפייה לשליטה על מערכת חייהם, וכשאינן נותנים להם את המקום הראוי להם בקבלת ההחלטות בבית הם יחפשו את הדבר שמרגיז את הוריהם ויעשו אותו ב'דוקא' כדי להראות שהם בעלי הבית כעת. אם ההורים יכעסו ויעטו פרצוף 'תשעה באב' אז הילדים קיבלו את שכרם, שליטתם ומקומם. הורים חכמים צריכים להרפות ולא לומר דבר, ולחשוב שאם זה עושה להם טוב אז שיעשו מה שהם רוצים. בדרך כלל לאחר זמן הילדים מתבגרים ומפסיקים.

ד. ילד שואל את הוריו כיצד להתנהג במקרה מסוים. שיאמר לו: "האמת, שאיני רוצה לומר לך כיצד להתנהג יש לך את הבינה להחליט לבד, אך אם כבר שאלת אז אני חושב שכך וכך... אך תעשה מה שאתה חושב לנכון". בצורה זו, הילד אינו במלחמת שליטה עם ההורה וממילא הוא פנוי להאזין.

ה. ויש לדעת, כמו שילד קטן יש שלבי חינוך כך הדבר אצל זוגות נשואים טריים. בשעה שילד קטן צועק ובוכה אין אנו מחנכים אותו רק תומכים בו, כך הדבר גם אצל זוגות צעירים. אין מה להעיר ולנסות לחנכם משום שכעת הם לא רואים מה קורה מסביב, הם מנותקים. זו הסיבה מדוע הם גם לא שומרים על קשר רציף ולא מקפידים להתקשר. אין מה לכעוס על זה, פשוט צריך להתמתן, ושוב להתמתן... עד שהם 'יתאפסו' על עצמם וימצאו את מקומם. בדרך כלל, בסופו של דבר ע"י

יחס ראוי מצד ההורים הילדים בעצמם ירוצו בחזרה.

ו. עוד יש לדעת, אותו מחסום ומשבר שליטה כמעט ולא קיים בין סבים וסבתות לנכדים, אלא דווקא בין הורים לילדיהם. ועל כן זו הזדמנות ואפשרות גדולה בה יכול 'הדור הישן' להעניק ולהספיג חינוך אמתי בנכדים, וראוי וטוב שיעשו זאת. ומצד שני, ישתדלו ההורים שלא להתרגז על שיש קשר קבוע לילדים דווקא עם הסבים והסבתות שהרי יש סיבה לדבר.

התערבות קיצונית

א. לעיתים, הורים מתערבים בחיי הנישואין של הילדים הנשואים בצורה קיצונית וזו ממש סכנה לזוגות. מה ההוראה במקרים אלו.

יש לדעת שאי אפשר לקבל עצה בנושא מיועצים בלבד כיון שנוגע הדבר לכיבוד הורים שהוא איסור מהתורה ויש בזה תילי תילים של הלכות וכפי שנא' 'למען יאריכון ימין', וכשאינו מכבד יש בזה ל"ע קיצור ימים, ולכן לאחר יעוץ עם מומחה יש ללכת לשאול מורה הוראה כיצד לנהוג. ואכן היו מקרים חריגים וקיצוניים בהם הורו גדולי ישראל אף לנתק קשר עם הורים שפגעו מאוד בהתערבותם בחיי המשפחה של הילדים (פעם אידע שלאחר הוראה כזו אבי המשפחה לקה בליבו והאשימו בני המשפחה את הזוג. אמרו להם אותם גדולים שזה לא בגלל הילדים אלא משום מה שעשו ההורים להם).

ולכן, אף שדרך ההתמודדות לעיתים רבות היא בהעברה על המידות ואי התייחסות לדברים הפוגעים, במידה והדבר לא אפשרי יש להתייעץ עם מורה הוראה מובהק.

ב. לעיתים, הבן או הכלה מתנהגים בצורה שאינה ראויה ופוגעים במרקם העדין של חינוך המשפחה והדבר פוגע במשפחת ההורים, וכגון לבוש או דיבורים שאינם צנועים וכדו'.

יש לדעת שבכל דבר שאדם עושה בחייו צריך הוא לשאול את עצמו: "מה יהיו ההשלכות למה שאני הולך לעשות? . זהו כלל ברזל גם לכל החלטה חשובה בחיים.

כידוע, בשעה שאדם בסערת רגשות הוא פועל כדי להרגיע את סערתו ואז קורה אחד משני דברים: או שפעולתו גורמת להשקטת הסערה, או שגורמת לסערה גדולה אף יותר. ולכן אם הוא חושב שע"י ההערה לילדו הדבר יפסיק אז שיאמר מה שעל ליבו. אך אם הוא יודע שיקרה ההפך עדיף שלא לומר דבר.

ועל כן, אם הדבר פוגע בילדים שבבית יש להזדקק להכרעת חכם. אמנם אם כעת הדבר רק מציק לו או לאשתו בלבד והוא יודע שהדיבור יגרום למצב גרוע יותר,

יאמר לעצמו: "כעת אני במלכודת, איני יכול לומר ואיני יכול שלא לומר, מי הניחני במלכודת זו? הרבש"ע! א"כ אליו אפנה". וישפוך נפשו לפני ה' ויתפלל, שנא' 'ויצקו אל ה' בצר להם', רק הרבש"ע יכול לעזור לו. ובינתיים ישתוק.

הורים סבלנות... אל תתיאשו

יצא לי לקרוא סיפור מיוחד ובעל מסר חשוב בספרו של קובי לוי.

"אינני יודעת ממה להתחיל, ואינני יודעת אם זה סיפור או לא סיפור. אבל אולי מכל המשפטים המבולבלים שלי, תוכל להעביר מסר חשוב, מסר שיועיל להרבה הורים ולהרבה ילדים בעם ישראל.

"כן, זה אולי לא יפה לומר, אבל ישנן משפחות, שלפעמים העסק החינוכי שלהם קצת צולע, ואני לא מתכוונת הלילה לעניינים לא נורמטיביים. כוונתי שלפעמים יש מתיחות בין האם לבנותיה, לפעמים האבא תקיף, ואז נוצר נתק בינו לבין הבנים. לעיתים האב והאם לא משדרים באותו תדר, ואז הרכבת החינוכית עלולה לרדת מן הפסים על כל המשתמע מכך. כן, הכל בגדר הנורמה, ואנחנו כהורים מצווים לבדוק את עצמנו מפעם לפעם, לפשפש בהנהגותינו, בדיבורנו, בתגובתנו, כדי להחזיר את הרכבת לפסים. לייצב את התא המשפחתי מן הפן החינוכי עד למיטבו.

הלא נשמות יקרות מופקדות בידינו, ועלינו להחזירן אחרי 120 שנה מתוקנות וטובות.

הרב לוי, אני אם לששה ילדים, הבכורה כיום בת 16, והקטן תינוק בן שנה. בשלשה בנים ובשלש בנות זיכה אותנו בורא עולם. בעלי הוא נהג שכיר של אוטובוס בחברה ציבורית. מצבנו הכלכלי בהחלט סביר. כאן בדרום הדיירות זולות יותר, ומי שמנהל משק בית בצורה חכמה ונבונה, מסתדר היטב.

דיברנו על חינוך הילדים. בעלי הוא אדם רגיש וטוב לב מאין כמותו, ויש לנו שיתוף פעולה מצוין לגבי חינוך הבנים והבנות. גם הילדים טובים ונפלאים, חוץ... אינני יודעת באיזו מילה לבחור, האם בכינוי הקלאסי, או שמא בכינוי אחר... אשאר עם הכינוי השגור. חוץ מ"הכבשה השחורה".

לא בכל בית יש "כבשה שחורה", יש בתים שהילדים כולם כבשים לבנות, וזו כמובן ברכה מפוארת שראוי להשתבח בה. אצלנו, בניהו, בננו האמצעי בן ה-11, זכה בתואר הזה ללא פקפוק. אסור לומר על יוצא חלצ'ך שהוא בלתי נסבל, זו כפיות טובה. יש בכך גם אפיקורסות מסוימת, ולא ההורים הם אלה שבחרים מי יוולד למעונם. הרי שלשה שותפים לו לאדם, אבל הקב"ה הוא זה שנוטע נשמה ויודע

מדוע היא נשתלת באותו בית, בלב אותה משפחה, חשבונותיו עלומים.

”בניהו הוא ילד קשה, וזו מילה מאד אנמית כדי להגדיר מה הוא עשה לנו. במשך 11 שנים הוא מרט לנו את העצבים, זהו המינוח היותר נעים למשמע אוזן, לא למד כמו שצריך, הפך את הבית, אגואיסט מושלם, גרם לאי שקט לאחיותיו, פגע והעליב אותן... השתלט על חפציהן, ולא נתן להן פינה אחת שלוהו. אחיו הקטנים ממנו מסתובבים בבית מתוסכלים ועצבניים, ”בניהו לקח לי, בניהו הרביץ לי, בניהו גנב לי...”. גהינום ממש. בעלי ואני אנשים שלווים למדי, והוא בהחלט הצליח להוציא אותנו משלוותנו.

לא אסתר, אנו בהחלט פגענו בו במילים והענשנו אותו רבות על מעלליו, אך זה לא עזר. לילה אחד, עייפה ומתוסכלת מן החורבן שהוא ממיט עלינו, מאי השקט, מהעצבנות שהוא שידר לכל עבר, הצעתני לבעלי הצעה, שבמחשבה שנייה נשמעת נוראה: ”אולי נשלח אותו לפנימייה, את 'הכבשה השחורה' שלנו, הילד הזה הורס את החינוך של אחיו ושל אחיותיו. צריך לשים לזה קץ. עדיף להציל את החמישה מפניו”...

אגב, מלמדיו בתלמוד תורה היו גם הם מברכים על כך שיגור בפנימייה. בניהו הפך להם את השיעורים בהערותיו המרגיזות, ובתוקפנותו כלפי חבריו. בעלי כמעט והסכים, אך לבסוף אמר ש”בלי דעת תורה לא מוציאים ילד מן הבית, גם אם הוא הכבשה הכי שחורה שיש. ילד זה לא רהיט”. הסכמתי וקבענו שניסע אחרי השבת הקרובה לבני ברק להיוועץ באחד מגדולי הדור.

אם הילד שלנו הוא ”כבשה שחורה”, השבת היתה שחורה שבעתים. בליל שבת באמצע הסעודה התעלפתי פעמיים ובעלי הזמין אמבולנס. חולשה נוראה תקפה אותי עם הקאות ורעידות. כשהגעתי לחדר המיון, הייתי מבוהלת ונפחדת, רועדת מאימה, העילפון גרם לי לחיורון בפנים ולרעידות משונות, אף פעם לא חשתי כך. לאחר סדרת בדיקות שנמשכו מספר ימים לקחו אותי למחלקה ההיא, המחלקה הנוראה.

כשראיתי את השלט, התעלפתי. כשהתעוררתי התחלתי להתפלל שהלוואי והם טועים... אני אמא לשישה, ה' ישמור... שכנה, חברה טובה שנלוותה אליי, עודדה אותי במילים חמות ומעודדות כל כך. הייתי זקוקה לליטוף המילולי הזה. ביום ד' אחה"צ נכנסנו בעלי ואני לחדרו של ד"ר אונטרמן שבישר את הנורא מכל שאפשר לשמוע. ”זה פגע לך בכדוריות הדם... אבל תתעודדי, יוצאים מזה...”.

אשפזו אותי להמשך בדיקות, ואז נתגלתה עוד בעיה רפואית חמורה, שהוסיפה מכאוב על מכאובי, והקטינה את סיכויי הרפוי...

בעלי הודיע על הפסקת עבודתו, ולא עזב אותי לרגע. הוא רזה באופן מבהיל, מפניו שידרו מצוקה. בנותיי הגדולות הן עדינות מאד בלשון המעטה, והבית לא תיפקד. הקטנים בכו מגעגועים... שלושה חודשי אשפוז נוראיים עברו עליי, כולל שבועיים של מה שמכונה "מוות קליני".

ומי לקח את שרביט ההנהגה של הבית?

"הכבשה השחורה". מה אגיד לך ומה אספר, בנקודה שכולם קרסו והפכו להיות חסרי ביטחון וצל של עצמם, בניהו הפך לגיבור. הוא השכים כל בוקר, קנה לחם, חלב וגבינות, הכין כריכים לאחיו ולאחיותיו, סידר את המטבח, שטף את הכלים, בערב שבת הוסיף עוד נדבך נוסף של אחריות, ומעבר לקניות, ניצב על כסא ובישל בידיים אמונות. בין לבין הוא למד מאחת השכנות את מלאכת הכיבוס, ובקיצור, בעוד אני מאושפזת לטיפולים נוספים מעבר למחלה הנוראה, בניהו ניווט את ספינת הבית אל חוף מבטחים, והשכנות מדווחות לי "לא ייאמן, את חסרה מאד, אבל הילד שלך הוא ממש אוצר, שראוי להתכבד בו", מחיתי דמעות של אושר, דמעות לא מאמינות.

בשלב מסוים של האשפוז עשו בדיקות מח עצם לילדים כדי למצוא התאמות ולהשתילו בגופי. בניהו נמצא הכי מתאים. בעלי מספר שהוא רץ לבדיקות וכולו תפילה, שהוא יהיה זה שיזכה שממנו יבא מח העצם שיציל את אמא.

לקחו ממנו מח עצם, ואחרי יום יומיים הוא חזר הביתה מאושש ומלא מרץ. המלמד שלו התקשר לבעלי לדווח "בניהו מתנהג למופת, עם כל חוסר הנעימות שבמצב, הוא פשוט ילד חדש, לומד, מנומס ואחראי".

הרב לוי, שלש שנים חלפו מהסיפור הזה, היום אני ברוך ה' אישה בריאה וחזקה, ההשתלה בחסדי שמים הצליחה לאושש אותי, הטיפולים היו עסק לרפואה ברצון אלוקים, ואחרי שלושה חודשים של טיפולים קשים לשתי מחלות שונות, חזרתי הביתה.

הבית היה עמוס זרים ושלטים מאירי עיניים "ברוכה הבאה, אמא", "עד מאה ועשרים אמא", "אין כמו אמא בעולם", הבית היה מלא בבנות המשפחה הקרובות, שכנות וחברות טובות. שולחן הסלון היה גדוש מאפים, תופינים ושתייה בריאה, מפני האירו מאושר. נישקתי את ילדיי, החל מהבנות הגדולות ועבור לבנים הקטנים. אבל איפה בניהו? הוא, הגיבור האמיתי של הימים הנוראים הללו, הוא לא היה שם. כל כך רציתי לחבק ולנשק אותו, ולהודות לו על הכל, אבל בניהו - כאילו בלעה אותו האדמה.

"איפה בניהו"? שאלתי, לבעלי לא הייתה תשובה...

לפתע נכנסה אישה צעירה לא מוכרת ובידה גיטרה. היא ביקשה בנימוס שהבנים ובעלי ילכו לבית השכנים והציגה את עצמה בשם. במשך שעתיים שרה לנו, והצחיקה אותנו, והרגשתי שהיא מכניסה לי חיות מרעננת. המון זמן לא שרתי, לא צחקתי ולא שמחתי. אחרי שעתיים היא קמה והלכה... לא הספקתי לשאול אותה מי היא. השעה היתה כבר תשע בלילה, בניהו עדיין לא הגיע הביתה. עייפות גדולה תקפה אותי וגם דאגה הלחלה בקרבי, מדוע בניהו לא בא להקביל את פני? ... נכנסתי לחדר השינה, על הכרית היתה מונחת מעטפה "לאמא", אני מקריאה לך... כן, יש כמה שגיאות כתיב... לא נורא.

"אמא יקרה שלי שלום לך, אני נורא שמח שחזרת בריאה הביתה. התפללתי המון שהניתוחים יצליחו, וברוך ה' הם הצליחו. רציתי להגיד לך אמא, שרק אחרי שהלכת לבית החולים, הרגשתי כמה את חסרה וחשובה לי... אני יודע שהייתי ילד רע ושגרמתי לך הרבה צער. כשחלית, חשבתי לעצמי אולי זה בגללי..."

אבל לא רק בגלל זה אמא שלי, עזרתי בבית. עזרתי כי כולם היו שבורים ובוכים, ואני, את מכירה אותי, אני 'הכבשה השחורה' ואני בוכה פחות, וכמו שהיה לי יצר הרע להרגיז ולעצבן, ניצלתי את הכח הזה לעשות המון דברים טובים בבית, בטח סיפרו לך.

אמא, סליחה על כל מה שהעצבתי אותך. את יודעת, האישה הזו הזמרת שנייגנה לך, אני הזמנתי אותה ושלמתי לה מהחסכוניות שלי, אמרו לי שהיא אמנית שידועת לשמח נשים, ואני מאד רציתי שהיא תשמח גם אותך על כל העצב שעשיתי לך. אמא, עוד דבר אחד קטן, אם את סולחת לי... אז אל תשלחו אותי לפנימייה. ברוכה הבאה, בניהו".

הילד, שמע את השיחה ביני לבין בעלי, לבו נפל בקרבו מעלבון ויאוש, והמכתב מעיד על כך, כאלף עדים. אבל אז "תפס" את עצמו ובהרע לעשות את שינוי חייו והקב"ה מלך מלכי המלכים, מנהיג את בריותיו עפ"י חשבונותיו העלומים, ודווקא אותי הוא שלח "לפנימייה" זו המחלקה הנוראה...

ועוד עניין קטן. "כן, לפעמים "הכבשה השחורה" מתגלה כדבר הכי לבן שיש בעולם, הלא כן?

כיבוד הבורא יתברך שמו

הזהוהר הקדוש (כרך א' פ' וירא דף קג עמוד א) על הפסוק 'בן יכבד אב ועבד אדוניו' (במלאכי א'), מבאר מהו כיבוד אב מושלם, ומה הוא כיבוד אדון מושלם.

'בן יכבד אב' - הכוונה ליצחק אבינו שכיבד את אברהם אביו עד שהיה מוכן למסור נפש ממש ולהקריב את עצמו לעולה אף שידע שהובטח 'כי ביצחק יקרא לך זרע', והייתה זו המצוה הפרטית שנצטווה בה אברהם ולא הוא ואעפ"כ היה מוכן למסור נפשו²¹.

'ועבד אדוני' - קיים אליעזר עבד אברהם שהגיע לחרן עם גמלים טעונים כסף זהב ויהלומים 'מכל טוב אדוני' ואעפ"כ לא אמר שהוא קרובו של אברהם אלא עבדו הנאמן ובכך כיבדו ביותר²².

ממשיך הזהרה וכותב: "ואתון ישראל בני, קלנא בעיניכו לומר דאנא אבוכון או דאתון עבדין לי, ואם אב אני כבודי... וגו'!!!"

הקב"ה 'כואב' על כך שאין אנו חסים על כבודו ואין אנו מכבדים אותו כיצחק ואליעזר שידעו לכבד אב ואדון. והיינו שחסר לנו ביסוד 'הכרת הטוב' כלפיו.

מהו שורש החיוב לכבד את הבורא ית' שמו?

למדנו בגמרא (נדה לא, א): **"שלושה שותפים יש באדם, הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו... והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודיבור פה והילוך רגליים ובינה והשכל וכו'".**

וכתב החינוך (מצוה לג): **"כי מתוך שיקבע זאת המידה (להכיר טובה לאביו ולאמו ולכבדם) בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת הקל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלמות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאילולי הנפש שחננו הקל, יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להיזהר בעבודתו**

²¹ וז"ל שם: **"רבי שמעון פתח ואמר 'בן יכבד אב ועבד אדוני', בן יכבד אב דא יצחק לאברהם, אימתי כביד ליה בשעתא דעקד ליה על גבי מדבחה ובעא למקרב ליה קרבנא ויצחק בר תלתין ושבע שנין הוה ואברהם הוה סבא דאילו הוה בעיט ברגלא חד לא יכיל למיקם קמיה ואיהו אוקיר ליה לאביו ועקד ליה כחד אימרא בגין למעבד רעותיה דאבוי, (קמ"ו ב). ויש להתבונן עד כמה קיים מצוה זו בשלמות, ולכן ביקש מאביו לקושרו שמה יזוז בהתקרב המאכלת לבשרו וח"ו יפגם הקורבן. ובמדרש מצינו שיש מאבירים שביקש לקושרו משום שחשש שמה באופן לא רצוני יזיז אחד מאבריו ויתן מכה לאביו. ושוב למדנו, היאך כיבדו, בשעה נוראה זו בה הוא מוסר נפש לבורא ומועלה כקרבן בודאי מחשבתו הייתה בעולמות עליונים תמירים ונעלים, ועדיין באותה שעה הוא ממשיך לחשוב על אבא שלו! שמה יפגע בכבודו... מבהיל!**

²² **'ועבד אדוני'** דא אליעזר לאברהם כד שדר ליה לחרן ועבד כל רעותיה דאברהם ואוקיר ליה כמה דכתיב (בראשית כ"ד) וה' ברך את אדוני וגו' וכתב (שם) ויאמר עבד אברהם אנכי בגין לאוקיר ליה לאברהם, דהא בר נש דהוה מייתי כסף וזהב ואבני יקר וגמלין ואיהו כדקא יאות שפיר בחיזו לא אמר דאיהו רחימא דאברהם או קריבא דיליה, אלא אמר עבד אברהם אנכי בגין לסלקא בשבחה דאברהם ולאוקיר ליה בעינייהו ועל דא בן יכבד אב ועבד אדוני.

ברוך הוא”.

וב'כלי יקר' (שמות כ, ב) כתב: 'לכן, אם יתרגל האדם לכבד את אביו ואמו שמהם נוצר גופו שסופו לכלות ולבלות, כל שכן שיכבד את אביו שבשמים, שנתן בו את הנשמה, שהיא החלק העיקרי והמעולה שבאדם לנצח'²³.

אחים יקרים!

בראש השנה אנו מקבלים על עצמנו את מלכות ה'. מבקשים שוב ושוב לראות את התגלות מלכותו של הקב"ה בכל העולם. כאשר אנו מקבלים על עצמנו את מלכות ה' עלינו לדעת מהי מלכותו, ועלינו להכיר בכל טובותיו, מי מחיינו ומקיימנו ונותן לנו את כל מחסורנו.

אף ביום הכיפורים עומדים אנו ומתוודים על חטאינו, שבים לפני ה' ואומרים בשברון לב "בגדנו", מי שאינו מכיר ועוד כופר בטובות שעשו עמו, אין לנו בגידה גדולה מזו...

הבה נתעורר להכיר טובה על כל הטוב אשר 'גמלנו, גומלינו ויגמלינו לעד ולנצח נצחים'.

ההודאה לה' היא מקור ההטבה

"טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון", אומר דוד המלך בתהילים, "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות".

כמה חשובה ויקרה היא בעיני ה' ההודאה שמודה אדם ומשבח לבוראו על החסדים שעשה עמו. אך לצערנו, רוב בני האדם שראו בחוש כי ה' עזר להם ועשה עמם חסדים וישועות, לאחר זמן קצר שוכחים זאת וממשיכים ברצף חייהם.

עבודת היהודי היא להיות כשמו - להודות. אין דבר יקר בעיני ה' כיהודי הזוכר בכל עת את חסדי ה' שעשה עמו במשך חייו ומודה לו עליהם ללא הרף, שיש לה' נחת רוח עצומה מכך.

סיפר הרה"ג יצחק זילברשטיין: "לפני כמה שנים הגעתי לבית חולים מסוים, ולפתע אני רואה במסדרון ראש ישיבה חשוב ומפורסם. ראש הישיבה נעמד מול שלט הענק בו נמנו כל המחלקות והרופאים שבבית החולים, ופיו מלמל דבר מה ללא הרף.

²³ וראה שם שלכן נקבעה מצות כיבוד אב ואם בלוח הראשון, יחד עם המצוות העוסקות בכבודו של הקב"ה (וראה גם רלב"ג שמות כ, יב. הדר זקנים שמות. ספר הבתים מ"ע ריג).

התקרבותי אליו וברכתי אותו לשלום, ואף הוספתי ושאלתי: "מדוע עומד ראש הישיבה זמן רב מול השלט בו מפורטים כל המחלקות בבתי החולים ומה הוא ממלמל? האם הרב צריך עזרה מסוימת? .

ראש הישיבה ניסה להתחמק מלהשיב על שאלתי. אך אחר שביקשתי שוב שהרב יגלה לי מה הסיבה להתעמקותו הרבה בשלט, הוא השיב לי ואמר:

"תראה מה כתוב בשלט - קומה ראשונה: מחלקת קרדיולוגיה והמטולוגיה. קומה שנייה: מחלקת אונקולוגיה, בה מטופלים חולי המחלה הקשה וכו'", וכך עבר איתי קומה אחר קומה, תוך כדי שהוא מפרט אלו חולים מטופלים בכל קומה.

ואז הוא חשף ואמר: "נעמדתי כאן זמן רב בכדי לקרוא את שמות המחלקות ולהודות לה' יתברך על כך שהגוף שלי פועל כתיקונו, ואיני זקוק לשום טיפול כימי או אחר, ולא לאף מחלקה קשה מאלו הכתובות פה. ליבי ממלמל תודה לה', ובקשה שימשיך לתת לי גוף בריא ושלם".

כמה דבר יקר זה בשמיים, וזאת מפני שמעטים הם האנשים שחושבים להודות על כך, מפני שבעיניהם זה נראה טבעי שקמים כל בוקר והעיניים עובדות, הפה מדבר ללא גמגום, חוש הריח מתפקד והידיים זזות.

מתי האדם נזכר להודות לה'? רק שלפתע משהו מפסיק לעבוד כתיקונו, פתאום האדם מרגיש כמה ה' מטיב עמו בכל יום שמביא לו זאת בחינם, ורק אז הוא מודה לה'. **על כן**, אדם שבעוד כוחו במותניו, כותב את חסדי ה' ומודה לו עליהם, הקב"ה מתעורר עליו ברחמים וממשיך לתת לו גוף בריא וחיים טובים כפי הודאתו.

סיפור ידוע הוא על רבנו החיד"א הקדוש, ר' יוסף חיים דוד אזולאי זצ"ל, שהיה שליח הקהילה היהודית של ארץ ישראל, אשר יצא ונדד בכל העולם על מנת להביא כסף לקהילה בארץ. בכל מסעותיו הספיק הרב בגדלוותו לכתוב עשרות ספרים הכוללים חיבורים שונים ומגוונים. בסוף כל מכתב שכותב מרן החיד"א, חותם הוא את שמו בצורה מיוחדת במינה הנראית כספינה עם תורן. מדוע? מפני שבאחת ממסעותיו, היה הוא בספינה, והנה נעשתה סערה בים וחישבה האוניה להישבר. האנשים בספינה זעקו לכל עבר ורבנו החיד"א הבטיח לה' כי אם יעשה לו נס ויציל אותו ממוות, יזכור הוא חסד זה כל חייו על ידי שיחתום את שמו בצורה של ספינה עם תורן. וכך היה. רבנו החיד"א ניצל בנס ומאז הוא חותם בכל ספריו ומכתביו חתימה בצורה של ספינה, בכדי לזכור ולהודות לה' על נס ההצלה.

"קטונתי מכל החסדים ומכל האמת שעשית עם עבדך", אומר יעקב אבינו ברגש לבורא עולם על כל חסדיו.

ועל כן, "עצה גדולה ויקרה היא", מסיים הגאון הרב יצחק זילברשטיין שליט"א

ואומר, "שלכל אדם יהיה מחברת או פנקס קטן, בו יכתוב בראשי פרקים את כל הטובות והחסדים המיוחדים שעשה עמו ה' במשך היום, ויעבור עליהם שוב כל זמן מה, וכך יחזק את ההכרה בגדולת ה', ובוודאי שה' ישלם לו על כך בחסדים וישועות רבות".

בשנת תשס"ו, חלה חמיו של הרב מרדכי נויגרשל שליט"א ואושפז בבית-החולים תל-השומר. הרב נויגרשל החליט להישאר לצדו במשך כל הלילה.

אחת האחיות הדתיות בבית-החולים זיהתה אותו וניגשה אליו, "כבוד הרב, מחר עליך למסור שיעורים, וממילא אין באפשרותך לעזור לחמיך. מדוע שלא תחזור הביתה? אנחנו נטפל בו. מישהו יישאר איתו כל הלילה".

"לא, תודה", השיב לה. "זהו חמי, ואני חייב להיות כאן. אין כמו קרוב משפחה כאשר אדם נמצא לבדו בבית-חולים".

בבוקר, הגיע לבית-החולים קרוב משפחה אחר והחליף אותו. הרב נויגרשל הלך להתפלל במניין קרוב ואחר-כך יצא ממכוניתו בדרך לירושלים. הייתה זו שעת עומס בכבישים, והתנועה הזדחלה במעלה הכביש המוביל לירושלים עיר הקודש. כאשר יושבים בתוך פקק תנועה, בקושי מתקדמים, והנהג עייף, העיניים נעצמות.

הרב נויגרשל, שלא עצם עין במשך כל הלילה, נאבק עם העייפות שאיימה להכריעו. לפתע, הבחין כי המכונית סוטה מן המסלול ויורדת אל השוליים... ומשם הידרדרה במדרון התלול, מתהפכת שוב ושוב, עד שלבסוף נבלמה נפילתה כאשר נתקלה בעץ.

ברוך השם, הוא היה חגור בחגורת בטיחות, ולכן לא נפצע, אך כעת היה לכוד בתוך המכונית ההפוכה על צידה. אנשים שהבחינו ברכב המידרדר לתהום מיהרו להגיע אליו, ולאחר מאמצים רבים הצליחו לפתוח את הדלת ולחלצו מתוך המכונית המעוכה.

הרב נויגרשל היה המום. הוא נחבל בגופו וסבל ממכות יבשות ושריטות, אך בסיכומו של דבר, יצא בריא ושלם.

מחלציו ניסו להרגיעו, ובמקביל הזעיקו משטרה ואמבולנס למקום. בעודם ממתינים לכוחות החירום שיגיעו, נידב לו אחד הנוכחים עצה ידידותית, מבלי שהתבקש לכך: "לא משנה מה תעשה, אל תספר לשוטרים שנרדמת על ההגה. תקבל קנס, ישללו לך את הרישיון ולא תקבל פרוטה מהביטוח על הרכב".

מספר דקות לאחר מכן, הגיע שוטר למקום התאונה ושאל את הרב נויגרשל, "מה קרה?"

הרב נויגרשל התעלם לחלוטין מן העצה שקיבל זה-עתה והשיב לשוטר בכנות: "אדוני השוטר, אני רוצה שתדע כי אני נוהג כמעט 20 שנה, ומעולם לא נרדמתי תוך-כדי נהיגה! אבל חמי חולה מאוד, וכל הלילה ישבתי ליד מיטתו בבית-החולים ולא עצמתי עין. הרגשתי שזה הדבר הנכון לעשותו, ולכן לא עצבתי אותו עד הבוקר, ואז יצאתי בדרכי לירושלים, בחזרה הביתה. כנראה שנרדמתי."

השוטר החילוני אמר לו, "המצווה הצילה את חיך. אני לא רושם לך דו"ח".
לאחר-מכן, סיפר לי הרב נויגרשל, "אתה יודע מדוע אמרתי את האמת? לא רק בשל הצייווי שהתורה מצווה אותנו 'מדבר שקר תרחק'. אמרתי את האמת בגלל **הכרת הטוב**. תאר לעצמך, מישהו עושה לך טובה ומציל את חיך, ואז מבקש ממך לעשות לו טובה. כמובן שתהיה מוכן לעשות הכל למענו! ריבונו-של-עולם הציל את חיי. וכעת, שתי דקות לאחר-מכן, הוא מבקש ממני, 'ציית לחוקיי! דבר רק אמת'. כמובן שהייתי חייב לומר את האמת".

זוהי הכרת הטוב!

אילו היינו משכילים להבין כמה ניסים מתרחשים עמנו בכל רגע ורגע - על כל נשימה ונשימה - אזי, כאשר השם מבקש מאתנו לעשות מעשה, אין זו שאלה של 'פרומקייט'. זו שאלה של הכרת הטוב. השם עשה ועושה למעננו כל כך הרבה, לכל הפחות אנחנו יכולים לשמוע בקולו.

בכל בוקר, המילים הראשונות שיהודי אומר הם "מודה אני". תודה. הכרת הטוב. ספר תהילים מכיל 2,527 פסוקים. הפסוק האחרון בספר תהילים אומר: "כל הנשמה תהלל י-ה". כביכול אומר לנו דוד המלך, "כתבתי 2,527 פסוקים, אך הכל מסתכם בכך: כל נשמתך, כל מהותך, חייבת להלל את השם".

המדרש (בראשית רבה יד, ט) מבאר פסוק זה ואומר לנו, כי עלינו לחוש הכרת הטוב כלפי השם "על כל נשימה ונשימה"...

בדרך-כלל, איננו חושבים על כך, אנחנו מתייחסים לעובדה שאנו חיים כאל משהו מובן מאליו. אך חז"ל מדגישים את חשיבותה של הכרת הטוב שלנו על כל נשימה. זו מהותנו.

אנו נקראים "יהודים" - שורש המילה הוא "הודאה". כאשר נולד ללאה בנה הרביעי, אמרה, "הפעם אודה את השם", וקראה לבנה יהודה (בראשית כט, לה). הספורנו אומר כי מהות השם יהודה היא הבעת והכרת תודה. ולכן אנו קרויים יהודים. יהודי אומר "תודה".

התבוננות בחובת הכרת הטוב לרשב"ע

בכל יום אנו קוראים קריאת שמע ואומרים "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" וממשיכים את הפסוק הבא "ואהבת את ה' אלוהיך וכו'". הרשב"א כותב (תשובות חלק ה' נה) שכל פסוקי 'ואהבת' בנויים על הפסוק הראשון.

וכך הם פירושם של הדברים: התורה אומרת לנו **'שמע ישראל'** - עליכם להאמין, להבין, ולקבל עליכם כי - **'ה' אלוהינו ה' אחד'**, דהיינו: הקב"ה הוא ההווה שמהווה את כל העולם, כי ה' הוא אלוהינו המשגיח עלינו בהשגחה פרטית, הוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם, ואנו מקבלים אותו עלינו לאלוהי, הוא **'ה' אחד'** - הוא יהיה לעתיד לבוא ה' אחד, שכולם יכירו וידעו שאין עוד מלבדו (יש מפרשים שהרי גם עשוי ה' הוא אחד ואין עוד מלבדו, אלא שעשוי אין זה גלוי ומפורסם לכל העולם, אך לעתיד לבוא כך יהיה).

ממשיך הרשב"א לפרש, שהרי מי שנותן לנו בכל רגע את החיים, הבריאות, המזון, המלבושים, קורת הגג. ובגופנו את העיניים לראות, אוזניים לשמוע, ידיים, רגליים, לב, כליות, מעיים, ריאות ואת כל שאר אברינו ומספק לנו את כל הנצרך לנו, הוא ה' יתברך.

ומגודל הכרת הטוב שלנו כלפיו עלינו לקיים את הפסוק: **"ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך"**. שלושה סוגי אהבה נאמרו כאן, כנגד שלושת האבות אברהם יצחק ויעקב.

'בכל לבבך' - שאהבת ה' תכבוש ותתגבר על כל אהבה אחרת, כאברהם אבינו שאהב מאד את יצחק, אבל מרוב אהבת ה' שהיתה בו, היה מוכן להקריבו כקרבן לה'. כיצד הגיע אברהם אבינו למצב כזה? מכך שכל חייו התהלך אברהם במחשבה "מה אשיב לה?" כי עליו להשיב לה' על כל טובותיו. כאשר ביקש ממנו ה' שיקריב לו קרבן, הלך אברהם בשמחה עצומה לעקוד את בנו, בודעו כי כך יוכל להשיב משהו לה'. **'בכל נפשך'** - נאמר כנגד יצחק. **'ובכל מאורך'** - כנגד יעקב.

ולמדנו מדבריו, שמכיוון שה' אלוהינו הוא ה' אחד, ממילא עלינו לגמול לו במשהו ולאהוב אותו בכל שלושת האהבות. כך צריך להעביר גם לדור הבא ולקיים **"ושיננתם לבניך"**, לחנך את הילדים בדרך זו, וללמד אותם לראות את השפע שמעניק לנו הבורא יתברך, ועלינו להיות נכונים תמיד לעשות הכל למען קיום רצונו יתברך.

ואנו ממשיכים ואומרים כי עלינו לעשות כך יומם ולילה ובכל מקום. **"ודברת בם בשבתך בביתך, ובלכתך בדרך, ובשכבך ובקומך"**. עלינו להניח על עצמנו את האמת הזו בתפילין, ולזכור ממנה על ידי המזוזה בכל פתח.

יוצא לנו מפירושו של הרשב"א שהדרך לאהבת ה' היא בהכרת טובותיו של ה'. אבל אין זה עניין רק לאהבת ה', אלא שזהו יסוד ראשון לכל עניני עבודת ה'.

וכך הם דברי הרמב"ן (סוף פרשת בא): **"וכוונת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו.** וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום שיתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותך אנחנו".

אנו למדים מדברי הרמב"ן שהכרת הטוב היא השורש לכל קיום המצוות, ולעבודת ה', והיא גם הדרך לאהבת ה'.

על אברהם אבינו שנקרא האדם הגדול בענקים, אמרו חז"ל, משל לאדם שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר, תאמר שבירה זו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר, תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם.

מדרש זה צריך עיון. כידוע, בדרך כלל המשל בא להוסיף הבנה על הנמשל. כאן הנמשל עצמו מובן, שאברהם אבינו חיפש מיהו מנהיג העולם. אך המשל אינו מובן: האם אדם שרואה סתם בנין מחפש מיהו בעל הבניין? מדוע נאמר על אדם זה שהוא עובר ממקום למקום? עוד צריך להבין, האם עד אברהם אבינו לא היו אנשים מאמינים, וא"כ מדוע דווקא אליו נגלה ה' והבטיח לו את ארץ ישראל?

והתשובה לכך: המדרש מדבר בעת שאדם עובר ממקום למקום והוא מחפש מקום בו יוכל לאכול, ולהניח את ראשו לנוח. והנה הוא רואה בירה (בנין) דולקת. 'דולקת' כאן אין פירושה בוערת באש, אלא היא מזמינה אליה. היינו: שניצב שם שלט גדול המכריז 'כאן יש הכנסת אורחים'. הוא נכנס ומוצא אוכל בשפע וגם מקום ללון, הכל באופן המושלם ביותר, הכנסת אורחים למופת. לאחר שהוא נמצא שם יום ועוד יום הוא נעצר ושואל "מיהו בעל הבית", מיהו האיש המטיב העושה מעשה חסד כזה ועוד בחינם? במקרה כזה בעל המלון שרואה כי האדם מחפש להודות לו ולהכיר לו טובה, מגיע אליו ונותן לו את החדר הכי טוב במלון שלו.

זו ההדגשה של המדרש שאברהם אבינו היה הראשון שהסתובב וראה את הבירה הדולקת, את השפע הגדול שנתן ה' בעולם, אך השפע הגדול הזה הוא באופן שאין הרגשה שמישהו נותן אותו. לאברהם הפריע שאינו יודע מי הוא נותן השפע, ורצה להודות ולהכיר לו טובה, לפיכך נגלה אליו השי"ת ונתן לו את המקום הכי טוב שלו, את ארץ ישראל.

הכרת הטוב לה' בכל מצב

מה דוד המלך אומר שהוא יעשה, כאשר יגיע לבית-הכנסת?

"פתחו לי שערי צדק - אבוא בם אודה י-ה".

כמה זמן אנחנו מקדישים לאמירת "מודים אנחנו לך"? אנחנו "טסים" עם המילים. בקטעים אחרים של תפילת שמונה עשרה, אנו נוטים להתרכז יותר: "סלה לנו"; "רפאנו"; "ברך עלינו"; אבל "מודים"! דוד המלך מזכיר לנו כי מטרתנו בהגיענו לבית הכנסת היא: להודות להשם!

הגמרא (פסחים ק"ט): מספרת לנו כי באחרית הימים, הקב"ה יזמין את כל הצדיקים מכל הדורות לסעודה גדולה. תחילה, הוא יבקש מאברהם אבינו להיות "המזמין" (להוביל את ברכת המזון), אך אברהם אבינו יסרב ויטען כי הוא אינו ראוי לכבוד, שהרי היה לו בן ישמעאל. ואז יצחק אבינו יתבקש להוביל את ברכת המזון, אך הוא יסרב, שהרי היה לו בן עשיו. יעקב אבינו יסרב, למרות שכל ילדיו היו צדיקים, שהרי הוא נשא שתי אחיות לנשים (דבר שהתורה אסרה מאוחר יותר).

אף משה רבינו מוותר על הכיבוד, מכיוון שמעולם לא זכה להיות בארץ ישראל. כעת, התבקש יהושע להוביל בברכת המזון, אך הוא סירב, וזאת מפני שלא היו לו בנים. המצווה הראשונה בתורה היא "פרו ורבו" - להוליד בנים ובנות, ולו היו רק בנות.

ואז אומר דוד המלך, "אני אברך ולי נאה לברך".

וצריך להבין, דוד המלך, מי שלושה מבניו עשו מעשים נוראיים (אמנון, אדוניהו, אבשלום) יברך!?

דוד, שלא הורשה לבנות את בית המקדש בשל ידיו המגואלות בדם אויב (למרות שהמלחמות בהן נלחם היו חיוניות להגנה על כלל ישראל)? ובכל זאת, דוד הוא שיוביל את ברכת המזון, מדוע?

ושמעתי מהרב פסח קרוהן שתירץ, דוד המלך היה מי שזעק אל השם באותה עוצמה בזמנים הטובים, כפי שעשה זאת בזמנים הקשים.

בזמנים הקשים, דוד המלך אומר (תהילים קט"ז, ג, ד): "צרה ויגון אמצא ובשם השם אקרא", ובזמנים הטובים הוא אומר (תהילים קט"ז, ג): "כוס ישועות אשא, ובשם השם אקרא" (ראה רש"י, דברים ו, ה).

מי שיכול להתפלל בזמנים הטובים, עם אותו רגש כפי שהוא מתפלל בזמנים הקשים - הוא ראוי להוביל את ברכת המזון של הצדיקים מכל הדורות. זהו הלקח שאנו לומדים מן הגמרא. עלינו לחשוב על-כך. בעולם יש כל כך הרבה טוב! כל מי

שזכה ולו באחד מהדברים הבאים: בן/בת זוג, בית, ילדים, נכדים, בריאות טובה, עבודה מספקת - חייב להרגיש הכרת הטוב.

פעם אחת, שאלו את הרבי ר' זושא על מה הוא חושב כשהוא אומר את הברכה "שעשה לי כל צורכי". ר' זושא היה עני מרוד, עד-כדי-כך שלא היו לו נעליים משלו. אם כן, על מה הוא חשב בשעת אמירת ברכה זו?

השיב ר' זושא: "תארו לעצמכם מלך, שהייתה לו חליפה יקרה מאוד. המלך רצה למכור אותה, ולכן הציע אותה במחיר נמוך בהרבה מכפי שהוא שילם עליה. אדם אחד מדד את החליפה והיא הייתה מעט גדולה עליו. אמנם אותו אדם לא יוותר כיון שבחליפה ישנה אפשרות לקחת אותה לחייט, שיתקן ויתאים אותה למידותיו. אך אם ימכור המלך זוג נעליים שלו, והנעליים תהיינה גדולות מדי, אי-אפשר לקחת אותן לסנדלר כדי שיתאים את גודלן. נעליים חייבות להתאים בדיוק. - זוהי משמעותה של הברכה. כל מצב בו אני נמצא, נועד להתאים לי בדיוק. בדיוק כמו זוג נעליים".

ר' זושא לא חשב על הנעליים עצמן. הוא חשב על מצבים שיש לנו בחיים. לא משנה איזה קושי עובר עלינו - זהו ניסיון ש"נתפר" בדיוק עבור כל אחד ואחד מאתנו. השם רוצה לדעת כיצד נתייחס אליו בזמנים קשים. בדיוק כפי שנעל מתאימה בדיוק, כך המצב בו אנו מצויים באותו רגע - מותאם לנו, לפי כל צרכינו ועל מצב זה עלינו לברך ולהודות בכל פה.

אנשים רבים מוצאים את עצמם בנסיבות לא-פשוטות, מתמודדים עם אתגרים לא קלים - בעיות במשפחה, בעיות כספיות, בריאות, שידוכים - ואולי שואלים את עצמם "מדוע אני?" הברכה מזכירה לנו כי כל מצב בו אנו מצויים ברגע זה, הינו לפי תכנון מדויק של השם עבורנו, לאותו זמן. אין זאת אומרת שהמצב לא יכול להשתנות; מצב נתון אינו חייב להישאר כך לנצח, ובוודאי שאפשר להתפלל לשינוי. אך ברגע הנתון, זה בדיוק מה שהשם רוצה שנתמודד אתו.

בכל בוקר אנשים רבים מכינים לעצמם כוס קפה. כוס קפה מורכב ממים רותחים וחלב קר, קפה מר וסוכר מתוק. דע לך, כי על הכל אתה מודה ומברך **שהכל** נהיה בדברו - צריך להודות על כל המצבים שנבחרו לך בקפידה ע"י הבורא ית' שמו על הקר והרותח על המר והמתוק, אלו נעליים שנתפרו במיוחד בשבילך, לפי מידותיך... אין זה מקרה כלל והכל בחשבון מדויק.

אתם נכנסים בבוקר לבית הכנסת, תעצרו לרגע לפני אמירת "מודים", ותחשבו על הטוב שיש לכם בחיים למרות כל הקשיים, ואז עשו כפי שמורה לנו דוד המלך לעשות בבית-הכנסת - "אודה י-ה".

כיבוד הורים וכיבוד ה' הוא סגולה ל'מצמיח ישועה'

היה זה בשנת תש"ח, בעיצומם של ימי המלחמות והקרבות בין היהודים לישמעאלים בארץ. כראש ישיבת בעלזא בירושלים, כיהן באותה עת הגאון רבי משה שובקס זצ"ל. הוא היה דמות מופת של התמדת התורה ועמלה ביגיעה, לוח הזמנים שלו היה מוקפד וגדוש בסדרי לימוד, ולצידם היה סעיף אחד בסדר יומו, עליו שמר מכל משמר:

מדי ערב, בקיץ כבחורף, בזמני עומס כבזמני שגרה, בתחילת שנה כבסופה - היה רבי משה משאיר מאחוריו את הישיבה הקדושה ועיסוקיו החשובים בה, ועולה לבית אמו המבוגרת לביקור יומי קבוע, להרנין את ליבה ולשמח את נפשה. בעד כל הון שבעולם ועבור כל מטרה חשובה ככל שתהיה לא ביטל את הביקור היומי. אחת היא לו - ביקור מדי ערב אצל אמו, זה הכי חשוב!

גם בימי המלחמה הנוראיים שעברו על ירושלים הנצורה, גם כשפגזים התעופפו מכל עבר ואנשים מיעטו לבקר בחוצות, לא נסוג רבי משה ממנהגו זה. פגזים שרקו סביבו בעוז, פצצות נפלו ברחובות בהם עבר בדרכו, אך דבר לא הניא אותו מכיבוד אמו בביקורו היומי במעונה. מדי יום ביומו, למרות הסכנה והחרדה, הוסיף לצאת ולבקר בבית אמו, בכל מחיר שבעולם!

באחד הימים בעיצומה של המלחמה, שהה רבי משה בבית אמו כדרכו, וכשביקש לצאת - קירב את אוזנו לחלון הבית לוודא שאינו שומע קול שריקת פגז. כשחש שהמצב שליו ורגוע, קם לצאת מן הבית, ואז שאלה אותו אמו: 'לאן אתה ממהר היום, בני יקירי? הרי עוד לא טעמת מהעוגות הטעימות שהכנתי במיוחד עבורך?'

רבי משה הביט בשעון ובמגש העוגות שעל השולחן, ומלחמה התחוללה בלבו. מצד אחד, הוא יכול בהחלט להסתדר בלי העוגות הללו, וסדר יומו המוקפד זועק לו להמשיך ליעד הבא, כי הוא ממהר. מצד שני, הרי אמו עומדת לפניו ומבקשת שיטעם מהעוגות, הוא יודע שהדבר ישמח את ליבה אם יתעכב עוד קצת, יטעם משהו, וגם יחמיא לה על העוגות הנפלאות. מה עושים עכשיו?

חולפות שניה או שתיים של התלבטות, ואז מכריע רבי משה בגבורה: כבוד אמו עדיף. סדר היום יכול להמתין, המשימות הדחופות לא בוערות לעכשיו, הכל יכול לחכות. כעת הוא בבית אמו ומרוכז בתפקידו האחד והיחיד: לכבד את אמו!

שניה לאחר קבלת ההחלטה, נשמע לפתע קול פיצוץ עז, שהחריד את השכונה כולה. בום!

פגז ענק והרסני, נחת על מפתן דלת בית הוריו, בקול רעש עוצמתי ומחריד. ענן

אבק היתמר צמוד לדלת הבית, ור' משה ואמו נפלו המומים, כמאובנים, על מקומם. רק אחרי כמה רגעי התאוששות הצליח רבי משה לקום מהכסא, ולצאת לבחון את ממדי ההרס...

הוא מביט החוצה, ומגלה כי גרם המדרגות בו אמור היה לרדת באותן שניות גורליות - התפרק לרסיסים, נהרס ונחרב עד היסוד, שיירי הפגז עוד העלו עשן סמיך ורסיסי התפזרו לכל עבר. 'נס! - שאג ר' משה בהודאה עמוקה לבורא עולם, 'נס שלא יאומן!

דקות ארוכות עמד ובחן את ההרס הרב שגרם הפגז, והבין כי לו היה ממחר לדרכו ולא נותר בבית אמו כבקשתה - היתה גופתה פזורה בין חלקי הרסיסים רח"ל. באותן שניות גורליות בהן קיבל את ההחלטה הנכונה, עשה הפגז את דרכו הישר אל המקום אליו היו מועדות רגליו, ולו היה יוצא את דלת הבית - כי אז מי יודע אם היה ניתן עוד להצילו...

את סיפור נס הצלתו האישי, היה רבי משה מרבה לספר לתלמידיו, למען יידעו ויבינו עד כמה גדול כוחו של כיבוד ההורים, המצוה שהגנה עליו והצילה את חייו. תלמידו, הרה"ג רבי ישראל חיים אושרי שליט"א ששמע ממנו את הדברים לאשורם, סיפר את הסיפור בשמו למען נדע ונבין:

נכון, כולנו עסוקים, טרודים במגוון משימות, לחלקנו יש כבר משפחות ברוכות, ואיש איש שקוע במעשי ובמשימותיו. למרות כל זאת, חשוב לזכור את הזכות והחובה לעלות לביקור בבית ההורים, גם אם זה לוקח זמן, גם אם זה דורש מאמץ ונוטל נתח מסדר היום שלנו.

ביקור בבית ההורים הוא שעת פז של הוקרה נלבבת, על השעות, הימים והלילות שהקדישו לנו הורינו מהרגע שנולדנו ועד לרגע הנוכחי. יש מאתנו שיכולים לעשות זאת מדי יום, אולי מדי שבוע, אולי מדי כמה שבועות - לפי המרחק, הפנאי והיכולת. אך חשוב שלא נשכח מהמשימה החשובה הזו, ואם אנחנו כל כך עסוקים - נראה לנגד עינינו את תמונתו של רבי משה רץ בין הפצצות והפגזים לבקר את אמו במסירות נפש, ודווקא הזכות הזו היא שעמדה לו והגנה על חייו!

כל מה שאנו צריכים, הוא להקדיש מעט זמן ותשומת לב. זה חשוב וגם מאוד כדאי - כי כיבוד ההורים הוא שכפ"ץ עוצמתי. בביקור אחד או אפילו בשיחת טלפון נעימה, ניתן לחסוך הרבה דאגה וטרחה, כי שערי שמים נפתחים למכבד את הוריו. וככל שנרבה בכיבוד הורים, נקדיש מזמננו, נעניק מתשומת הלב שלנו - כך נזכה כי בורא עולם יעניק לנו מטובו שפע ברכה והצלחה.

חשוב לדעת כי גם כאשר מכירים טובה לבורא, מביא האדם על עצמו השפעות

טובות וישועות.

סיפר הגאון הגדול רבי אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א ראש ישיבת "מאור התלמוד". ראובן חלה באחת מעיניו. הבעיה לא היתה פשוטה, והוא הלך מרופא לרופא, אך כל אחד עמד חסר אונים מול הבעיה הסבוכה ושלח אותו אל רופא בכיר ממנו.

לבסוף הגיע ראובן למומחה ברפואה בארה"ב והוא המליץ לו על רופא מסוים, "רק הוא יוכל להציל את עינך" אמר לראובן. נסע ראובן לפרופסור המומחה, אך זה לאחר בדיקה מעמיקה נאנח ואמר "צר לי לאכזב אותך, אבל אין מה לעשות עם העין. עליך להיפרד מעינך, ואצלי תוכל לעבור טיפול להשתלת עין מזכוכית שתיראה בדיוק כמו עין טבעית".

ראובן חש שחרב עליו עולמו. הוא הודה לרופא על האבחון ואמר שישוב אליו אם ירצה לעבור את הטיפול להחלפת העין. מחדרו של הרופא יצא ראובן וחיפש בית כנסת. שם פרץ בבכי נסער: "ריבונו של עולם! אני מבקש סליחה ומחילה על כך שלא הודיתי לך עד היום כהוגן". הוא הודה על הידיים שמשמשות אותו מיום היוולדו ועל הרגליים המוליכות אותו, וכך על כל המתנות שנתן בו ה', תודה מיוחדת נתן על העיניים. כך במשך כמה שעות, ולבסוף הוסיף תפילה קצרה "ריבונו של עולם! אני מתחנן לפניך שתזכני להודות לך על שתי עיניי עוד שנים רבות".

אז חזר ראובן לרופא. "אני מסכים לעבור כל טיפול שצריך, אבל קודם אבקש ממך שתבדוק שוב את עיני". תמה הרופא אבל בדק שוב את העין. הוא עמד המום לנוכח הממצאים, "מעולם לא קרה לי כזה דבר! אמר בפליאה, "אבל טעיתי באבחון, ובעייתך איננה כל כך נוראה כפי שראיתי קודם. יש לי רפואה לעינך". טיפל הרופא בעין, והורה לו מה לעשות בשונו לארץ, שב ראובן לארץ כשאינו חדל להודות לה' על הטובות שעושה עמו בכל עת ובכל שעה.

כך סיפר הגרא"י קוק שליט"א בשיחת המוסר שנשא.

לאחר חודש וחצי מצלצל הטלפון של הגרא"י, ועל הקו אדם נרגש "תודה רבה כבוד הרב, תודה רבה! תודה על מה? שאל הגרא"י.

האיש סיפר "הייתי ב'שמוע'ס' שלך לפני כמה שבועות, ושמעתי את הסיפור על ראובן שהציל את עינו בזכות הודאתו לקב"ה. יש לי שתי בנות, אחת בת 32 והשנייה בת 28, והן אינן מוצאות את זיווגן. יושבות בבית, וכך חולפת לה שנה ועוד שנה, ושידוך אין.

כששבתי הביתה מדרשתך, הייתי נרעש מהסיפור, ומיד בבואי לביתי, ישבתי עם בני הבית, והעלינו על הכתב את טובות הבורא שעושה עם כל אחד מאתנו. לבסוף הוספנו תחינה כי ברצוננו להודות לה' גם על ארוסיקה של בנותינו". הוא סיים

בקול נחנק מדמעות "לפני כמה שבועות התארסה הבת הגדולה, והיום ב"ה התארסה הבת השנייה!".

זהו כח ההודיה לה', שמלבד שזה ממש תכלית החיים וכל המצוות, הדבר מביא שפע טוב לעולם.

הלכות כיבוד הורים

מצות עשה מן התורה לכבד את אביו ואת אמו ולירא מפניהם דכתיב "כבד את אביך ואת אמך" ובמוראם כתיב "איש אמו ואביו תיראו" (שמות כ, יב. ואתחנן ה', ט"ז). וכתב הרמב"ם ש'היא מצות עשה גדולה'²⁴, ועל כן: צריך להיזהר מאוד בכבוד אביו ואימו ובמוראם²⁵ שאין לך מצוה גדולה יותר מכיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד המקום²⁶, ואמרו חז"ל²⁷ "שלושה שותפין הן באדם, הקב"ה ואביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני".

שכר מצוות כיבוד הורים

א. בעולם הבא

לגודל חשיבות מצוה זו כתבה התורה והבטיחה שמתן שכרה בצידה: "למען יאריכון ימיר, ולמען ייטב לך" (שם), מה שלא נמצא בשאר המצוות. ומובא במסכת פאה (פ"א מ"א): "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא, כיבוד אב ואם" וכ'.

והנה, הגמ' (קדושין ל"ט ע"ב) דורשת ששכר כיבוד הורים הוא לחיי עולם הבא וז"ל: "למען ייטב לך - לעולם שכולו טוב", "ולמען יאריכון ימיר - לעולם שכולו ארוך".

זוכה על ידה למקום חשוב בגן עדן אף אם הוא אדם פשוט. וז"ל 'סדר

²⁴ הל' ממרים פ"ו ה"א. וכתב בספר מאה שערים (שער החמישי עמ' כא) וז"ל: "התבונן איך המאור הגדול (הרמב"ם) כחכמתו ורוחב ביתו העיר לבות בני אדם עליה, ועל כן כתב "מצות עשה גדולה" ולא כתב מצות עשה סתם... אך אמר גדולה כלומר: עורו ישנים משנתכם והקיצו רדומים מתרדמתכם והזהרו מאד בכבוד אבותיכם... לפי שמצוה זו היא גדולה שבגדולות אין ערך לגדולתה ואין חקר למעלתה והיא פנת כל התורה ויסוד הדת והאמונה, לה משפט הבכורה לפי שכשאיין הבן שומע לקול אביו ולקול אמו חזקתו היא שלא ישמע גם כן לקול אביו שבשמים, כי מי יורה דיעה ומי יבינהו שמועה ומי יאמר לו מה תעשה, ונמצא אם כן אחריתו מרה כלענה חדה כחרב פיות. אמנם כאשר יכבדו ויראם וישמע לקולם חזקתו היא גם כן שישמע לקול אביו שבשמים... ולפי שכל הגדולות והנוראות הללו בה, כתב בה הרב מצות עשה 'גדולה', מה שלא כתב כן בשאר כל המצוות כולן" עכ"ל.

²⁵ ברייתא קידושין לא: לשון השו"ע סי' ר"מ סעי' א'.

²⁶ דכתיב כבד את אביך ואת אמך וכתיב כבד את ה' מהונך. ובמוראם כתי' איש אמו ואביו תיראו ובמורא המקום נאמר את ה' אלהיך תירא (קידושין לא): טור שם. ועיין שו"ת מהרשד"ם (או"ח סי' ל"ו).

²⁷ קידושין ל' ע"ב.

הדורות²⁸: "ר' יהושע בן אלם הגידו לו בחלום: "שמח בלבבך שאתה וננס הקצב מושבכם בגן עדן, וחלקו וחלקך שוין כאחד". כשניעור ר' יהושע חשב בליבו ואמר 'אוי לי שמיום שנולדתי תמיד עסקתי ביראת קוני ולא עמלתי אלא בתורה לא הלכתי ד' אמות בלא ציצית ותפילין והיו לי שמונים תלמידים, ועכשיו שקולים מעשי ותורתך עם הקצב...'.

שלח לתלמידיו תדעו שלא אכנס לבית המדרש עד שאראה מי הוא זה האיש ומה מעשיו שהוא חברי בגן עדן. מיד הלך עם תלמידיו מעיר לעיר ושאל בשם האיש ובשם אביו עד שבא אל עירו. כשנכנס שאל מיד היכן ננס הקצב? אמרו לו למה אתה מבקש אותנו, אתה חסיד וצדיק ותשאל על איש כמוהו?... מיד שלחו לקוראו. אמר להם ננס הקצב: "מי אנוכי ומי אבותי בישראל שר' יהושע שואל אותי", אמרו לו עמוד ולך עמנו, חשב בלבו שדבריהם שקר והם משחקים בו וסירב...

הלך אליו ר' יהושע בעצמו ומיד נפל ננס הקצב על פניו ואמר: "מה היום מיומיום שעטרת ישראל בא לפני עבדו?! אמר לו: "מה מעשיך ומה מלאכתך", אמר לו, "אדוני קצב אני ויש לי אב ואם זקנים ואינם יכולים לעמוד על רגליהם, ובכל יום ויום אני מלבישם ומאכילם ומרחיצם בידי".

מיד עמד ר' יהושע ונשקו על ראשו ואמר לו בני אשריך ואשרי גורלך מה טוב ומה נעים ואשרי חלקי שזכיתי להיות חברך בגן עדן²⁹.

ג. בעולם הזה

אמנם אין מקרא יוצא מידי פשוטו ואריכות הימים היא גם בעולם הזה³⁰. וכן כתב ב'תנא דבי אליהו' רבה (פרק כ"ז) "כל המבקש ימים ושנים וכבוד וחיים ארוכים **בעולם הזה ולעולם הבא**, חיים שאין להם סוף וקץ ותכלית יעשה את רצון אביו שבשמים ואת רצון אביו ואמו עכ"ל³¹.

²⁸ ח"ג אות י. במעט שינויי לשון.

²⁹ ועל זה כתב עוד שם בבן איש חי, ז"ל: "והנה באמת מלבד שכרה העצום והנורא מאד שיש ללמוד מעובדא דר' יהושע בן אלם עם ננס הקצב הנזכר בספר הדורות, הנה עוד ימצא בה האדם טעם חזק וגדול בחיוב שלה על פי השכל ועל פי נימוס ודרך ארץ אשר נמצא אצל כל מין דת ודת אשר לא מישאל המה. ולכן אמרו רז"ל בגמ' (קידושין לא.) עד היכן כבוד אב ואם והשיב צא ולמד מה עשה גוי אחד באשקלון. כלומר דבר זה לאו דווקא מדברי תורה ודברי חכמים תלמד אותו אלא צא וראה בדתות אחרים, ותלמד כמה ראוי אתה להיזהר בדבר זה".
³⁰ כדאיתא במכילתא דר"ש בן יוחאי יתרו (כ"ב) על הפסוק 'למען יאריכון ימיך על האדמה' - ולא בגולה ולא בתושבות.

³¹ ועיין גם במפרשי התורה (יתרו) ברמב"ן רבינו בחיי אברבנאל ואור החיים, שפירשו אריכות ימים כפשוטו בעולם הזה.

וכתב רבינו בחיי³² ז"ל: "גדול כח מצות כבוד אב ואם. והיא מצוה בחונה כזהב, והבריות רואים בעליל כי יש בשכרה פירות בעוה"ז או בשלווה והצלחה שיוסיף לו השי"ת בכל מעשיו או באריכות ימים והוא השכר הקבוע במצוה הזאת".

ג. סגולה למניעת חטא ולכפרת עוונות

בתנא דבי אליהו רבה (פכ"ו) הקשה: מדוע נסמכה זכירת יום השבת לכיבוד הורים שנא': "זכור את יום השבת לקדשו וכבד את אביך ואת אמך". ותירך וז"ל: "אלא ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא של חילול שבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו, ואם חטא נמחל לו שנא' 'אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו' אל תקרי מחללו, אלא - מחול לו".

ומבואר, דסגולת מצות כיבוד או"א שזוכה לסייעתא דשמיא שלא ליכשל בשום חטא ועון ומועיל לזכות לשמירת שבת. וכן למדנו ששמירת שבת מועילה למחילת עוונות.

ד. זוכה לבנים, וגם שיהיו חשובים ישרים ומהוגנים

במדרש תנחומא³³ איתא "אמר הקב"ה מי הקדמני ואשלם תחת כל השמים לי הוא, מי הוא זה שהקדים כבוד לאבותיו ולא נתתיו לו בנים". ומבואר, דזוכים ע"י

וכתב האברבנאל ב'דרך פקודיך' (מצות עשה חלק המחשבה אות ג) וז"ל "**והטעם** הוא שאדם הבוזה אביו ואמו הוא כופר בטובתם שהטיבו עמו שהביאווהו לחיי עולם הזה אם כן אין נחשב זה בעיניו לטובה על כן 'אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם' אבל כאשר יכבדם הרי גדולה בעיניו טובתם שהביאווהו לחיים על כן יאריך ימים" עכ"ל.

והביאור בזה, שהמכבד מראה בעצמו שיודע להעריך את מתנת החיים שקיבל מהם ואפשר להפקיד אותה בידו ע"כ מקבל תוספת חיים, דכן הדרך שאין מפקידים דבר יקר ערך בידי מי שאינו מעריך את יקרותו כדאיתא בברכות סב: כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם שנאמר "והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים ולא יחס לו" וכן איתא בשלחן ערוך (או"ח קפ ס"ד) דהמאבד פירוורים אפילו פחות מכזית קשה לעניות, וכמו שכתב המשנה ברורה שם דהכוונה לדרוס עליהם שהוא בזיון גדול, עיין שם. וכן להיפך אדם שמייקר את הדבר ראוי להפקידו בידו דודאי ישמור עליו כראוי. וכמו שכתב בעל החרדים בהקדמת ספרו (ד"ה התנאי הרביעי) וז"ל "וכן גילה הרב החסיד המקובל מהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל לאיש סודו שכל מה שהשיג שנפתחו לו שערי החכמה ורוח הקדש בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית" עכ"ל. והיינו שהעריך כל מצוה בכל מאודו. וכן מצינו אצל שלמה המלך ע"ה (מלכים א' א' י"ג) דבזה שהעדיף את קנין החכמה על פני שאר קניני העולם הזה גילה בעצמו שיודע לייקר את מעלת החכמה העליונה שהיא 'מרוב כל', וראוי הוא שתשכון בקרבנו מאחר שיידע לשמרה כראוי, ולכך מיד נתבשר לאמור הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמון לא היה לפניך ואחריך לא יקום. והוא הדין המכבד אביו אמו כיון שיודע להכיר טובה על המתנה ששמה חיים, מראה בעצמו שיודע הוא לייקרה וראוי הוא שוב לתוספת חיים.

³² כד הקמח ערך כיבוד או"א.

³³ פרשת קדושים סי' ט"ו.

קיום המצוה לבנים וכנראה הוא מדה במדה כיון שקיים מצות כיבוד או"א יזכה לילדים שגם הם יכבדוהו.

ויתירה מזו מבואר במדרש (משנת רבי אליעזר) שאין זוכה רק לבנים אלא זוכה לבנים גדולים וחשובים וז"ל: "רבי יהודה אומר בשכר כבוד שכבדת אבותיך תראה בניך, יכול הדיטות (ילדים בינונים) ת"ל 'תשיתמו לשרים בכל הארץ'", הרי שזוכה לבנים חשובים.

יתר על כן, במדרש תלפיות³⁴ איתא, שאף יהיו בעלי בנים ישרים ומהוגנים שיכבדוהו. וזו היא מדה כנגד מדה. וכתב האברבנאל (פ' יתרו) דזה גופא כוונת התורה "למען יאריכון ימיך", שהנני מזהיר אותך על כיבוד אב ואם, מפני ש'אריכון ימיך' ויהיו לך בנים ובנות, ואם אתה תכבד לאביך ואמך יכבדו אותך ילידיך בזקנותך, כי במידה שאדם מודד בה מודדים לו. והוסיף ה'פלא יועץ' שאף אם זה לבדו היה שכר המצוה היה כדאי לטרוח עבורה בעשר אצבעותיו.

וכתב הגר"ח קנייבסקי ששמע ממקור נאמן שמרן ה"חפץ חיים" זצ"ל אמר: "כפי איך שמתנהג הבן עם הוריו כן ינהגו בניו עימו"³⁵. עוד הוסיף הגר"ח ששאלוהו מה מקור הדברים והשיב דזו גמ' מפורשת (מגילה יז) שכאותן שנים שלא כיבד בהם יעקב הורים אף יוסף בנו לא היה בביתו³⁶.

וכששאלוהו לעניין אב שהייתה טרחה עצומה לכל בני הבית להחזיקו מהו השיעור בזה אמר: "כמו שהיית טורח עבור בןך שלא להכניסו למוסד כך השיעור לטרוח באבא"³⁷. וכשסיפרו לגיסו הג"ר יצחק זילברשטיין אמר ששאל זאת לפני הגר"ש אלישיב זצ"ל ואמר: "החייב הוא יותר ממה שהיה עושה לבנו! .

ה. שכר רשע בכיבוד הורים

והנה, אף רשע המכבד את הוריו נוחל שכר. כדאיתא במדרש תנחומא (קדושים אות טו): "בא וראה כבוד אב ואם כמה היא חביבה לפני הקדוש ברוך הוא, שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרו בין צדיק ובין רשע, מנין מעשו הרשע, על ידי שכיבד את אביו, נתן לו הקדוש ברוך הוא את כל הכבוד הזה... ומה אם רשע זה על שכיבד את אביו פרע לו הקדוש ברוך הוא, מכבד אבותיו על אחת כמה וכמה".

ועד כמה השתדל עשיו לכבד את אביו, כתב ה'ספר חסידים' (אות שמ"א): "שלא תתמה למה נתן הקב"ה ממשלה לבני עשו, שתדיר הלך בשביל אביו למקום סכנה

³⁴ ענף כיבוד אב ואם. וכן באור החיים (ויקרא י"ט).

³⁵ כך אמר לאישה שאימה התגוררה אצלה והדבר היה קשה לה מאוד. 'דרך שיחה' עמ' רפ"ח.

³⁶ אורחות יושר סי' י"ד.

³⁷ ומקורו מירושלמי (פאה פ"א ה"א) כי הכיבוד הוא פירעון על מה שעשו לו.

במקום החיות כדי לצוד ציד להביאו אל אביו, וממנו למד יוסף כשאמר לו יעקב 'לכה ואשלחך אליהם', והלא היה יודע ששונאים אותו, אלא אמר יוסף עשו הולך תדיר למקום סכנה כדי לצוד ציד להביא לאביו ואבי שלחני לראות את שלום אחי ואת שלום הצאן שזה חיותו של אבי ובני ביתו, ולא אלך. וכל זה נכתב להודיע לישראל איך לטרוח כדי להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם" עכ"ל.

וכן נמצא במדרש³⁸: "אמר רשב"ג כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששימש עשיו את אביו. אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים אבל עשיו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות..." [ועיין הע' 39 בעניין ההקפדה בכיבוד הורים של גוי לעומת ישראל].

הרי מוכח, ששכרה העצום של מצוות כיבוד הורים שכל טוב העוה"ז שקיבל עשיו בברכת יצחק היה בזכות מצות כיבוד אב ובכלל זה מה שבני עשיו שולטים בעוה"ז (כמפורש בזה"ק פרשת תולדות) ואין ישראל יכולים ליטול ממנו שררה זו עד שישולם לו כל שכר המצוה⁴⁰.

³⁸ מד"ר פרשת תולדות פס"ה ט"ז.

³⁹ המהר"ל (חינושי אגדות בקידושין לא.) על דברי הגמ' בעניין דמא בן נתניה שבקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בשישים ריבוא דינרים והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו ולא העירו משנתו. והק' המהר"ל דלכאו' תמוה מדוע למדו שיעור חיוב המצוה ממעשה של עובד כוכבים ולא מישראל? **וביאר הטעם**: שציותה התורה שיכבד אדם את אביו מפני שהביא אותו לעוה"ז, ולכן עניין זה מיוחד אצל הגויים שכל תכלית חייהם הוא העוה"ז ממילא זריזים במצוה זו, ולכך עשיו ה' מכבד את אביו ביותר מפני כי העוה"ז הוא לחלקו. אבל ישראל שיש לו עוה"ב ולא רק עוה"ז, לא נמצא בהם כ"כ הזריזות למצוה זאת כמו שנמצא באומות. עכ"ד. וכתב בספר 'יושר הור' (עמ' לא) לפרש דבריו וז"ל: "כלומר הגוי שכל מציאותו הוא חיי העוה"ז והנאותיו, מרגיש יותר את התועלת שנתנו לו אביו ואמו שהביאוהו לחיי העוה"ז, וממילא זריז יותר בקיום מצוה. אבל ישראל עיקר חייו הוא העוה"ב ולזה צריך לעמול בבחירתו בטוב ואינו זוכה בזה בירושה מהוריו, ממילא חש פחות את התועלת שנתנו לו אביו ואמו. ואף שודאי חייב להכיר בטובה זו שהביאוהו לחיי העוה"ז ויש בזה משום פרועון חוב, ונוסף על כך רק משום שהגיע לעוה"ז באפשרותו לזכות בעוה"ב, מ"מ אי"ז ההרגשה הטבעית כמו שהוא אצל הגוי ולכן מצינו גויים שהיו זריזים בקיום המצוה יותר מישראל (ועיין שם עוד טעם בזה).

⁴⁰ וכן מפורש במד"ר (דברים פרשה א'): "כשבאו ישראל ליכנס לא"י נצטוו שלא לעבור בגבול בני עשיו. ואמרו על כך חז"ל כיון שבאו ישראל לעשות עמו מלחמה, הראהו הקב"ה למשה אותו הר שהאבות קבורים בו, א"ל, משה אמור להם לישראל אין אתם יכולין להזדווג לו, ועד עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורין בהר הזה". וכן מפורש עוד בחז"ל "מי איחר כבודו של יעקב בעוה"ז כבוד גדול שכיבד עשיו את אביו וסמכוהו על הפסוק בתהלים ואחר כבוד תקחני' כלומר רק אחר שאשלם לעשיו שכר הכיבוד שכיבד את אביו אקח

1. עונשו של מי שאינו מכבד את הוריו

בפסיקתא דרב כהנא (פרשה כ"ג) כתב בשם רשב"י "כשם שמתן שכרן מרובה כן עונשן מרובה הה"ד עין תלעג לאב תבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל וגו'". וכן אמרו במכילתא (פרשת יתרו) עה"פ 'כבד את אביך וגו' למען יאריכון ימיר' - ואם לאו, יקצרון!

ובזוה"ק (פרשת ויצא) כתב בטעם פטירתה של רחל אמנו קודם זמנה וז"ל "ואע"ג דרחל איהי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר ע"ז, אתענשת דלא רביאת ליה לבנימין ולא קיימא בהדיה שעתא חדא, בגין צערא דאבוה, אע"ג דאתכוונת לטב". עכ"ל.

ומבואר בדברי הזוהר, דאף שהיה מדובר באב רשע גמור כלבן הארמי, ואפילו שכוונת רחל בגניבת התרפים היתה לטובתו להפרישו מע"ז (שהרי בן נח מצווה באיסור ע"ז), עדיין נענשה בקיצור ימים מחמת שציערה את אביה. וזה דבר נורא למתבונן.

האם לברך על מצות כיבוד הורים

כמה טעמים נאמרו מדוע אין מברכים על מצות כיבוד הורים:

א'. מכיון שהאב יכול למחול על כבודו וממילא מתבטל החיוב לכבדו על כן לא שייך לברך⁴¹.

ב'. משום שאין מברכים אלא על מצוות שאנו מקודשים בהם מן האומות, שבזה שייך לומר 'אשר קדשנו במצוותי' אבל מצוות שגם האומות עושים אותם לפעמים, אין מברכים⁴².

ג'. מברכים על מצוה שיש זמן מסוים למצותה, משא"כ מצוה שחיובה קבוע ואין שייך להפטר ממנה⁴³.

ד'. ויש מי שכתב⁴⁴, שאין מברכים על מצוה זו מפני חומרתה, שאין אנו יכולים

אתכם" (פסיקתא דרב כהנא סוף פרשה כ"ד).

⁴¹ תשו' הרשב"א ח"א סי' י"ח, והו"ד בקצוה"ח ובתומים ריש סי' צ"ז ובהג' רעק"א כאן. וראה שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קי"א אות א' מה שהעיר בזה, וע"ע שד"ח מערכת ברכות עוד כמה ביאורים בענין זה.

⁴² בשו"ת בנימין זאב סי' קס"ט. ובשבה"ל הנ"ל הקשה שאדרכה נברך כדי להדגיש שאנו מקיימים מחמת ציווי ה' ית'.

⁴³ 'אור זרוע' (הלכות ברכת המוציא אות ק"מ) וז"ל: "כל מצוה שיש עתים למצותה כגון ציצית וכו' שיש זמן שחייב בהם ופעמים שאינו חייב בהם הלכך כשמגיע זמן חיובם צריך לברך על עשייתם מחמת חיובו וכו' אבל אותן מצוות שלעולם חייב ואין עתים ליפטר מהם כגון וכו' כיבוד אב ואם וכו' **אין שייך לברך עליהם כי לעולם חייב בהם ואין שייך בהם חיובו**".

⁴⁴ בשו"ת מהר"י אלאזי סוף סימן י"ד. וז"ל: "מפני חומר שבו לא קבעו בו ברכה כי האדם בעיניו

לקיימה עד תומה. והכוונה, שאין קץ לחיוב שלנו בכבוד אב ואם. והדברים מבוארים בחז"ל (קדושין לא עב), במעשה שהיה עם רבי טרפון שכל זמן שביקשה אמו לעלות על המטה, הוא התכופף והיא טפסה על גבו וממנו עלתה למטה, וכך עשה גם כשרצתה לרדת. וכאשר בא וסיפר את הדברים בבית המדרש, אמרו לו: "עדין לא הגעת לחצי כבוד שאמרה תורה..."

יראה שכבר קיים מצות כבודן ולפי האמת לא הגיע לחצי שעור דאורייתא. וכענין שאמרו לו לרבי טרפון על אמו שהיה מניח ב' ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה לביתה ואמרו לו חכמים עדיין לא הגעת לחצי כבוד שאמרה תורה. עד שהיה אומר ר' יוחנן (קדושין לא): "אשרי מי שלא חמאן" כי לא כל אדם זוכה לצאת ידי חובת חומר מצוה זו **וכיון שכן אם יברך אין זה מברך אלא מנאץ**. ועל כן לא תקנו בקיומה ברכה כי ירדו לסוף דעת בני אדם כי לא כל אדם זוכה לבא עד תכליתה מפני שהחמיר בכבודה יותר מכבוד שמים כמו שכתב בירושלמי. עכ"ל.

מורא אב ואם

נצטוינו בתורה לירא מאבינו ואימנו. וצריך להתבונן מהו המורא, ועד היכן מגיע חיוב מוראם.

כתב הטור: "אפי' היה לבוש בגדי חמודות (בגדים מכובדים) ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים אותם, אלא ישתוק ויירא ממלך מלכי המלכים שצוהו בכך! שאילו בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יותר מזה לא היה לו לפרכס (לפקפק) בדבר, קל וחומר במלך מלכי המלכים הקב"ה"⁴⁵. הרי שיש לירא מהוריו מחמת ציווי ה' יתברך שכך ינהג.

עד היכן רצונו יתברך שיירא מהם

כתב הרמב"ם (בספר המצוות עשה ר"א): "שצונו לירא מאב ואם, והוא שיתנהג עמהם כמנהג מי שהוא ירא ממנו שיענישהו, כמו המלך, וילך עמהם כדרך שילך עם מי שיפחד ממנו, ויירא מהגיע לו ממנו מה שימאס".

ובספר 'חרדים' הרחיב בדבר וז"ל⁴⁶: "מפני צווי ה' ידמה אותם בעיניו כמלך ומלכה, ויפחד וירעד מלעבור על רצונם, וכל אשר יצו שניהם או אחד מהם יהיה הדבר בעיניו דבר מלך שלטון, לא יטה ימין ושמאל, כי לא שייך לשון מורא אלא באדון או מלך על עבדיו... כללו של דבר: יתנהג עמהם כמו שהיה מתנהג עם מלך בשר ודם שיירא מאד פן יתיז ראשו, ואפילו קרעו כסותו ורקקו בפניו והכוהו, ישתוק ויסבול מפני פחד ה' ומהדר גאונו שהשוה מוראם למוראו... והמצער אביו ואמו כאילו ציער השם יתברך".

ופירוש הדברים: שאין צריך לפחד באמת שמא יענישהו, אלא צריך להתייחס אליהם בכבוד כזה כמו למלך שיכול להענישו, והיינו שיירא ממנו לעשות או לדבר דבר שאינו לרצונו.

וכמוכן, שאם בא אליהם בטענות זהו ההפך ממורא, כגון: שאומר לאמו בצורת טענה שהמאכל אינו טעים או שהלחם אינו טרי, או לרמז להם שהם מהדור הישן ואינם מבינים כיצד לנהוג, או ללחוץ על אביו ואמו עד שהם נכנעים מפניו שלא לרצונם⁴⁷ או שמתערב בענינם של הוריו שלא לרוחם או להסתכל בדברי סתר

⁴⁵ קידושין לא: ורמב"ם הל' ממרים פ"ו הל' ז.

⁴⁶ פ"א במצוות התלויות בלב כ"ו.

⁴⁷ בגמ' פסחים (קט) למדנו ש'חוטפין מצות בליל פסח' בשביל תינוקות שלא ישנו, ולאחד הפירושים נועד הדבר בשביל התינוקות הקטנים שלא ישנו. ואף שהתינוקות מחביאים

ובמכתבים של אביו ואימו או להסתכל בפלאפון שלהם וכל כיוצא בזה אם אינו לרוחם.⁴⁸

וכמה הלכות נכללו באיסור זה:

ישיבה או שכיבה על מקום אביו ואימו

אין לישיב או לעמוד על מקום המיוחד לאביו או אימו. והיינו: מקום שיושבים או עומדים שם בקביעות בין אם הוא בבית או בבית הכנסת ובית המדרש או במקום עבודתם.

ויש מי שאסר דוקא במקום מכובד כגון: בראש השולחן⁴⁹, אמנם מסתימת האחרונים נראה להחמיר בכל סוגי המקומות הקבועים⁵⁰.

אמנם מותר לשבת או לשכב על מיטתם, וכן לנהוג ברכבם, אף שהם מקומות הקבועים להם, משום שאינם מקומות של כבוד⁵¹. כמוכן, שהדבר מותר בכך שההורים אינם מקפידים שהילדים יכנסו לחדרם וישבו או ישכבו על מיטתם.

ישיבה שלא בפניהם

יש שהקלו לשבת על מקומם הקבוע שלא בפניהם, וסברתם שאין קדושה במקום עצמו, אלא שיש זלזול אם יושב במקומם בפניהם או בשעה שאחרים רואים⁵². ויש מחמירין בזה וסברתם דכשיושב על מקומם משווה עצמו להם וזהו זלזול⁵³.

מאביהם את האפיקומן אין בזה איסור כיון שאין הם עושים זאת בצורה שנלחמים עם אביהם, אלא בדרך משחק שאז מבטיחים להם איזה ממתק או מתנה, אמנם ישנם נערים ובחורים שאינם משיבים עד אשר יבטיח להם מתנות ומעכבים מלסיים את הסעודה ומתנים תנאים ומכריחים את אביהם ליתן להם משאלות ליבם וזה אסור שהוא היפך ממצות התורה של כיבוד ומורא אב ואם (חוט שני ה' י"ט עמ' רעד).

⁴⁸ חוט שני שם (עמ' רע"א).

⁴⁹ בס' 'צביון העמודים' (על הסמ"ק יום א' ס"ז) כתב שהאיסור רק במקום שיושב שם בדרך חשיבות כגון בהנ"ל ולא בכל מקום קבוע בעלמא.

⁵⁰ שו"ע ס"ב, ב"ח, ערוה"ש ס"ט, ובס' אוצר כיבוד אב ואם עמ' קי"א.

⁵¹ בס' מורא הורים פ"ב סי"ט הביא בשם הגרי"ש אלישיב שבד"כ מיטה אינה דבר של כבוד. ולענין רכב או עמדה מיוחדת לו במקום עבודתו מסתבר להקל מטעם נוסף, שהאיסור לישיב במקומו הוא דווקא אם מיוחד לו מקום מיוחד אבל כשיש רק מקום אחד לשבת בו שרי.

⁵² הראש"צ (לבעל אור החיים הק') דלא מצינו שקדושה תופס מקום אלא בבהמ"ק שאף שנחרב אכתי הוא בקדושתו דלא וזה שכינה משם משא"כ הכא דשלא בפניו ליכא פחיתות כבוד. וכן בשו"ת ישכיל עבדי (י"ד ס' כא אות ח').

⁵³ מדברי הלבוש, ט"ז, וערוה"ש שם.

ולעניין מעשה, יש להחמיר כיון שנוגע באיסור תורה⁵⁴. ועל כן אין לבן או לבת⁵⁵ לשבת על מקום הוריהם אף בשעה שאינם שם. ובמקום הקבוע בבית הכנסת⁵⁶ יש להקל במקום הצורך⁵⁷.

לאחר מות הוריו מותר לשבת על מקומם הן בבית והן בבית הכנסת (ועיין הערה⁵⁸).

סתירת דברי ההורים

אסור לילדים לסתור את דברי הוריהם⁵⁹. והיינו: שאסור לילד לומר את דעתו בפני הוריו אם היא שונה מדעתם בין בעניני חברה, השקפה, הנהגת הציבור או סיפור דברים⁶⁰.

וכן אם ההורים מצווים לילדיהם לעשות או שלא לעשות דבר מסויים והילד מתעלם מבקשתם או מסרב בלשון חוצפה כגון: "לא רוצה" עובר הוא באיסור תורה ואין נמחל לו עד שירצה את הוריו⁶¹.

וכאן המקום לעורר: ישנם בנים ובנות שאינם שמים לב די הצורך לציווי התורה של מורא אב ואם ולהכרעת הגמרא והשו"ע שלא יסתור את דבריו. והנה, התורה לא חילקה בין סוגי האנשים אלא ציוותה לכל אדם מישראל שיש לו אב ואם שלא

⁵⁴ בן איש חי שנה שניה פ' שופטים אות ב'

⁵⁵ רבינו יונה בספר היראה אות קפ"ו, שו"ת מהרי"ל סי' כד.

⁵⁶ קבוע נחשב אם מתפללים שם לפחות תפילה אחת קבועה ביום. (שו"ת רבבות אפרים סי' מ"ח אות נ"ח, קובץ מבקשי תורה כא עמ' רע"א) ואם מתפלל שם רק בשבת יש לעיין אם חשיב למקומו המיוחד, ושמא ראוי להקפיד בזה. ואם האב עבר למקום אחר בבית הכנסת והדבר נראה לכל יש להתיר לשבת על מקומו הקודם (שו"ת אז נדברו ח"ח סי' ס').

⁵⁷ כתב הערוה"ש (ס"ט) וז"ל: 'וכמדומני שעכשיו הבנים עומדים במקום אביהם בביהכ"נ כשהאב אינו שם, והטעם: שכיון שכך נהגו ואין פוצה פה ומצפצף ממילא הוי כנתן רשות'. וכן הכריע בשו"ת דברי יחיאל ח"ג סי' ק"ז. אמנם במקור חיים (סי' ט"ז) החמיר בזה משום מראית העין.

⁵⁸ יש שהתירו דכן נראה מהרמב"ם והשו"ע שדוקא לעניין קריאת שם אביו איכא איסור אף לאחר מותו שכתבו שם "בין בחייו ובין במותו" ומשמע שלעניין שאר דברים ליכא איסור לאחר מותם. ומסתבר שטעם החילוק דשמם נשאר קיים אף לאחר מיתתם ומש"ה יש לאסור, משא"כ לעניין מקומם דכיון שנפטרו אינו חשיב כמקומם עוד [תשובות הרא"ש (כלל ה' סי' ג').

שו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרכ"ח). שו"ת צ"א (ח' ט"ו סי' מ"א אות ב'). שו"ת אז נדברו שם].

ויש שהתירו משום שכבוד הוא לאב שישב האב על מקומו וכפי שמצינו בשלמה המלך שנא' 'וישב שלמה על כסא דוד' (בשם הגריש"א קובץ מבקשי תורה כ"א עמ' רע"ט. 'דרך שיחה' להגר"ח קניבסקי פ' יתרו).

⁵⁹ קידושין (לא): רש"י טור וב"י. שו"ע ס"ב וש"ך.

⁶⁰ ועל כן אב שמספר סיפור ויודע הבן שאינו נכון או שהגזים אל יסתור את דבריו (ספר המוסר פ"ה).

⁶¹ חוט שני עמ' ערה.

יצערם ולא יסתור דבריהם וכל שכן שלא להתווכח עמם או לזלזל בכבודם אף אם הם האנשים הפשוטים ביותר, ואף אם לדעת הילדים ההורים טועים ומצערים או מטרידים אותם. ובגמ' אמרו: "בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני".

וכמו שכלפי אדם שהצילו ממות או שהושיט לו עזרה כספית בעת צרתו וכדו' נוהג אדם בכבוד ומורא ואינו מעיז פניו כנגדו לסתור דבריו אף אם אותו אדם שהושיעו אינו חכם גדול ואף אם אמר דברים שאינם ראויים הרי הוא ימצא את הדרך לנהוג בו בכבוד בלא לסתור דבריו ולא להתווכח עימו. קל וחומר למי שציוותה התורה לכבדם ולירא מהם, והם הסיבה לביאתו לעולם, והם אשר טרחו ויגעו לתת לו כל מחסורו וגידלהו וטיפחוהו במסירות בודאי שיש להשתדל ולהתאמץ לקיים את ציווי ה'.

נערים או ילדים שיש להם נסיונות וקשיים בענינים אלו, מן הראוי להם להתייעץ ולשאול שאלת חכם למצוא את הדרך הראויה לנהוג. ובודאי שאסור להם להשאיר את המצב כפי שהוא כשהם מתווכחים באופנים האסורים. ויזכו עבור זה למה שאמרו חז"ל: "בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני" וכבר הבטיחה תורה "למען יאריכון ימיך", ולפום צערא אגרא (חוט שני עמ' רעז).

אופנים המותרים

א. אם הבן אומר את דעתו בצורה מכובדת ולא בהחלטיות מותר⁶². וכן אם אמרו לו לעשות דבר מסויים מותר להשיב להם: "קשה לי לעשות זאת" או זמני דחוק מאוד" וכדו'.

ב. אם ההורים רק גילו דעתם שנח להם מאוד שבנם יעשה דבר מסוים אך לא ציוו זאת בהחלטיות אין בנם עובר בסתירת דבריהם אם לא יעשה כן⁶³. ואף אם ציוו בהחלטיות דבר מסוים אך אמרו לבנם שרצונם לשמוע את דעתו מותר לו לומר את דעתו ההפוכה.

ג. אם עלולים ההורים להנזק או להצטער אם לא יגלה להם את האמת מותר⁶⁴.

⁶² חזו"א (קמט סק' א) וחוט שני שם. דכל התלמידים דנו בפני רבם וסתרו דבריהם ומוכח שדרך סברא וקושיה מותר.

⁶³ שם בחוט שני.

⁶⁴ ויברך דוד (פ"ג אות י'). אם ביקש האב שבנו יבדוק ספרי חשבונותיו או חידושי תורתו ומצא הבן טעות לא יאמר לאביו "כאן טעית" אלא "כאן נמצאת טעות" דבזה הוא מתייחס לטעות ולא סותר דבריו (חוט שני שם).

ד. אב שמוכיח את בנו על מעשה מסויים שחשב שאינו כהוגן, והילד אומר "אין זה נכון", או "לא עשיתי זאת", אם כוונתו להתייחס למעשיו ולהסביר מה הייתה כוונתו, אין בזה סתירת דברי אביו. אך אם התייחסות דבריו וכוונתו לסתור דבריו אסור.⁶⁵

לסתור דבריו בדברי תורה

הכרעת רבים מהפוסקים שאין לסתור את דבריו אף בדברי תורה,⁶⁶ אמנם מותר להקשות ולתרוץ ולהסיק את מסקנת ההלכה בדרך משא ומתן כדי להגיע לחקר האמת.⁶⁷ אך גם בזה יש לדעת: אם הבן מתווכח עם אביו רק כדי להוכיח את דעתו וצדקתו, אסור. וה"ה אם אביו אומר בתקיפות שדעתו אמת ואינו מטה אזנו לשמוע עוד לקושיות בנו, אין לסתור את דעתו.⁶⁸

אם קיים חשש מכשול להלכה למעשה כתוצאה מפסק אביו, ויש לבן ראיות שההפך מדבריו הוא הנכון, מותר לו לומר את דעתו.⁶⁹

סתירת דבריו שלא בפניו

רבים מהפוסקים הכריעו שמותר לסתור את דברי האבא בשעה שאינו בפניו.⁷⁰ וכ"ש דמותר לעשות כן לאחר פטירתו.⁷¹ ואף לסתור דבריו בכתיבה מותר, ובתנאי

⁶⁵ חוט שני שם.

⁶⁶ רש"י קידושין (לא): רמ"ה בטור ועוד ראשונים. וכן הכריע יש"ש (קידושין פ"א ס' סז), חיי אדם שם, שבט הלוי (ח"ב קיא אות ב). וכן שם בשב"ח: שאף שהבאר שבע בסוף סנהדרין ס"ל ד'אין סותר את דבריו זה רק במילי דעלמא, אבל בדבר הלכה מותר, אבל כבר חלקו עליו כל הראשונים וכמש"כ ג"כ רש"י בקידושין דגם בדבר הלכה אסור, וביש"ש שם.

⁶⁷ פת"ש (סק"א) בשם העצמות יוסף שלמד מהגמ' קידושין (ל): 'אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער' מאי 'את אויבים בשער' אמר רבי חייא בר אבא, אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה את זה (מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה, רש"י) ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה. והיינו דוקא בדרך קושיה ותירוץ להגיע לחקר האמת בהלכה.

⁶⁸ חוט שני שם. ועוד עיי"ש מקרים נוספים בעניין זה.

⁶⁹ פרישה סק"ג כאן. וכן הכריע רמ"א (סי' רמב ס"ג) לגבי רבו, ועיין בגר"א שכתב דה"ה לאביו, וכן הכרעת רבים מהאחרונים (עיין שאילת יעב"ץ ח"א סי' ה בחקר הלכה, שו"ת נופת צופים סי' קלו). אמנם בש"ך שם נשאר בזה בצ"ע.

⁷⁰ הש"ך (סק"ב) והפרישה (סי' רמב סק"כ) סברו שאין לסתור דבריו אף שלא בפניו אמנם הט"ז (סק"ג) כתב שההיתר של השו"ע דשרי להכריע את דבריו שלא בפניו (היינו שאומר לאחרים שרואים דברי אבא) אמור אף לגבי סתירת דבריו. והוכיח כן דמצינו מקומות רבים בחז"ל שהבן נחלק על אביו וכן מצינו שהטור חלק רבות על אביו הרא"ש. וכן הכריע הגר"א (סק"ג) והחיי אדם (כלל סז ס"ח) ובשו"ת רעק"א (ח"א סי' סח), ערוה"ש (סעי' יב) וחזו"א שם.

⁷¹ דקל מבחיו ושלא בפניו. ואינו נוגע כלל לעניין קיום צוואתו לאחר מיתתו שחייב בזה (רעק"א בשו"ת ח"א סח). ועיין עוד לקמן בעניין כיבוד אב לאחר מיתה.

שמה שכתב לא יגיע לידי האב⁷².

לקרוא להורים בשם

לקרוא בשם ההורים הוא איסור תורה⁷³. והטעם משום שיש בזה זילזול בהורים, ולכן אף אם ימחלו לילדיהם שיקראו להם בשם אינו מועיל כדי להתיר⁷⁴.
ולכן כשקורא לאביו יאמר 'אבא', ואם אומר דבר הלכה ממנו יאמר 'אבי מורי'⁷⁵.
 לקרוא להוריו בשם המשפחה מותר. אם שם אביו 'שלום' ורוצה לאחל לו לשלומו כשבא לביתו לביקור, אם אומר את שמו באופן שניכר שלברכה מתכוון ולא להזכרת שמו מותר⁷⁶.

לקרוא בשם על ידי הוספת תואר כבוד

נחלקו הפוסקים אם מותר לומר את שם אביו בתוספת כבוד כגון 'אבי פלוני'. וראוי לחוש להחמיר⁷⁷, אמנם לכתוב את שם אביו עם תוספת תואר מותר⁷⁸.

⁷² שדי חמד (מערכת ו סוף כלל לא).

⁷³ שם (מערכת כ כלל ק"ד).

⁷⁴ רדב"ז (ממרים פ"ו), תפארת ישראל (קידושין פ"א נא), מנחת חינוך (לג) מורא הורים וכבודם (פ"ו) בשם הגריש"א.

מחילת ההורים: והנה, על **כבודם** - יכולים ההורים למחול (שו"ע סעי' יט, פת"ש סק' טז), ולענין **מוראם** - כגון ישיבה על כסאו וסתירת דבריו נחלקו האחרונים ורובם הכריעו שיכולים למחול (חינוך רי"ב, נכסת הגדולה סי' רמד, תשובה מאהבה סי' שע, משכנות יעקב פ' קרח שכן סתימת הפוסקים, טורי אבן מגילה כה. וכן כתבו הפוסקים האחרונים שנהגו העולם למחול לענין מוראם (חיי אדם כלל סז סעי' ה, ערוה"ש ט חזו"א יו"ד קמ"ט). ודלא כברכ"י אות יג וגר"י פערלא (מ"ע ט) שלא מהני. **אמנם** לענין **בזיונו וצערו** כתבו הראשונים שאינו יכול למחול. (שאלות סוף שאלה ס, ארחות חיים דין כיבוד אות בכסף משנה הל' ת"ת פ"ז הל' יג, מנחת יצחק ח"א סי' כז, שבה"ל ח"ב סי' קיב אות ד) אמנם דעת האג"מ (יו"ד ח"א קלג) דמהני מחילה אף בזה.

⁷⁵ בשו"ע פסק שיאמר 'אבי מורי'. וכתב ערוה"ש (סעי' טו) שסגי ב'אבי' למילי דעלמא, משא"כ בדבר הלכה יאמר 'אבי מורי'. ועיין בן איש חי (אות ה) שגם 'אבי' הוא שם כבוד אא"כ נהגו לומר 'אבי מורי' שאז יקפיד לומר כן. ולפי"ד כהיום שאינו נהוג לומר 'אבי מורי' בהנהגת אנשי הבית די לומר 'אבא' וכדו'. אמנם בחוץ ובציבור באופן שמקפידים לומר 'אבי מורי' יאמר כן דאל"ה מזלזל בכבודו.
⁷⁶ חוט שני שם.

⁷⁷ לדעת הגר"א (סי' רמב סק' לו), יוסף אומץ (סי' פז) וערוה"ש (שם) מהני הוספת שם תואר באביו כפי שמצאנו לענין רבו (רמב ס"ו). וכן מצאנו בש"ס 'אבא חלפתא' 'נאי אבא'. **אמנם** ביש"ש (קידושין פ"א סי' סה) כתב שרק ברבו התירו לומר את שמו בתוספת תואר כדי שידעו לאיזה רב נתכוון, אך באביו אין מקום לטעות כיון שיש לו רק אב אחד, ועל כן יאמר רק 'אבא' בלא שמו הפרטי. וכתב האג"מ (יו"ד ח"א סי' קלג) דראוי לחוש להחמיר.

⁷⁸ יוסף אומץ ושדי חמד (שם), דברי חיים (ח"ב בהשמטות לסי' מג). ומשמע שם שבגיטין ושטרות

כיצד יקרא להוריו בעלייה לתורה, או בתפילה עליהם

במקום צורך, כגון: ששאלוהו מה שמו המלא בעלייה לתורה או בקופת חולים או במשרד וכדו' יכול להזכיר את שם הוריו בתוספת תואר, ויאמר: פלוני בן ר' פלוני, ויש שהתירו אף בלא תואר⁷⁹, וראוי להחמיר לכתחילה להוסיף תואר לשמם⁸⁰.

כשמתפלל לרפואת הוריו או לעילוי נשמתם מותר לומר את שמם⁸¹. אמנם, כשלומד או מדליק נר לעילוי נשמתם יאמר: 'אבי מורי' וכן נדפס בסידורים⁸².

האם מותר לקרוא לחברו ששמו כשל אביו

הכרעת רבים מהפוסקים וכן המנהג שאסור לקרוא לחברו ששמו כשם אביו באופן שהאבא נמצא עימם יחד ומדובר בשם 'פלאי' (שם שאין רגילים בו כל כך כגון 'נח', 'תנחום' ו'שמחה') דאז חוששים שאביו או אחרים יחשבו שקורא לאביו בשמו וזהו זלזול בכבודו, אך אם זהו שם מצוי מותר אף בפניו⁸³. **אמנם** יש מקום לכתחילה להחמיר אף בשם רגיל שלא לקרוא כן בפניו⁸⁴.

שיאכא צורך מותר גם בלי תואר. ובחוט שני (שם) כתב: "דעצם הדבר שכותב העד בטר שמתייחס אל אביו בתורת בנו זהו ככיניו כבוד".

⁷⁹ הפת"ש (סק"ב) למד כן מהיש"ש דלעיל דבאביו אסור לקרוא אף ע"י הוספת שם תואר כיון שאין בו מקום טעות, אמנם כששואלים אותו לשמו משום שאין מכירים אותו מותר כיון שאין כוונתו כדי להזכיר שם אביו. ובשו"ת דברי חיים (שם) הביא ראייה מגדולי עולם שחתמו בשם אביהם בלי תואר, כיון שעשו כן כדי שיכירום כגון הרמב"ם שחתם 'אני משה בר מיימון'. וגם מצינו בתורה (בראשית כט) שאמר יעקב אבינו שבן רבקה הוא. **אמנם** ביפה ללב (ח"ג אות י) הביא מספר 'פאת הים' וכן נמצא בשו"ת יביע אומר (ח"ב י"ד סי' טו) דשרי אף בלי הוספת תואר.

⁸⁰ והגר"ש"א (מבקשי תורה כד עמ' צד) כתב דלכתחילה יוסיף תואר. ובפרט כשאומר את שמו בפרהסיא.

⁸¹ דמסתבר שההורים מוחלים כדי שיועיל להם לרפואה או לעילוי נשמה (שו"ת צפ"חית בדבש סי' נה). והוסיף שגם עפ"י המקובלים יש עניין להזכיר את החולה בשמו. ויש שכתב להתיר משום שאין בזיון כשאין משמיע לאחרים רק אומר את שמו בינו לקונו (שו"ת מקדשי השם סי' ס). ובספר חסידים (סי' ת"ת) כתב שלא יזכיר תואר כשמתפלל לרפואתו כגון 'רפא את **אבי מורי** פלוני' כיון שאין גבהות לפני המקום אלא יאמר רק '**אבי** בלי 'מורי'.

⁸² שו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סי' קד.

⁸³ וכן אם זה שם פלאי מותר שלא בפניו (עיין שו"ע ורמ"א). זו דעת הדרישה (סק' ד) וש"ך (סק' ג) וכן הביא הרעק"א בהג' מהבאר שבע, חיי אדם (כלל סז סעי' ח), שו"ת הרדב"ז (אבה"ע סי' כ), אג"מ (ח"א קלג שאף הרמ"א שהחמיר מודה בזמנינו, עיי"ש), כיבוד הורים (פ"ט הערה נב) מהגר"ש"א זצ"ל.

⁸⁴ רמ"א, ט"ז (סק"ה), יד שאלו (סק"ד).

שני אופני היתר

א. אם ברור שאין כוונתו לשם אביו כלל מותר להזכיר את שמו בפני אביו. כגון: שמדבר עם אביו על אדם מסויים ששמו כשם אביו או שמספר לאביו סיפור על אדם אחר ששמותיהם שווים⁸⁵.

ב. לאחר מיתת אביו אם קרא לבנו בשם אביו, מותר לקרוא לו בשמו ללא שינוי⁸⁶. אמנם למנהג הספרדים שקוראים לבנם על שם הסבא בחייו, ראוי ונכון שיקראו לילד בשינוי, כגון: יוסי במקום יוסף⁸⁷.

⁸⁵ בן איש חי וחוט שני שם.

⁸⁶ דלאחר מותו ליכא חשש שיחשבו השומעים שכוונתו לאביו, וע"כ שרי אפילו למחמירים שלא בפניו בשם פלאי. (שו"ת שאילת שלום מהדו"ת סי' רמג, ושדי חמד שם) ובפרט שדעת הש"ך והדרישה להקל בכל גוונא. ונמצא באורחות רבינו (ח"ד עמ' קפ) שהחזו"א נזהר לא לקרוא לאחרים בשם אביו אף לאחר מותו, אמנם נראה שהעולם לא נזהרים בזה.

⁸⁷ שם, ושו"ת יביע אומר אבה"ע (סי' ז אות ז), ובחוט שני שם כתב שיקרא לבנו 'הבן שלי' או 'התינוק שלי'.

כיבוד אב ואם

פסק השולחן ערוך⁸⁸: "איזהו כבוד: מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ויתננו לו בסבר פנים יפות, שאפילו מאכילו בכל יום פטומות (עוף משובח) והראה לו פנים זועפות, נענש עליו. וכן להפך אם מטחין אביו ברחיים... ומדבר פיוסים על לב אביו ומראה לו שכוונתו לטובה... נוהל עולם הבא".

והיינו, שעליו לכבד את ההורים בקניית המאכלים, הכנת האוכל והאכלתם בפועל⁸⁹, וכן לעניין בגדיהם. וכן עליו לתמוך בהם בהליכתם ובחזרתם מביתם אם צריכים סעד לכך⁹⁰. וכן עליו להיות ממונה על נכסיהם ולשכור להם דירה וכדו' אם הדבר קשה להם⁹¹. וכמו כן מצוה לבא לבקר את הוריו בביתם ולא יפחות בזה מרגילות העולם⁹².

ועל כן, ראוי שיגורו הילדים בעיר של הוריהם כדי שיוכלו לכבדם, ובפרט כשההורים זקנים⁹³.

ויש להדגיש, כל הנ"ל רק דוגמאות לכיבוד, דבאמת גדרי הכבוד הם רבים עד אין מספר. וכלשון הרמב"ם⁹⁴: "והעניין ארוך מאוד... ומסרו לנו מהם דוגמא... והנגדר אחריהם מחוייבים הבנים והבנות שיעשו אותם לאביהם...".

ויש לדעת עוד, דכל דין הכיבוד הינו באב ואם שמבקשים או רומזים לבנם לכבדם באחת מאלו או אם יודע הבן שאביו נצרך לדבר מסוים ואין ביכולתו לבקשו (כגון שחלה האב או שבנו אינו לפניו) צריך הבן לעשותם עבורו. אמנם אם ההורים מסתדרים בכוחות עצמם ואינם צריכים לכך אינו מחוייב בזה⁹⁵.

⁸⁸ יו"ד ר"מ סעי' ד.

⁸⁹ נדרים לח "לצלות לו דג קטן" ועי' ר"ן שם ותוס' ר"י הזקן קידושין (לא). ועיין תוס' ביבמות ו' (דה' שכך) נראה שהכנת האוכל הינה הכשר מצוה בלבד. וביאר הרמב"ן הטעם דבהכנה אינו מוכח שעושה לשם אביו.

⁹⁰ יראים סי' נו. ומפורסם המעשה באימו של רבי טרפון (קידושין לא): שגחן והניח ידיו תחת כפות רגליה בשובה לביתה ואמרו לו חכמים שעדיין לא הגיע לחצי כיבוד הנדרש.

⁹¹ אור משה סי' כז.

⁹² ותלוי הדבר במרחק מגוריו מהוריו ובצורך הוריו בתכיפות הביקור. שו"ת יהודה יעלה (יו"ד סי' ש) שו"ת התעוררות התשובה (ח"ד יו"ד סי' ט).

⁹³ מנהגי מהרי"ל (ליקוטים אות צ). אבני נזר (יו"ד תקל"ה אות יא). וכמבואר במגילה יז שיעקב אבינו נענש על כך שלא כיבד הורים בשנים ששהה בבית לבן. **אמנם** ישנם אופנים שפטור מזה וכגון: אם הוריו מסכימים לכך ומחלו על כבודם, לצורך נישואין, לימוד תורה, לעלות לארץ ישראל או אם הדבר מזיק לחינוך ילדיו (עיין פסק"ת יו"ד סי' רמ הערה 128).

⁹⁴ פיה"מ קידושין פ"א מ"ז.

⁹⁵ ומסתבר שאם האב לא ביקש זאת אף שהיה ביכולתו אין בנו חייב בדבר אלא היא רק מצוה

כיבוד במחשבה

כתב ה'חיי אדם'⁹⁶ שיכבדם אף במחשבתו וז"ל: "דהיינו שידמה בעיניו שהם גדולים ונכבדי ארץ, אף שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים כלל. וזה עיקר כיבוד, שאם לא כן, הרי כתיב (ישעיה כט, ג) "בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו ריחק ממני"^{97 98}.

ועל כן ראוי שישתדל כל אדם לחפש מעלות ומידות מיוחדות המצויות בהוריו

קיומית שכל מה שמוסיף ומכבד מקיים מצוה, דאל"כ יהיה כל בן מחוייב לשהות אצל אביו כל היום לדאוג לצרכיו וזה אינו מסתבר כלל דלא מצינו שחז"ל והפוסקים הזכירו זאת (פסקים ותשובות עמ' מה).

⁹⁶ חלק א כלל סז ומקורו בספר חרדים פ"א אות לה. והנה המעיין ב'חרדים' יראה ששני טעמים בדבר: דבתחילה כתב שידמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ, שזה עיקר כבודם, ומתוך כך ודאי יכבדם בדיבור ובמעשה, כלומר דאם אינו מכבדם בלבו, ממילא יחסר מצורת הכיבוד בפעולות מעשיות, וכך הוא טבע הדברים כידוע. אולם בסוף דבריו כתב, דעיקר מצות הכבוד בלב הוא מטעם הדשוה ית' כבודם לכבודו, וכשם דבמצות כיבוד המקום חסר בעיקר הכיבוד כשאינו משתף עבודת הלב עם מעשה הכיבוד, ה"נ במעשה הכיבוד דאב ואם.

⁹⁷ אדם הסובל מהפרעה נפשית, והפסיכולוג אומר שהגורם הוא ממתחים ומשקעים שליילים שספגו בילדותו מהוריו, ואפשר לשחררם על דרך הדמיון. כגון, שידמיין שהבובה הזאת היא אביו או אמו, ואז יזכר מה שעשו לו, ויכה עם מקל בבובה למה עשית לי כך וזו לאט לאט המטופל ישתחרר מהמתחים השליילים ויבא תרופה לנפשו, ומוסיף הרופא שגם שכעת הבן מכבד את הוריו, אבל אינו אוהבם באמת, אבל לאחר שנצליח לשחרר אותו מהמתחים השליילים יכנס בו גם אהבה אמיתית להוריו, האם מותר לעשות זאת? כתב ב'חשוף חמד' (סנהדרין דף פד, ב) שלמדנו מה'חרדים' הנ"ל שהדבר אסור כיון שצריך לכבדם בליבו. וז"ל: "ועל כן נראה שאסור לכעוס על האב ב"דמיון", ולבטלו ולבזותו בלב, למרות התועלת הטובה שעלולה לצמוח מכך. והגם שניתן לשער כי זוהי טובת האב, שתצא כל המרירות מלבו של הבן, ויטיב דרכו כלפי אביו, נראה שאין זו הדרך, כי כעת זוהי עבירה, ומי אחראי לכך שבסופו של דבר נצליח להוציא את המרירות מלבו". ועיי"ש עוד, שאם האב מסכים לצורת טיפול זו יש צד להקל דחשיב כרפואתו דשרי וכמו לעניין הקזת דמו ע"י הבן כשאין שם אחר (רמ"א סי' רמא, ג).

⁹⁸ ועומק הענין, מבואר ברש"ר הירש עפ"י הרמב"ן עה"ת (ס"פ בא): "ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע וכופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ולדור אחרון". והיינו: שעיקר מצוות האמונה של עם ישראל בהקב"ה, היא מכח הניסים שעשה לאבותינו והם יספרו לבניהם ובניהם לבניהם עד סוף כל הדורות. והרי לא תיתכן העתקה מדור לדור מאב לבן אם אין הבן מכבד ומעריך את האב כראוי וירא מפניו, שאם יבז לו בעיניו אינו יכול לקבל ממנו את האמונה בצורה השלימה והרצויה. וזה עיקרה של מצוות כיבוד הורים, לפיכך עיקרה הוא הכיבוד בלב. וממילא כוונת ציווי הכיבוד אינו רק בפעולות, אלא שירכוש להם הערכה אמיתית בליבו, משום שרק כך יוכלו הבנים להיות מושפעים מההורים ולקבל מהם את התורה והאמונה העוברת מדור דור. וכן מצינו בטעם המצוה להדיא בפ"א אברבנאל (שמות כ יב) וז"ל: "לפי שע"י מצוה זו תהא קבלת ההורים חשובה בעיני בנ"א ויסמוך על זה ויאמן בה".

יותר מכל אדם ואז ממילא יעריכם ויכבדו גם במחשבתו.⁹⁹

ונראה עיצה נוספת, דאם ישתדל בכל יכלתו לקיים את המצוה בכל פרטותיה ודקדוקיה כמבואר בשו"ע, הרי 'אחרי הפעולות ימשכו הלבבות' וממילא יבוא לידי הרגשת הכבוד בלב כראוי.¹⁰⁰

ובספר 'חרדים' הביא מה'זוהר' (ח"ג, רפא, א) דמשמע שבכלל כיבודם גם לאהוב אותם וז"ל: "ובכלל הפרעון שיאהב אותם אהבה עזה כדרך שהיו הם אוהבים אותו ולא יהיו עליו לטורח ולמשא כבד".¹⁰¹

כיבוד בדיבור

בספר חרדים כתב¹⁰² וז"ל: "כבד את אביך ואת אמך חייב לכבדם שידבר להם בנחת כלשון רכה וכבוד ואדנות כמדבר למלך".¹⁰³ ורש"י (קידושין לא:) כתב "שמכבדם

⁹⁹ הגר"ח שמואלביץ (שיחות מוסר תשל"ב כט). דאביו היה נוהג להתבונן ולמצוא מעלה מיוחדת באביו ולהללו ולכבדו בה. וביאר הגר"ח דאביו עשה כן משום דעיקר מצות כיבוד אב הוא **כבוד אמת** שיהיה אביו נכבד בעיניו, וא"כ כל שאין אביו נכבד בעיניו אין הכבוד שמכבדו אלא מן השפה ולחוף ואינו יוצא בזה ידי חובת מצות כיבוד אב בשלימות, ולכן חייב הבן לחפש ולמצוא באביו כמה מעלות מיוחדות ונכבדות שרק הוא מיוחד בהם שבכך יהיה אביו נכבד בעיניו ויהא הכבוד שמכבדו כבוד אמת. **אמנם** יש לדעת שזה אינו חובה מדינא שהרי אין כל הורה מיוחד במידות ומעלות מיוחדות ולא חייבה תורה לעקם את השכל כדי למצא דבר שאינו תמיד מצוי (הגרשו"א זצ"ל בקובץ ישורון ח' טו עמ' תעד).

¹⁰⁰ והרי הדברים קל וחומר אם מצאנו בסגולת כל מצוה להיות מביאה את האדם לקיום מצוה אחרת כמאמרם ז"ל 'מצוה גוררת מצוה', ק"ו באותה מצוה עצמה דקיום חלק אחד של המצוה גורר קיום שאר חלקי המצוה ('יושר הורי' עמ' עד. ועיין בחינוך מצוה תטז).

¹⁰¹ וכן מצינו בפרקי דר"א (פ' לב). וכן הביא להלכה החיי אדם (כלל סו, א) ח"ל: פשיטא שצריך לאהוב אותם כגופו שהרי הוא בכלל ואהבת לרעך כמוך. אלא שבאביו ואמו הוקשה אהבתם לאהבת המקום כדאיתא בזוהר פרשת כי תצא... ואמרו ז"ל דכל מצות הבן על אב ואם הוא פרעון חוב שהבן חייב לפרוע לאביו ולאמו הטובות שגמלוהו וכו'. ואף שמדברי הרמב"ם נראה דאין חיוב לאהובם, ביאר הגריש"א זצ"ל שאף שאינו מפורש בתורה אכתי חייב בזה דנכלל במצות הכיבוד (קובץ קול תורה מג עמ' רל).

¹⁰² פ"ד (מ"ע מה"ת התלויות בפה). זהו פשוטו של מקרא ומגז"ש למדו דגם חייב לכבדם בגופו ובממונו ולהאכילם ולהשקותם ולהלבישם ולעשות כל צרכיהם כעבד וזהו לשון המכילתא "כבד את אביך ואת אמך, שומע אני בדברים ת"ל כבד את ה' מהוהך", ומשמע שעיקר הדין לכבד הינו בצורת דיבור.

¹⁰³ כאשר המחלות הקשות וייסורי הגוף הכריעו את גופו של הרה"ג רבי מרדכי וולדמן זצ"ל, הוא ביקש בקול חלוש ורפה שיביאו אליו שלושה יהודים כשרים, ואמר להם בבואם: "שמעו נא רבותיי דיינים מומחים, בלחשיה, 'נוהג אני להתקשר לאמי מדי יום לדרוש בשלומה, ובכדי לייקר ולהעריך את המצוה - נהגתי ללבוש בגדי שבת כשהתקשרתי אליה. עתה, עם כובד מחלתי, אינני מסוגל להתלבש בגדי שבת לשיחת הטלפון היומית הזו. מבקש אני להתיר את הנדר, כדי שאוכל להתקשר לאמי מבלי ללבוש בגדי שבת...!".

בדברים טובים ונחומים".

ועל כן, ישוחח עימם בנחת ובסבלנות, ואם מדבר בזעף לא קיים מצות כיבוד וגדול עווננו מנשוא¹⁰⁴. ואם ידבר עימם בלשון מכובדת כמדובר אל מלך הרי זה משובח¹⁰⁵.

אם רואה שהוריו בצער, ינחמם. ואם צריכים להפיג 'שיעמום' ידבר עימם על דא והא ואף אם יתבטל בכך מלימודו¹⁰⁶. ולא יבשר להם בשורות רעות או דברים שעלולים לצערם¹⁰⁷.

חובת תקשורת עם ההורים

חייב כל בן לדרוש בשלום הוריו בטלפון מזמן לזמן ולא יפחות ממה שרגילים העולם לדבר עם ההורים, דאם ממעט בזה גורם להם צער¹⁰⁸. ואם נוסע למקום מרוחק או בדרך מסוכנת יודיע להם כשהגיע למחוז חפצו בשלום¹⁰⁹.

¹⁰⁴ גמ' שם בקידושין ובראשונים. רבינו יונה בסוף אגרת התשובה. **וכתב** ערוך השולחן (יו"ד סי' רמב סעיף לח): "ודע בזמן הקדמונים היו מדברים הכל בלשון נוכח, כמו 'שלום עליך רבי' אבל עכשיו מדברים לאדם נכבד בלשון רבים ואומרים 'שלום עליכם' וכ"ש לרבו, **לבד** לאביו מדבר הבן בלשון נוכח ואפילו הוא תלמידו דלאביו ואמו ואחיו ואחותו מדברים בלשון נוכח, אתה. ואם ידברו בלשון רבים לא יהיה אלא מן המתמיהים וכן המנהג פשוט בכל המדינות. ועל כן שרי לדבר בלשון נוכח להוריו.

¹⁰⁵ בחדרים שם. ובמדרש רבה (פרשת נשא) "נפתלי כבד את אביו יותר מדאי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שרוצה, והיה זריז בשליחותו, ורץ כאייל, והיה תמיד מדבר לאביו בריבוי דברי פיוס צוף דבש אמרי נועם, היינו דכתיב (כשברכו יעקב) "נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר" עכ"ל.

¹⁰⁶ אם הדבר לא יפריע מלימודו למשך זמן, ועל כן בהפרעה שאינה קבועה חייב לכבדם אף על חשבון לימודו (עפ"י הפוסקים בסעי' יג בשו"ע). והחזו"א נהג לבקר את אימו בכל יום ושוחח עימה בכל יום כחצי שעה לפחות.

¹⁰⁷ שו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' נה). **וכונן** אם האב חולה במחלה סופנית וסיפור הדבר לא יועיל כלל וכלל בהחלמתו. **ואם** הבן חולה, מצאתי שהגר"ז זילברשטיין שליט"א הורה לבן שנחלה לספר על כך לאביו כדי שיתפלל בעדו, והביא דברי הספורנו (ס"פ ויצא) שברכת האב על בניו מתקבלת, כשהיא בכל נפשו, דאז בלי ספק ראוי שתחול יותר מסגולת צלם אלוקים המברך (הובא במוסף יתד פסח תשע"ג עמ' 22). וכן הורה מרן הגרא"מ שך זצ"ל, דאע"פ שזה מצער את אביו, מ"מ י"ל דהאב נוח לו בזה, וכיון שזה מביא תועלת מרובה שרי. ונראה לענ"ד שהדבר תלוי באופי ההורים, שאם יצטערו וישברו מהידיעה על המחלה יפגע הדבר באורח חייהם, ויודע הבן שאינם יכולים לסייע הרבה בעניין מחלתו בגשמיות או ברוחניות, ראוי שיעשה שאלת חכם אם לספר על דבר מחלתו.

¹⁰⁸ שו"ת להורות נתן (ח"ה סי' נג אות ז). תשובות והנהגות (ח"ג סי' רפו). ובאגרות רעק"א אגרת צב כתב לבנו: "מה אתה מתעצל במצוות כיבוד אב לכתוב כמה מילים".

¹⁰⁹ ספר חסידים (תקעה) שאחר שעבר מקום סכנה יודיעם.

לכבדו בדבר המזיק לבריאותו

רופאים שאסרו על אביו או אמו דבר מסוים באופן ספציפי מפני מצבם הבריאותי, אין לבן ליתנו להם אף אם יבקשו זאת ממנו מפורשות¹¹⁰. ויש מי שהתיר אם אין בזה סכנת חיים¹¹¹.

אם מבקשים דבר שמזיק באופן כללי כגון סיגריה, והרופאים לא אסרו זאת עליהם מפורשות, חייב לכבדם ולתת להם¹¹².

בקשות מהורים

מוכח בגמרא שזו חוצפה לבקש מהורה בצורה מפורשת בלשון ציווי שיעשה עבורו איזו טובה או שירות¹¹³, כגון: תקנה לי, תביא לי, תעשה לי, תמזוג לי, תסיע אותי וכדו', ואף אם האב והאם נמצאים באותו מקום ממנו נזקק הבן לטובה.

ואף על פי שטבע ההורים לטרוח ולדאוג ולמלאות את כל מחסורם של ילדיהם, אין דאגתם של ההורים מפני שהם משרתים של ילדיהם כעבד המשרת לאדונו, אלא מפני שרצונם לעזור ולסייע להם, ולכן אסור לילדים לגרום להם להרגיש

¹¹⁰ ספר חסידים (סי' רלד) וז"ל: "מעשה באחד שחלה, בא הרופא אצלו לרפאותו, אמר לו אם תשתה מים תהיה בסכנה ואם תאכל מאכל פלוני תהיה בסכנה בנפשך, ואמר לבנו תן לי מים ואותו מאכל פלוני ואם לאו לא אמחול לך לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, אמרו לו הקהל אל תהי חושש בדבריו" עכ"ל. וסתימת הפוסקים דאף שהס"ח איירי במקום סכנה, שם כך הוה מעשה אמנם אף אם רק מזיקו ואינו סכנה יש לאסור(בית לחם יהודה בהג' לשו"ע. שו"ת צי"א ח"ה רמת רחל פ' ה. ערוה"ש סי' מא).

¹¹¹ בברכי" (סי' רמ אות י) דייק מדברי ס"ח הנ"ל דדוקא במקום סכנה אסור לשמוע להוריו, אך בשאר מקומות מותר. ובצי"א (שם) ביאר דבריו: דלכא' קשה דמסתבר דבס"ח כך הוה מעשה ואין להוכיח שיהיה מותר בעניין אחר. ויש ליישב עפ"י דברי המנחת חנוך (מצוה מה) שכותב לחדש דגבי הכאה אם המוכה נותן רשות אין כאן עבירה כלל לא בחבירו ולא באב ואם, ולפי"ז כל שאין סכנה מותר לתת לו המאכל עפ"י פקודתו ובקשתו אף על פי שיזיקו, דנלמד זאת במכ"ש מהיכא שמצוהו להכותו שאין לאב הנאה של כלום מזה ועוד נוחל בזיון מכך, וק"ו כשמבקש ממנו המאכל המזיק לו, שיש לו מכך הנאת החיך וגם אינו נוחל מזה שום בזיונות.

¹¹² הגריש"א (מבקשי תורה כ' עמ' קנא). ילקוט יוסף (הל' כיבוד או"א פ"ז סק' טז).
¹¹³ הגמ' קידושין (מה). לומדת שלא יתכן שבן ימנה את אביו לקדש עבורו אישה כיון ד"לא חציף איניש לשווי לאבוה שליח". והגמ' שם שואלת "ודלמא ארצו ארציה קמיה", ופירש רש"י: דשמא גילה הבן לאביו שהוא חפץ בה והאב נעשה לו שליח מאליו וחזק לאדם שלא בפניו. ומבואר דברור לגמ' שאין להעלות על הדעת שהאב הוא שליח של בנו לקדש לו אשה 'דלא חציף' בכך, אא"כ הבן סיפר לאביו על רצונו זה והאב נעשה לו שליח מאליו בלא שביקשו. עוד משמע שם שאין להעלות על הדעת שהאב הוא שליח של בנו אף אם הוא באופן שהאב הולך לצרכיו לאותו מקום.

שעזרתם היא מפני שהם משרתים את ילדיהם דזו חוצפה¹¹⁴.

והנה, אף שדין זה נראה מחודש מאד בעיני הבריות, אולם יצייר כל אחד במחשבתו, אם היה עולה על דעתו לבקש מאחד מגדולי ישראל שנוסע בכל אופן למקום מסוים שיקח עבורו איזה מעטפה קטנה, אפילו אם הבקשה לא הוסיפה לו שום טרחה בפועל, הלא פשוט לכל שדבר זה מתפרש אצל כל אחד כחוצפה. א"כ גם במצות כיבוד אב ואם יש לזהר בכך, שהרי הוקש כבודם לכבוד המקום.

האופן בו מותר לבקש

בן שיודע שהוריו ישמחו לעשות דבר מסוים והוא שואל אותם בדרך כבוד: "אם אבא רוצה או מעוניין יעשה כך..." הדבר מותר¹¹⁵. וכן דברים שדרך ההורים לעשות לילדיהם, אם יבקש אותם הבן מהוריו בדרך של: שאלה או סיפור או רמז מותר, כיון שמניח בידם את האפשרות והבחירה לסרב לבקשתו¹¹⁶.

וכגון: לספר לאימו שנפל לו כפתור בבגדו ואמו תבין מעצמה שהיא צריכה לתפור עבורו, או כשרוצה שיקנו לו חפץ יאמר בדרך רמז שהוא נזקק לחפץ מסוים או בשעה שיושב ליד השולחן ורוצה שיקרבו אליו דבר מסוים יאמר 'בבקשה אם תרצה תעביר לי דבר פלוני'¹¹⁷.

¹¹⁴ וכתב הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני הל' יו"ט עמ' שי"ז): "וציווי התורה בכיבוד ומורא הוא שהבן והבת יהיה להם יחס של כבוד **שאביהם ואימם הם החשובים והוא נחשב כקטן כלפיהם**, כיון שהם הביאיהו לעולם וטרחו בו טירחות מרובות, והרי זה מחייב שהיחס אליהם יהיה ברגש של כבוד באופן שהוא מתבטל אליהם ונכנע מפניהם והם חשובים בעיניו. וכאשר הוא הופך את היוצרות שנותן לאביו או לאמו הרגשה שהם משרתים ו'עושי רצונו', הרי זוהי הנהגה ההפוכה מציווי התורה של כיבוד ומורא, ולזה קראה הגמ' חוצפה, שמשתמש בדאגת ההורים כדי למלא את רצונו ותאוותו. **והדבר דומה** לעבד שרבו דואג לכל מחסורו ונותן לו מאכל ומשתה ומקום לישון, עד שהתרגל העבד לכך, עד שדורש מהאדון "תן לי לאכול", שבכך הרי הוא הופך את היוצרות ממקבל ונכנע לדורש. האיך זו חוצפה?! וק"ו לציווי התורה בכיבוד ומורא שהחמירה תורה בזה עד שהשוותה כיבוד אביו ואמו לכבוד המקום שרצון התורה שההורים יהיו מכובדים בעיניו, ובניהם יהיו נכנעים מפניהם. **וזוהי הדרך הישרה להעמיד את הבית על תילו ביחס הילדים להוריהם**."

¹¹⁵ כתב בספר חסידים (אות תקסב) וז"ל: "אם רואה הבן שהאב יותר שמח שיאמר לו הבן תעשה זה, כגון אם הבן הולך יחידי בלילה והאב מצטער על זה, והאב שמח שיאמר לו הבן תלך עמי אז יאמר הבן לאביו: אם תחפוף תלך עמי וכיוצא בזה. **ובלבד** שלא יאמר לאביו בפני העולם שלא יאמרו הבן משעבד את אביו..."

¹¹⁶ 'יושר הור' בשם הגריש"א. מורא הורים וכבודם (פ"ג סעי' לג) בשם הגר"צ אבא שאול. חוט שני שם.

¹¹⁷ ומסתבר שאף אם מבקש בצורת שאלה, אם אכתי ניכר להדיא מדבריו מחמת צורת הדיבור או ה'סלנג' המקובל שכוונתו שיעשו את ציוויו יש לאסור. וכגון שמונה משקה על השולחן בריחוק ממנו ואומר "אפשר את השתיה", צורת דיבור זו פירושה 'תעבירו את השתיה אלי'

אם אביו בן תורה גם באופנים הנ"ל אסור¹¹⁸ (ועיין לקמן באיזה אופנים מותר אף בת"ח).

הורים שעושים שירות עבור ילדיהם בלא שנתבקשו לכך

נהגו העולם שהורים טורחים ומשמשים את ילדיהם על דעת עצמם, בהבאת אוכל, בגדים ושאר צרכים. והטעם שמותר לקבל מהם משום ש'אב שמחל על כבודו מחול', וכיון שההורים רוצים בזה זהו כבודם¹¹⁹.

ונראה, שאף אם עושה הילד פעולה סתמית שגורמת להורים לשמשו, כגון: להניח כלים בכיור או כביסה בארון מותר, כיון שאת נקיון הכלים והכיבוס בפועל עושים ההורים על דעת עצמם בלבד¹²⁰. אמנם הורים שלעיתים אומרים בפני ילדיהם שרצונם שאף הם יסייעו בפעולות הנ"ל, יש להחמיר.

כשהאב בן תורה

אם האבא 'בן תורה', הכריע השו"ע¹²¹ שצריך הבן לסרב לשירות שנותן לו אביו משום שיתכן ותהיה לו 'חלישות הדעת' בכך¹²². ואם שירתו האב לא ישתמש בזה¹²³. **ויש לעורר על כך** דרבים מזלזלים בזה מחמת שגרת החיים ואינם שמים לב

והווי כציווי להורים ואסור (כן נראה לענ"ד לבאר בדברי החוט שני שם עמ' שיח אות ג).
¹¹⁸ שו"ע רמ סעי' כה.

¹¹⁹ תוס' ר"י הזקן (קידושין לא:). ובב"י (סעי' כה) הביא מהירושלמי שאמו של רבי ישמעאל קבלה עליו לרבותינו שאינו נוהג בה כבוד 'דכד נפיק מבית ועדא אנא בעא משזגה (לרחוץ רגליו) ומישתי מן (ולשתות את מי הרחיצה) ולא שבק לי, אמרין הואיל והוא רצונה הוא כיבודה. ופסק רבינו ירוחם כן בין באביו ובין באמו. הרי שיכולים למחול על כבודם ולשמש את הבן אם זה רצונם.

¹²⁰ עיין יושר הורי (פ"ד) שטען כן לפני הגר"ק והסכים לזה.

¹²¹ ב"י ושו"ע סעי' כה. עפ"י הגמ' בקידושין וז"ל: "אמר ליה רב יעקב בר אבוה לאב"י כגון אנא (שאני אהוב לאבי ויקיר לאמי ועושיין לי זאת מה אעשה, רש"י) דעד דאתינא מבי רב אבא מדלי לי כסא ואמא מזגה לי היכי איעביד, אמר ליה: מאמך קביל ומאבוך לא תקבל דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה" (אם תקבל ממנו עבודה, רש"י).

¹²² ויש לומר דיסוד הסברא דבבן תורה אסור משום דאיכא בזה זלזול בכבוד התורה ולכך חלשא דעתיה של האב והרי מבואר בתשובות הריב"ש (סי' ר"כ) דעל בזיון לא מועיל מחילת אב ואם.

גדר 'בן תורה' לענין זה היינו: שיודע גדרי ההלכות של כיבוד אב ואם וכבוד חכם. והיינו שהאב הרת"ח יודע ומבין שאף שהוא האב עושה איזה שירות של עבדות לבנו מ"מ הבן מצידו צריך לסרב לקבלו מפני שזהו זלזול באב שהוא משרתו, אך אם אין האב יודע מכך לא חלשה דעתו ואין בזה בזיון (חוט שני עמ' שטו, ג. ובשם הגר"ח ק).

¹²³ חוט שני שם. ובאורחות רבינו (ח"ג עמ' קט) הביא שהגר"י קניבסקי זצ"ל הגיש פעם דבר מאכל לבנו הגר"ח ק שליט"א, ואמר לו החזו"א שלא יקבל ממנו כיון שאביו בן תורה.

ויש לדעת, שלענין בן תורה המשמש לאורחו שונה הדבר, דכשת"ח עושה את חובתו ומצוותו כמו במצות הכנסת אורחים שצריך לכבדם ועושה את החובה בה נצטווה, בזה אין

שזו הלכה מפורשת בשו"ע בלא חולק.

אמנם אם האבא מתעקש ורוצה מאוד שהבן יקבל ממנו שירות למרות שהוא בן תורה, נחלקו הדעות אם מותר הדבר¹²⁴.

והנה, ישנם כמה אופנים שברור הדבר שלא תהיה לאב חלישות הדעת ועל כן מותר.

א. 'חלישות הדעת' שייכת כאשר הבן יכול להסתדר לבדו, וכגון: למזוג לעצמו כוס שתיה, ועל כן אם אביו החכם מגיש לו משרתו יתכן שתחלש דעתו ואסור. אבל בדברים שאין הבן יכול להסתדר בעצמו מחמת טורח הדבר, או שאינו יודע לעשותם כראוי הדבר מותר.

ועל כן, אם הבן אינו יכול לקשור לעצמו קשר של תפילין, או לאגוד לעצמו את הלולב ואין אחר שיעשה כן, מותר לבן לקבלו מאביו. **וכן** לענין שידוכים או ישיבה שילמד בה, אם אין הבן יכול הבן לברר את הדבר כראוי כאביו, מותר לבן לקבל שירות זה מאביו. וכן אם האב מסדר פרוטקציה או מפעיל קשרים לצורך בנו כשאין הבן יכול לעשות על הצד היותר טוב כמו אביו מותר. **וכן** בן חולה וכיוצ"ב מותר לבן לקבל שירות מאביו כיון דהאב פועל מחמת רחמיו ושמח לעזור במקום שאין הבן מסוגל לכך¹²⁵.

לחוש משום 'חלשה דעתיה', אבל אב לבנו אינו מחויב לעשות, וממילא כשהאב הת"ח מוחל על כבודו צריך לשקול אם חלשה דעתו. וכן מצינו בגמ' (קידושין לב. ב) שהותר להשתמש בת"ח לצורך אירוח: "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם, נתן הכוס לר' אליעזר ולא נטלו, נתנו לר' יהושע וקיבלו; אמר לו רבי אליעזר: מה זה, יהושע, אנו יושבין ורבן גמליאל עומד ומשקה עלינו? אמר ליה: מצינו גדול ממנו ששמש, אברהם גדול הדור היה, וכתוב בו: והוא עומד עליהם! ושמה תאמרו, כמלאכי השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים, ואנו לא יאה רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? אמר להם רבי צדוק: עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות? הקדוש ברוך הוא משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה, ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד, ואנו לא יאה רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? כן כתב הר"ן שם בגמ' וז"ל: "ומיהו אם היה **אביו מקפיד בדבר** הרבה יקבל. מדגרסינן בירושלמי דאמו של ר' ישמעאל באתה וקבלה עליו לרבותינו וכו' אמרין הואיל והוא רצונה הוא כבודה, ומכאן אתה למד כן **אף** לאביו" עכ"ל. והיינו: דאף שאסור לקבל שירות מאב בן תורה, אך אם הוא מתעקש על כך שרי וכפי דמוכח בירושלמי שזילזלה בעצמה ואעפ"כ התיירו לה לשתות את מי רחיצת רגליו משום שהיה מוכח שזה רצונה, שהרי אף תבעתו לפני חכמים. ולדעתו, באופן זה ליכא חילוק בין אב לאם ומותר. וכן דעת המאירי ורבינו ירוחם (ועיי' שו"ת שרגא המאיר ח"ד ס"ס כו). **אמנם** הב"י סבר שיש חילוק בזה בין אב לאם, דדוקא באם שרי כפי שהוה במעשה בירושלמי. אך באב אסור כדברי הגמ' בקידושין 'דמאביך לא תקבל'. וכן הכריע בשו"ע. וכן הביא הברכ"י מהפר"ח (ועיי' חוט שני עמ' שטו בשורש מחלוקתם).

¹²⁵ חוט שני שם. ובשם הגר"ח ק.

ב. אם האב מכין לבנו את צרכיו שלא בפניו, כגון: שמכין לו מאכלים, או קונה לו דברים הצריכים לבן שלא בפני הבן אין בזה חלישות הדעת¹²⁶.

ג. כשמוזג האב יין מכוס של קידוש לילדיו מותר לקבל ממנו, דאין זה צורה של שירות דרך עבדות אלא זהו כבודו שנותן מכוס של ברכה לבני ביתו, וכן לקבל ממנו חלה מלחם משנה¹²⁷.

כיבוד הורים על ידי שליח

מצות כיבוד אב ואם ומוראם צריך להיזהר בה הרבה שעליה אמרו חכמינו שהיא 'חמורה שבחמורות שבתורה'¹²⁸, לפיכך צריך שיטרח בכבודם הוא בעצמו ולא ימנה אחר שיכבדם במקומו.

ושני טעמים בדבר:

א. הלכה פסוקה היא ש'מצוה בו יותר מבשלוחו'¹²⁹, ועל כן אפילו אם הבן תלמיד חכם צריך שישמשם בעצמו¹³⁰.

¹²⁶ דמסתבר 'חלשה דעת' האב דוקא כשהאב מכין ומגיש לבנו מאכל וכדו' מפני דנראה שמשרת את בנו כעבד לאדונו.

¹²⁷ חוט שני שם.

¹²⁸ ספר חרדים מצוות עשה פרק א.

¹²⁹ קידושין מא. ולעניין כבוד שבת כ' בשו"ע (סי' ר"ג) "ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת, ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק ורבה רוב יוסף היו מבקעין עצים". וכתב המ"ב (סי' א) דמצות כבוד שבת מוטל על כל אדם וכדכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכוּבד ומצוה בו יותר מבשלוחו וה"ה בכל המצות מצוה בו יותר מבשלוחו (וראה שד"ח ח"ד עמ' רל"ט באריכות).

¹³⁰ שם בקידושין, לעניין ההכנות שהכינו האמוראים לשבת. וכתב בשעה"צ (סי' ר"ג סק"ט) דאף אם הוא עסוק בלימוד התורה חייב בזה, וז"ל: "ונראה דלא שייך בזה לומר מצוה שיכול לעשות ע"י אחרים אין מבטלין ת"ת, דכאן כבוד השבת מוטלת על גופו, וממילא מצוה בו יותר מבשלוחו". וביאר השו"ע הרב (שם בהג"ה) דהמכוון הוא דאת הפעולה הטכנית אפשר ע"י שליח, אבל ענין הכבוד הוא מצוה שבגופו, ואת זה לא ניתן להעביר לשליח, דע"י שרואים אותו טורח בכבודו ובעצמו לכבוד השבת זה נותן כבוד לשבת, ולכן האמוראים ביטלו תורה בשביל זה דעניין הכבוד לא שייך להעשות ע"י אחרים. - ומעתה ה"ה לעניין כיבוד הורים. וכן מצאנו (שם בגמ' לא): שלאבימי היו חמישה בנים סמוכים ואעפ"כ היה רץ לפתוח לאביו את הדלת בכל פעם שבא לבקרו. וכן מצאנו שם שלאבימי לא השתמש בחמישה בנים הסמוכים כדי לפתוח את הדלת בכל פעם שאביו בא לבקרו. וכתב המהרש"א (ב"ח"א שם) "דקדק לומר דהוון בני סמכי ובודאי הוון ידעי לכבד את אביהם ולקום במקומו לפתוח לאבי אביהם, אבל הוא לא הניח אותם כדי שיקיים בעצמו מצות כיבוד אב ואם". וחזינן בגמ' דאע"פ שהיה יכול לקיים את המצוה ע"י בניו אעפ"כ משום מעלה וחסידות הזדרז לעשות בעצמו אף שמעיקר הדין שרי אף ע"י בניו דשלוחו כמותו (שו"ת שמן המור (ליוורנו תקנ"ג) חלק הדרושים דף ק"א).

ב. דבר פשוט הוא, שמעלת המצוה שהילדים יכבדו בגופם ממש, דרצון ההורים לראות שילדיהם דואגים להם ומכירים להם טובה, וזו היא עיקר הנחת רוח שלהם ולא שיצוו לאחרים שיכבדו וכשעושים על ידי שליח חסר בשם "כיבוד".

אמנם יש לדעת, שניתן לקיים מצוות כיבוד הורים על ידי שליח, ויש מקרים שניתן ואף חובה לעשות דווקא ע"י שליח.

אם הוא גר בעיר אחרת וקשה עליו לבקרם תדיר ויכול לצאת ידי כיבודם על ידי שליח¹³¹. ואפשר לשכור לצורך כך אפילו גוי שיטפל בצרכיהם¹³².

אם על פי רוב בשעה שהבן במחיצתם באים לקטטה ומריבה ונכשל בזלזול בכבודם, עיין בהערה¹³³ באיזה אופן יכבדם.

שו"ת זרע אמת ח"ב סי' קמ"ח). וכן עשה יוסף הצדיק ורתם את המרכבה לעלות לקראת יעקב אביו, כי ענין הכבוד לאביו זה צריך שיעשה בעצמו ולא ע"י שליח. [וע"ע ב"לקוט יוסף פ"ט הערה סג' שכתב סברא נוספת שבמצות כיבוד הורים לא תועיל שליחות לפוטרו בשעת לימודו, משום דיתכן דמאי דקיי"ל בשו"ע (י"ד רמ"ו יח') מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים אינה דוחה ת"ת, היינו שהאחרים גם הם יקיימו מצוה זו, אבל כיון שאחר שיקיימה במקומך לא יקיים בזה מצות כיבוד הורים, א"כ ממילא חל עליך החיוב].

¹³¹ שם ב'שמן המור' דמצות מעקה אף אחר שעשאה קיים המצוה ועל כן עושה המצוה מברך ולא דוקא בעה"ב, אך כיבוד הורים מוטל רק על הילדים ועל כן אם מינו לאחר שיכבד במקומם חשיב כאילו קיימו הם את המצוה. אמנם אם אביו מתעקש שדוקא בנו ידאג לצרכיו עליו לעבור לגור בשכנות להוריו כדי לשמשם (שם). ושו"ת הר צבי סי' קצ"ז. ועי' לקמן שלפי הרמב"ם מוכח כן גם מדברי הגמרא.

¹³² ואף שאין שליחות לגוי לזה אין צריך דיני שליחות לזה כיון שעיקר המצוה היא שיקבלו כל מה שצרכים וזה שייך אף כשגוי עושה. הגר"מ שפרן שליט"א בקובץ הישר והטוב ח"ג שאלה ז'.

¹³³ אם מוכח ללא כל ספק שהוריו בעלי מידות רעות והם מקניטים ומצערים אותו הרבה ואין הדבר תלוי בו כלל וכלל בשום צד, ישמט מהם וילך לו כדי שלא יכשל בזלזול בכבודם, ואם יוכל יכבדם ע"י שליח. פסקי ריא"ז קידושין פ"א ה"ח אות י"ב [הובא בשלטי הגיבורים]. ועיין ספר חסידים (סימן שמג) וז"ל: "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. 'אחים גם' בגימטריא - בנים, ר"ל שני אחים או אב ובניו כשהם בקטנות ובכעס וכן הרב לתלמידיו אף על פי שילמדו תורה ממנו כיון שמתקוטטים יחדיו מוטב שלא יהיו יחדיו מפני שמצער, ואל תאמר דוקא מפני שהאב מצטער והרב מצטער אלא אפילו הבן מצטער ע"י האב מוטב שיפרדו כיון שאינן יכולים לסבול יחד". ולא יפסוק על דעת עצמו בעניין זה, אלא יעשה שאלת חכם.

וכן אם נשתטו או נשתבשו¹³⁴, יש אומרים¹³⁵ שאם קשה מאד לטפל בהם ויש חשש שמא לא יכבדום כראוי וכדו' - עדיף שיכבדם ע"י שליח, ויש שאוסרים זאת¹³⁶.

האם חייב לארחם בביתו, והאם ראוי שיכניסם ל'בית אבות'

א. **לכתחילה**, אף שכאמור ניתן לקיים מצות כיבוד ע"י שליח, ודאי שצריך להשתדל הרבה שיכבדם הוא בעצמו¹³⁷. ובפרט אם הוריו זקנים או חלולים והם מבקשים מבנם שיכניסם לדור בביתו, חייב להשתדל בזה¹³⁸ (ואם אשתו מתנגדת לכך

¹³⁴ בגמ' קידושין (לא): מסופר שלרב אסי הייתה אמה זקנה שאמרה לו: 'אני רוצה תכשיט', ועשה לה, 'אני רוצה שידוך' ואמר: אחפש לך. 'אני רוצה אדם שנראה טוב כמוך', הניחה ועלה לא". והיינו שכוין שראה שנהפכה לשוטה ואינו יכול לספק את רצונה עלה לא". ולפיכך כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ו הלכה י' מהלכות ממרים, והשו"ע (ר"מ סעי' י) "מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם").

¹³⁵ הרמב"ם הנ"ל וכן משמע מדברי השו"ע (אבה"ע עד ס"י) שבכל אופן שקשה על הבן יכול למסרם לאחרים וכן הוכיח הב"ב מהמעשה עם רב אסי בגמ' שכשהוקשה לו לטפל בה עלה לא"י והניחה ביד אחרים, וכן שיטת הר"ן והנמוק"י בגמ' שם.

¹³⁶ דעת הראב"ד שם שהשיג על הרמב"ם בזה וכתב שאם אחרים יכולים לטפל בהם כל שכן שהוא יכול. ובביאור השגותו כתבו הדרישה, הב"ח והט"ז (סקי"ד) שכוונתו שבגמ' לא נזכר שהניח לאחרים לטפל בה רק שהלך לו, ופשוט שאם יש אפשרות של שמירה וטיפול כראוי ע"י אחרים א"כ יכול גם הבן לעשות זאת (ובגמ' שהלך לו רב אסי ולא טיפל באימו איירי שנשתתה לגמרי שכבר שלא שייך לטפל בה), וכן נקטו הפוסקים הנ"ל למעשה. ומבואר דאף דמועיל שליחות בכיבוד אב ואם (כדלעיל) מ"מ בנטרפה דעתם שצריכים שמירה יתירה ויחס של סבלנות אין הדעת נותנת שיניחם וילך לו, כי בודאי יוכל הבן לטפל בהם להתנהג עמהם יותר טוב מאחרים. ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' תמ"ד) פסק שאין לבן לשלוח את אביו למושב זקנים במקום לטפל בו אצלו ואפי' שהטיפול אצלו כרוך בצער גדול וממושך.

¹³⁷ הרמב"ם שם, וכתב הח"י אדם' (חלק א כלל סז סעיף ט) "ישתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחמו".

¹³⁸ דזה בכלל "מאכילו ומשקהו" שפסק השו"ע בס"ד (אבני זיכרון עמ' רפא מהגר"ש"א. תשובות והנהגות ח"ב עמ' מתד). והגר"ח קניבסקי אמר וז"ל: "שמעתי ממקור נאמן כי היתה אשה אחת, שאמה המבוגרת היתה גרה עמה והענין לא היה קל לבת כלל וכלל, אמר לה מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל: "מי שצודק איני יודע, אבל כפי איך שמתנהג הבן עם הוריו, כך ינהגו בניו עמו". וכשנשאל הגר"ח קניבסקי, מה הדין במי שקשה להם להחזיק בביתם הורים זקנים, וקל לסדרם ב"מושב זקנים", אך מאידך טובת הורים שיהיו בבית בנם. השיב דעל זה דברי הירושלמי (מסכת פאה פ"א ה"א) כי כיבוד אב ואם הוא פרעון חוב על מה שהם עשו לו, ואם את בנו היה מושיב במושב זקנים, וישיב שם גם את אביו... ועוד הוסיף: וכך עניתי לאחד שהיה לו אבא ישיש והיתה טירחה עצומה לכל בני הבית להחזיקו, ואמרתי לו: "כפי איך שאתה תתנהג עמו כך ינהגו בניך עמך". ושאל הנ"ל עד כמה שיעורו, ואמרתי: "אם היה זה בנך כמה היית טורח עמו ולא היית מסדרו במוסד, כך השיעור לטרוח באבא!".

עיין הערה¹³⁹).

ב. אם קשה מאד לטפל בהם מחמת שנשתבשה דעתם וכדו', וחוששים הילדים שכשיהיו במחיצתם לא יכבדו כראוי, או שההורים יקפידו עליהם ויענשו משמים על ידם, או שיבזום מחמת שנשתבשה דעתם. נחלקו הפוסקים, **יש אומרים** שעדיף שיכבדם ע"י שליח **ויש** שאוסרים זאת (כדלעיל).

ג. אם אין יכולים לטפל בהם כלל מחמת שנשתבשה דעת הוריו ביותר, לכו"ע רשאים למסרם למוסד או מסגרת אחרת שמתאימה למצבם, דהואיל ואי אפשר לו לכבדם בעצמו עושה להם מה שביכלתו על ידי אחרים¹⁴⁰. **יש** שכתבו שאם אין האב יודע כלל מי טורח עבורו בנו או שלוחו בזה אפשר אף לכתחילה ע"י שליח¹⁴¹.

וכן אם לפי הנראה למוסד יהיה יותר השפעה עליהם להוציאם משגעונם, או שיטפלו בהם יותר במסירות, לכו"ע יכול למסרם¹⁴². ובודאי אם הבן צריך לכופם בכח כדי לטפל בהם, כגון לקושרם לכיסא או למיטה, לכו"ע צריך לעשות כן ע"י אחרים¹⁴³.

ואם כשהם יחד יגיע לידי קטטה ומריבה ונכשל בזלזול בכבודם, עיין בהערה למעלה.

אם אשתו מתנגדת וטוענת שהוריו מציקים לה וגורמים לקטטה בינה לבין בעלה ויש לה על כך סימוכין הנראים לבית דין שומעים לה ואף אם בעלה אינו מסכים לטענותיה, ועל כן ימצא להוריו מסגרת מתאימה אחרת. עפ"י שו"ע (אבן העזר עד ס"ה) וז"ל: "וכן היא שאמרה: אין רצוני שיבואו לבית אביך ואמך... ואיני שוכנת עמם בחצר אחד, מפני שמריעין לי ומצירין לי, שומעין לה. הגה: ודוקא שנראה בבית דין שיש ממש בדבריה, שהם מרעין לה וגורמין קטטה בינה לבעלה, אבל בלאו הכי, אין שומעין לה, דהא המדור אינה שלה רק של בעלה", ובשבה"ל (ח"ט סי' קצז) כתב דאף להראב"ד דס"ל שיש לכבדם בעצמו כשקשה הדבר ולא ימסרם לאחרים, היינו כשאינו נוגע לשלום בית או ביטול פרנסתו. וז"ל: "ואם כבר נשא אשה, ומוטל עליו לפרנס ביתו, ומוטל עליו שלום ביתו וגדר ואהבת לרעהו כמוך כלפי אשתו, וסו"ס אינו מפקיר את אביו כשיהיה בבית מושב זקנים, ויכול להוסיף כבוד אב ע"י עין פקוח תמידית שם א"כ שלום ביתו עדיף".

¹⁴⁰ דאפילו לדברי הראב"ד ודעימיה, אם הבן אינו יכול לטפל בהם כלל מותר לו לעזוב לנפשם, **ובזמניו** שיש מסגרות מיוחדות שמטפלות באנשים מבוגרים ויש אפשרות לשלחם למוסד שביכולתו לטפל בהם בוודאי לכו"ע מחויב בזה. כתב הח"י אדם (שם): "ואם אי אפשר לעמוד בזה, ילך לו ויעמיד אחרים לנהגם כראוי, כדי שלא יבואו לידי בזיון".

¹⁴¹ ספר אבני זכרון לגר"י זלברשטיין עמ' של'.

¹⁴² כן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קי"א אות ז) וז"ל: "דדרך הטבע שיש לה על הבן געגועין ולא מיכספא מינ' משא"כ מאחרים והבן לא מצי לגעור בה ואחר' גוערים בה, ואפשר ג"כ ע"י הכאות תחזור משטותה, והבן א"א לעשות לה ומעשים בכל יום יוכיחו, והוא אמת נכון".

¹⁴³ ב'ערוך השולחן' (סעי' לב) יישב דעת הרמב"ם דלעיל שברור שישנם מצבים שאין הבן יכול לדאוג לאביו רק הלמודים בכך וז"ל: "דידוע שהמשתגעים ביותר בהכרח לאסרם בזיקים ובחבלים והבן אין ביכולתו לעשות בעצמו כן לכן מצוה לאחרים והוא ילך לו".

ויש לדעת, בכל ענינים אלו יש לדון בכל מקרה לגופו ולשמוע את הצדדים השונים וכל הנוגעים בדבר, ועל כן לא יפסוק על דעת עצמו ויעשה שאלת חכם.

אף באופן שחייב להכניס את הוריו לביתו אם יש לאב כסף, הוצאות האירוח על האב. ואם אין לו משלם הבן מכספו¹⁴⁴. וכן הדין כשמכניסים ל'מושב זקנים' דאם יש לאב משלם מכספו, ואם אין לו חייב לשלם הבן את הוצאות הטיפול בהם¹⁴⁵.

דרישות ובקשות מהילדים, נזיפתם, והכאתם

פסק השו"ע¹⁴⁶: "אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול".

והוסיף ב'ספר חסידים' (סי' תקסו): "איש אמו ואביו תיראו (ויקרא י"ט ג') 'תירא' לא נאמר אלא 'תיראו', והיינו: שמזהיר לאב ולאם שאם בא הבן לכלל 'איש' שיראו פן יכוהו ופן יקללוהו עד שיענה להם ויקללם ויכם".

לפיכך, אב שיודע שקשה לבנו לעשות דבר מסוים ואף אם יצווהו על כך לא ישמע בקולו, ואף על פי כן דוחקו לעשותו הרי הוא מכשיל את בנו ועובר האב על 'לפני עוור לא תיתן מכשול'¹⁴⁷. וכן אם מכה את ילדיו או שנוזף בהם יותר מדי, והוא מכיר את טבעם ויודע שכעת יזלזלו ויתרסו כנגדו בדיבור או במעשים, הרי הוא

¹⁴⁴ עיין בזה במה שכתבנו בעניין כיבוד אב משל אב. וכן אין חייב הבן לשכור עבורו דירה קטנה מכספו או לתת לאביו לגור בחינם ביחידת דיור שהוא משכיר לאחרים.

¹⁴⁵ וכתב ב'תשובות והנהגות' (כרך ב סימן תמד) שאת טעם הדבר שמע בשם מרן הגריז"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) דהא דקי"ל כיבוד אב משל אב היינו דוקא בדבר שאינו חיוב על גופו, אבל אם חייב לעשות בגופו ומשלם רק בכדי ליפטר מלעשות בגופו צריך משלו, שאינו משלם עבור אביו אלא עבור עצמו ליפטר מחובו, וע"כ חייב מדינא בשכר כיון שאינו בשביל אביו אלא כדי לפטור גופו. אא"כ יש לאביו כסף שאז מעיקר הדין לא חל חיוב על גופו, כיון שיש לאב אפשרות להיות מכספו במושב זקנים נראה שעל אביו לשלם.

¹⁴⁶ סעי' יט שם. וז"ל הגמ' (מו"ק יז): אמתא דבי רבי חזייתה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול אמרה ליה ההוא גברא בשמתא דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשול (דכיון דגדול הוא שמא יבעט באביו והוה ליה איהו מכשילו, רש"י) דתניא: 'ולפני עור לא תתן מכשול' - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר.

¹⁴⁷ וכתב הגר"ן קרליץ (חוט שני עמ' שו): "ויש להורים לידע שאם מכים או כועסים ומצערים את הילדים במקום שאין בו משום חינוך ותועלת, מלבד הנ"ל יש פעמים שיש בזה משום לאו 'דלא תנונו איש את עמיתו', דהוא איסור דאורייתא לצער אדם מישראל. וודאי שבניו ובנותיו של אדם הרי הם בכלל זה במקום שאין בו משום חינוך ותועלת, ואין הילדים רכושם של ההורים שיעשו בהם כרצונם בלא להתחשב ולהזהר בתועלתם, וכבר כתיב 'חונך לנער על פי דרכו' ולא על פי דרכם, ואין נפש הילדים כעצים ואבנים לעשות בהם ולדבר בהם בלא לשקול במאזני צדק".

עובר ב'לפני עוור'¹⁴⁸, ואף אם עושה כן כדי להדריכם בדרך הישר או ללמדם דרך ארץ¹⁴⁹.

ולכן ראוי, לכל יראי ה' שלא יכשילו ילדיהם, ובפרט בזמנינו שהחוצפה והמרדנות מצויה, שיש לנהוג במשנה זהירות בפקדון שנתן בידינו הקב"ה כדי לגדלם ולחנכם בדרך הישרה, ובמקום הצורך יש לשאול ולהתייעץ עם החכמים כשם ששואלים בשאר הלכות התורה. ועל ידי כך יתקיים בו מה שאמרו (יומא פו): "מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

ואם לא נזהרו ההורים והכשילו את ילדיהם ימחלו לבניהם על כבודם אף שלא בידיעתם¹⁵⁰ כדי שלא יענשו, וכלשון השו"ע (שם): "אלא ימחול ועלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול" (ועיין הערה¹⁵¹).

¹⁴⁸ שם בשו"ע סעי' כ. שהמכה את בנו **הגדולים** מנדין אותו, וכתב רמ"א (על פי פת"ש סק' ז' מהי"ש) שבגיל 24 מנדין אך כבר מגיל 22 אסור להכותם, ואם הוא נשוי אף קודם לכן הדבר אסור. **אמנם** כתב הברכ"י (ס"ק טו) וז"ל: "והריטב"א בחידושו למ"ק (ז, א) כתב, נראין הדברים דלא גדול גדול ממש, אלא הכל לפי טבעו שאם יש לחוש שיתריס כנגדו בדבור או במעשיו אז אפילו לא יהא בר מצוה אין ראוי להביאו לידי מכה או מקלל אביו...". ולפי"ז בדורינו ש'חוצפא יסג' יש להקפיד שלא להכות או לנוזף אף בבן שקטן מגיל 22 אם ידוע שבטבעו יתריס כנגד הוריו.

ולענין הזמן הראוי לחינוך: מוכח בגמ' קידושין (כט: ל) וברשי שם שקודם גיל שש עשרה אין בנער דעת לקבל תוכחות כל כך ועל כן אין להכביד על הנער כי אין בו דעת לקבלם, ומגיל שש עשרה עד גיל כ"ב או כ"ד זהו הזמן שמוותר וצריך אף להכביד ביסורין ותוכחות כדי לחנך את הבנים. ומגיל כ"ב או כ"ד אין להכביד ביסורין ובתוכחות כל כך שיש לחוש שלא יבעט.

¹⁴⁹ אף שהיו שהתירו להכות אם מלמדו אומנות או תורה (ולא אכפת לן שיתריס הבן), מ"מ סתימת הפוסקים שהדבר אסור (שד"ח מערכת וכלל כד אות יד). אמנם אם הבן חוטא ורוצה אביו להפרישו מאיסור מותר להכותו (ס' סדר הלכה הל' דעות פ"ו), ואם יש חשש שמחמת ההכאה יצא לתרבות רעה, תלוי הדבר במח' הט"ז והש"ך (ס' שלד ס"א), ועל כן צריך לשקול את הדבר היטב שלא יצא שכרו בהפסדו, וישאל לחכם (שו"ת באר משה ח"ה ס' קס אות ד).

¹⁵⁰ ספר חסידים (ס' קנב). וז"ל: "ולכן טוב הוא לכל יראי ה' שימחלו לבניהם את כבודם אף בלא ידיעתם כדי שלא להענישם כי הא דרב הונא קרע שיראי באפי רבה בריה להקניטו לראות אם יכעוס ומחל לו".

¹⁵¹ והנה עיצה טובה כדי שלא יכבידו ההורים את עולם על הילדים, מצאנו בדברי החיד"א (ברית עולם) על דברי ספר חסידים (שמג), שהמילים '**אחים** גמ' (שבפ' "שבת אחים גם יחד") בגימטריה '**בנים**'. וכתב החיד"א: "למד מכאן מוסר לאב שבניו גדולים שלא יכביד עולו עליהם אלא יחשיבם כאחיו, ובזה יהיו נוחים וישבו הוא ובניו בשלוה. ובפר' ויצא כתיב ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ופירש": 'לאחיו, הם בנים שהיו לו כאחים נגשים לצרה' וכו'. למדנו שיעקב אבינו ע"ה היה מחשיב את בניו כאחיו וכן ראוי לאב שיחשיב בניו הגדולים כאילו הם אחיו ובזה יהיו שקטים ורעננים עכ"ל. ברור ופשוט שאין כוונתו שיתייחסו ההורים לילדים הגדולים

ילד שנקלע למצב בו הוריו מכים אותו או מכבידים עולו ביותר ישתוק ויחריש¹⁵², אמנם אם זה מצב מתמשך וקשה לבן לעמוד בו, יתייעץ עם חכם מה לעשות. ולעניין ילד נשוי, אם על פי רוב בשעה שהבן במחיצתם באים לקטטה ומריבה ונכשל בזלזול בכבודם, עיין בהערה באיזה אופן יכבדם¹⁵³.

ציות להורים בדברים שאינם נוגעים אליהם באופן ישיר

בשעה שהורה מבקש מבנו להאכילו או להשקותו, יש להורה הנאה ישירה מכיבוד בנו, ועל כן לכל הדעות חייב לכבדו ולקיים את בקשתו. אמנם, לעיתים קרובות הורים מצווים לילדיהם לשמוע בקולם אף כשאין הדברים נוגעים אליהם בצורה ישירה.

כמה דוגמאות מעשיות שנכללות בדיון זה:

אב שמצווה לבנו שלא יעשן סיגריות, שלא ישתה קפה, שיתלבש היטב בימים קרים, שלא ילך לישון בשעה מאוחרת בלילה או שלא יעשה 'משמר', שלא יסע לטיול מסויים, שלא יחתום ערבות או שלא יעשה עיסקה מסוימת, שלא יקבל על עצמו תפקיד ציבורי שאחרים יכולים לעשותו. להכין דבר תורה לאירוע משפחתי או להשתתף באירוע מסוים.

והנה, מצאנו לכמה מגדולי הדורות שהקלו בזה וסברו שאינו חייב לשמוע

כחברים שלהם, דאז בודאי יבואו לזלזל בהוריהם אלא שלא יהיה זה קשר של ריחוק וזלזול אלא של קירוב כבוד והערכה.

¹⁵² רמב"ם. וז"ל: "שאפילו היה לובש בגדי חמודות ויושב בראש הקהל ובא אביו או אמו וקרעו בגדיו או הכוהו על ראשו וירקו בפניו לא יכלים אותן אלא ישתוק ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שצוהו בכך שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצטער יתר מזה לא היה יכול לפרסם בדבר, ק"ו למי שאמר והיה העולם ברצונו. חוט שני (עמ' שז).

¹⁵³ אם מוכח ללא כל ספק שהוריו בעלי מידות רעות והם מקניטים ומצערים אותו הרבה ואין הדבר תלוי בו כלל וכלל בשום צד ישמט מהם וילך לו כדי שלא ישל בזלזול בכבודם, ואם יוכל יכבדם ע"י שליח. פסקי ריא"ז קידושין פ"א ה"ח אות י"ב [הובא בשלטי הגיבורים]. אך לא יפסוק על דעת עצמו בעניין זה, אלא יעשה שאלת חכם [ועיין לעיל לעניין כיבודם ע"י שליח].

לקולם¹⁵⁴. ולעניין מעשה הסכימו רבים מהפוסקים שחייב לציית להוריו¹⁵⁵ אף שלא

¹⁵⁴ **במהרי"ק** (שורש קס"ו) פסק שאין כח ביד האב למחות ביד בנו לישא אשה אשר יחפוץ בה הבן. וג' טעמים בדבר: **א.** קיי"ל שכיבוד אב - 'משל אב', והיינו מממונו של האב ועל כן כ"ש במקום דאיכא צערא דגופא אם ישמע בקול אביו שאין מחוייב לסבול צער כדי לכבדו בזה ולא גרע מהפסד ממון. **ב.** כיון שרוצה שישא אישה שאין חפץ בה הבן הרי זה כמצווהו לעבור על דברי תורה שהכריע השו"ע שבכה"ג אין צריך לשמוע לאביו. **ג.** עד כאן לא מפילגי אם משל אב או משל בן אלא בדבר 'דשייך האב בגווה' היינו: ששייכים אליו כגון להאכילו אבל במילתא דלא שייך האב בגווה פשיטא דאין כח האב למחות ביד בנו. וכן פסק רמ"א בשו"ע (סכ"ה) והוסיף שאף ללמוד תורה במקום שאין חפץ הבן א"צ לשמוע בקולו. **והנה**, רבים נבוכו בדן זה אם אפשר לסמוך לדינא על הטעם השלישי שהובא במהרי"ק בלא צירוף הטעמים האחרים.

והנה, כטעמו השלישי של מהרי"ק מצאנו בסוגיית עשה דוחה ל"ת (יבמות ו). דהגמ' מעמידה דאין כיבוד אב שהוא 'עשה' דוחה 'לאו', משום שאיירי 'בהכשר מצוה'. ופירש **הרשב"א** (ד"ה מה להנך) שאיירי שביקש אביו שיעבור איסור דאו' כדי להביא גוזלות וכד' דבכה"ג' כיון שבשעה שעובר על הלאו אינו מקיים את העשה דכיבוד אב, מש"ה אינו דוחה. והטעם: **"שאיין עיקר כיבוד אלא במה שיש בו הנאה** וכדאמרין בקידושין, איזהו כבוד? מאכיליה ומלבישו ומנעילו, אבל אמר לו לעשות דבר שאין לו בו הנאה של כלום אין זה כיבוד שנצטווה עליה, וכבוד כזה אין בו עשה של תורה שידיחה אפילו לאו גרידא וכו'" עכ"ל. **ולמדנו** שבאופן שאין לאב הנאה ישירה מהכיבוד דאינו מאכילו או שאינו סותר דבריו וכד' ליכא משום כיבוד אב ואם [וכן דעת הרמב"ן, וכן משמעות תוס' שם ד"ה שכן, ותוס' קידושין לב ד"ה ר"י. וכן הכריעו להלכה בשו"ת מהרם מלובלין סי' קלו, מכתם לדוד יו"ד לג, תורה לשמה סי' רפ, בצל החכמה סי' נה, דברי יציב סי' קכה, ועוד].

¹⁵⁵ רבים ביארו שאף המהרי"ק (הערה קודמת) סמך לעניין הלכה רק על שני הטעמים הראשונים שהזכיר. ולכן הרמ"א הקל רק לעניין נישואין ולימוד תורה במקום שחפץ הבן שאין צריך לשמוע להוריו ולא נקט דוגמאות אחרות לקולא. **ועל כן:** אף **שעיקר** מצות כיבוד אב ואם הוא בדברים שיש בהם הנאה וכבוד לאביו ואמו וכגון מאכיליהו משקהו, **אמנם** אף בדברים שאביו מבקש ממנו ואין בהם הנאה וכבוד לאביו מ"מ אם אביו יצטער שאין הבן עושה כצוויו צריך הבן לעשות כרצון אביו כדי שלא לצער (לבוש סוף הסי', רעק"א קמא סי' סח, חוות יאיר סי' ריד, גור אריה למהר"ל פ' קדושים על הפ' איש אביו, חיים שאל סי' ה, מהרש"ד יו"ד סי' צה, ערוה"ש סעי' מה).

וכן דעת הגר"א (סק' לו) וכתב שכן מוכח מסיום דברי הרשב"א (בהערה קודמת) דאין דבריו (שאין צריך לשמוע להם במה שאין להם הנאה מכך) אמורים על עיקר מצות כיבוד אב ואם, אלא רק על מה דאיירי שם בסוגיא האם מצות כיבוד אב ואם דוחה לאו, והגמ' נוקטת שאכן כיבוד שאינו עיקר המצוה אינו דוחה לאו, אמנם אכתי מקיים מצוה דאו' של כיבוד גם כששומע לציווי שאין ממנו הנאה ישירה לאביו.

וכן דעת 'המקנה' (קדושין ל"א). **והוסיף** וכתב, דאף אם אין לאביו שום הנאה אם לא ישמע לו עובר איסור, דאף שאין בזה משום כבוד אב אבל משום מורא יש בזה. וז"ל: "וכל דבר שמצווה לו אביו אף בדבר שאין לאביו שום הנאה שאינו בכלל כיבוד **אפ"ה אם אין לבן שום הפסד ממנו זהו בכלל מורא, שאם לא ישמע לו הוי כסותר את דבריו**..." עכ"ל.

וכן דעת החזו"א (אבהע"ז סי' קמ"ח לדף ל"ב א'). דהקשה על הראשונים דלעיל (הערה קודמת) מדוע לדעתם אין חייב לכבד את אביו בדבר שאין לו הנאה ממנו והרי בתוס' קידושין (לא: ד"ה ר"ט) דאמו של רבי ישמעאל היתה שותה את מי רחיצת רגליו של בנה ר' ישמעאל וכתב

בפניהם¹⁵⁶, מטעם 'כיבוד הורים' (דכשומע בקולם לא גרע מלהנותם באכילה וכדו'), או מטעם 'מורא' (היינו שאם לא נשמע לרצונו נחשב כ'סותר את דבריו')¹⁵⁷.

ויש מי שהקל כשאינו בפניהם אם הדבר יגרום לצער או קושי לבן, אמנם כל זה בתנאי שההורים לא ידעו לעולם שהמרה את פיהם¹⁵⁸.

אמנם יש לדעת:

א. באופן שאם יציית יגרם לבן צער גדול מאוד ונוגע הדבר לעיקר אורח חייו, אינו חייב לשמוע בקולם, דכיון שלענין כיבוד אב החובה לכבד דוקא מממונו של האב ולא של הבן, ק"ו כשהדבר נוגע לצער הבן שאינו מחוייב להצטער על חשבונו¹⁵⁹. וכגון: ויתור על נישואין לאישה בה הוא חפץ או ללמוד תורה בישיבה

הירושלמי דאין בנה יכול למונעה מכך הואיל והוא רצונה הוא כיבודה'. **ולמדנו** שבכל דבר ששומע לרצון הוריו הוא כיבודם, וא"כ בכל גונא מחוייב לשמוע להם. והוסיף: 'ועל כן אם האב רוצה בתקנת בנו ומצטער כשנושא אשה שאינה לרצון האב למה יהא רשאי לצערו, וכי אינו בכלל 'מורא' לשמוע בקולו, ולמה דבר זה קל מסותר דבריו בהכרעת הדעת בלבד?...'" (ומשו"ה היה צריך לשמוע להם גם לענין נישואין, אמנם כיון ששייכים בזה גם שני הטעמים האחרים של מהר"ק דלעיל, לענין מעשה אי"צ לשמוע להם). **ועל כן** כתב החזו"א, 'אפשר דכונת רשב"א, דכשהם מבקשים ממנו איזה דבר שאינו נוגע לכבודם **מ"מ הוא חיוב דאורייתא שהרי רצון התורה בכיבוד אב ומורא והוה כעין חצי שיעור דאסור מדאו'** אף שאינו מפורש, אלא שעיקר העשה הוא כשמכבדו כשמאכילו ומשקהו'. **והנה**, אם מצוהו שלא לקבל על עצמו תפקיד ציבורי שאין אחר יכול לעשותו כמוהו חשיב כמצוהו לעבור על דברי תורה ואי"צ לשמוע בקולו (שו"ת שואל ונשאל ח"ד יו"ד סי' ט), אמנם אם יש אחרים שיכולים לעשותו אף דזו זכות גדולה אפ"ה כיון שאין זה כמצוהו לעבור על ד"ת דאין חובה להיות גבאי צדקה וכדו' חייב לשמוע בקולו (שו"ת חיים שאל סי' ה).

¹⁵⁶ שו"ת רעק"א (קמא סי' סח), שו"ת מהרש"ם (סי' רכד סקט"ו). עיין פסקים ותשובות סי' רמ עמ' צח.

¹⁵⁷ משום מורא: מקנה, מהר"ל וחזו"א שם. משום כיבוד: חוות יאיר, חיים שאל, שו"ת יד אליהו (ח"א סי' מ).

¹⁵⁸ שו"ת שבה"ל (ח"י סי' קנו), יושר הורי (פ"ז אות יח) בשם הגריש"א, וז"ל: 'אבל אם אביו לא ידע מזה כלל, אז אם מניעת העישון מפריע לבן באופן רציני, יש להתיר, וצריך הבן לברר אם מבחינה רפואית אין הוא עלול להנוק מהעישון, דאולי יש לאביו סיבה מיוחדת בזה שמזהירו'. והיינו: שאם מצוה לו דבר מחמת בריאותו, כגון לא לעשן, חשיב כדבר שיש בו הנאה לאב שבדאי חייב לשמוע בקולו, ורק כשמצוהו סתם אי"צ לשמוע בקולו כשאינו בפניו. והטעם: דבכה"ג הקלו כהראשונים דשרי בדבר שאין לבן הנאה ממנו. וכתב שם עוד דלעשן בפניו אסור דלצער הוריו אסור בכל גוונא.

¹⁵⁹ טעמו הראשון של מהר"ק (דלעיל), מקנה וחזו"א שלעיל, שכשיש לבן צער מכך חשיב ככיבוד משל בן שאינו חובה לשמוע בקול אביו אף בממון וכ"ש לענין גופו (ובחזו"א כתב שאף אם נפסוק שכיבוד אב משל בן אינו מחוייב בזה שהרי אף אם צריך לשלם על מאכלו של אביו אכתי אין צריך לקנות לו מתנות וה"ה הכא).

המתאימה לו. או משום שלום ביתו¹⁶⁰, משרה קבועה או רכישת דירה¹⁶¹ (ועיין הערה¹⁶²).

ב. וכן כשמבקש ממנו אביו דבר לא הגיוני בלא שום סיבה וטעם או איזה דבר שטות, דאז אף אם לא ישמע לאביו אין זה נחשב שהבן מצער את אביו אלא האב מצער את עצמו. וכגון: אב ואם שדורשים מבנם ללכת לישון מוקדם מאוד באופן

¹⁶⁰ בתשובות אמרי יושר (ח"ב ס' קס"ה) נשאל בבן שאמו אסרה עליו שילך לבית חמיו והדבר קשה עליו למלאות רצונה וגם חושש שע"ז יושבת שלום ביתו האם מותר שלא לשמוע לצויו האב. ומשמע בתשובתו דלא קי"ל כהרשב"א וכטעם שלישי במהרי"ק דציווי על דבר שאין לאב הנאה ממנו א"צ הבן לשמוע בקולו, אמנם אם מצוה עליו לעבור על ד"ת או שמצער ביותר וכידוע כיבוד 'משל אב' ולא משל בן א"צ לשמוע בקולו. וסיים תשובתו בזה"ל: "אך עכ"פ דיש לחוש שע"ז יובטל השלום בית בזה אינו מחויב לשמוע לה".

פירוש דבריו, דבמקום שיש חשש ביטול השלום בית אין לבן חיוב לשמוע בקול או"א גם לא מצד מצות מורא כיון דקיי"ל כיבוד אב משל אב ולא משל בן ובביטול השלום בית של הבן אין לך 'משל בן' גדול מזה וכבר נתבאר לעיל בדברי המהרי"ק שהובאו ברמ"א דאין לבן חיוב לשמוע לאב שצוה שלא ישא אשה שחפץ בה והיינו משום דיש לבן צער הגוף וכימשל בן חשיבא עיי"ש.

¹⁶¹ כיון שכל הפוסקים הקילו בנישואין היה נראה שמקילין דוקא בדברים שהשפעתם על הבן ומהלך חייו קריטי דאין לומר שבכל צער מותר הדבר. תשובות והנהגות (ח"ג ס' ערה), והגר"מ שפרן (קובץ הישר והטוב ח' ג עמ' לא).

¹⁶² דאף שלענין שאר דברים צריך לשמוע לרצון הוריו לדעת רבים מהפוסקים, אפ"ה לענין נישואין עם אישה בה הוא חפץ ולימוד תורה במקום שחפץ בו נפשו ונפסק ברמ"א (סעיף כה) שאין צריך הבן לשמוע בקול הוריו ואף שהוריו מצטערים בכך. והטעם: דמתקיימים בזה שני הטעמים הראשונים של המהרי"ק. א. שאם לא ישאנה יש לבן צער, וכידוע כיבוד אב משל אב' ולא משל בן על כן אין צריך לכבדו בזה. וכתב שם החזו"א דמ"ה 'צריך לבטל רצונו מפני רצון הבן' ודמי לאב שחומד חפצי הבן שאין חייב ליתנם לאביו (אף למ"ד כיבוד משל בן). וחשיב כאילו האב לוקח מבנו דבר השייך לו, והיינו: שלוקח לו את האשה שחפץ בה הבן ובה ליכא זכות לאב אף שהוא מצטער מכך. וכן מוכח בדברי המקנה' (לעיל) שאם יש לבן הפסד בזה אין מחוייב לשמוע לאביו דענין 'לא ימרה את פי' שייך במידי שאין להבן שום הפסד בדבר דאז כשאינו מתחשב בציווי אביו ה"ז עובר על 'איש אמו ואביו תראו' ויש בזה זלזול באביו, אבל כשאינו מקיים ציווי של אביו בגלל הפסד או צער וכו' אין זה בכלל ד"ל יסתור את דבריו'. **וכן** אם הבן רוצה ללמוד בישיבה פלונית שחושב הבן ששם הוא יצליח יותר ואביו לא מסכים לכך אין זה זכותו של האב שהרי הוא לוקח מבנו את הצלחתו ועל כן חייב לבטל רצונו מפני רצון הבן. **ב.** וגם משום שמצוהו לעבור על דברי תורה משום שאדם צריך לשאת מי שתמצא חן בעיניו בדווקא, וכן חייב ללמוד במקום שמסוגל ללמוד בו תורה.

אמנם יש לדעת, דאף שבמהרי"ק הנ"ל התיר לבן לשאת אישה שהיו ערעורים לגביה והדבר פגע בכבוד הוריו ומשפחתו אפ"ה לענין הלכה הפוסקים החמירו שיותר שלא לשמוע בקול הוריו רק אם זו אישה ההוגנת לו לפי כבודו וכבוד משפחתו (אגודת אזור יו"ד ס' טו אות יט, שדה חמד מערכת כ כלל קמז, ועיין שבה"ל ח"ב ס' קיא אות יז).

שאין בני אדם רגילים בכך ואין לדרישה זו שום סיבה הגיונית¹⁶³.

ועל כן ישתדלו ההורים לנהוג בחכמה יתירה עם ילדיהם בדרישותיהם משום שלפעמים דורשים דרישות שאין מוטל על הילדים לעשותם משום מצות 'כיבוד הורים' ומכשילים את ילדיהם במצוה חמורה זו ולפעמים אף עוברים ההורים משום 'לא תרדה בו בפרך' ועל כן יתנו ליבם לזאת בפרט בזמנינו שהחוצפה וההתמרדות מצויה גם במחנינו.

ומ"מ גם באופנים שמוותר לעבור על רצון ההורים, יש להתיישב בדבר ולא למהר לעשות כן ועיין הערה¹⁶⁴.

לשמוע בקול הוריו כשהדבר סותר מצוה או איסור

אמרו לו הוריו לעבור על מצוה מהתורה¹⁶⁵ או מדרבנן¹⁶⁶ לא ישמע להם מפני שכבוד הקב"ה קודם לכבודם ואף הם חייבים בכבודו¹⁶⁷. ויש לדעת, שאף 'הידור

¹⁶³ שו"ת אגודת אזוב שם אות יא, חוט שני שם

¹⁶⁴ כן מצינו בתשובות מפוסקי הדור מצינו דאף שמעיקר הדין מבואר ברמ"א שאם האב מוחה בבנו מלישא אשה שחפץ בה אינו צריך לשמוע בקולו, **מ"מ למעשה** יש להתיישב היטב בדבר. וכן נמצא בקובץ 'מבקשי תורה' (כרך ד' קובץ כ"א) שנשאל הגרש"ז אויערבך ע"י בחור האם יכול לגמור את השידוך בלא הסכמת אביו ואמר לבחור בתוקף: 'אמנם יש כזו הלכה אך אני בשום אופן לא אתן ידי לזה, לא עושים דבר כזה. ולמעשה אני מיעץ לדבר עם האבא בדברי חכמה'. ויעץ בפרוטרוט היאך לדבר עם האבא ואכן כשעשו כדבריו שינה האב דעתו והשתתף בשמחה. ובשו"ת שבט הלי (שם) סיים בזה"ל: 'וכל פעם שבא שאלה כזאת לפנינו אני מחמיץ הדין וממתין אולי יראה הבן צדקת האב אם הוא טוען כבוד המשפחה ואעפ"י שהדין עם הבן...'

¹⁶⁵ שו"ע רמ (סעי' טו). ולמדו כן חז"ל (יבמות ו' וב"מ לב) מהפ' 'איש אביו ואימו תראו ואת שבתותי תשמרו אני ה'', הוקש כיבוד הורים לשמירת שבת ללמד שאם אמרו לו לחלל שבת לא ישמע להם שאף הם חייבים בכבוד ה', ומכאן לומדים גם לשאר המצוות.

¹⁶⁶ שו"ע שם. ובכסף משנה (על הרמב"ם פ"ו הל' יב) כתב שהטעם דכיון דכל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו 'דלא תסור' הרי הוא ככל דברי תורה ובב"י הוסיף טעם דכיון דמ'אני ה" - כולכם חייבים בכבודי, ילפינן לה, ומילי דרבנן ודאי הם כבודו של מקום אין לו לעבור עליהם בשביל כבוד אביו (והנה, לפי הטעם השני בן שרוצה להחמיר על עצמו בחומרא שיש לה שורש בפוסקים אינו מחוייב לשמוע לאביו דסו"ס איכא בזה משום כבודו של מקום אף דליכא בזה משום לאו ד'לא תסור'. שו"ת דברי יציב יו"ד סי' קכה אות ד).

¹⁶⁷ **לענין נסיעה לחו"ל** כדי לכבד הורים: אף שאסור לצאת מא"י, מ"מ כדי לכבד את הוריו הגרים שם התיירו וה"ה כדי ללוות את אחד מהוריו שצריך את עזרתו בנסיעתו לשם דחשיב כיוצא לצורך מצוה (מאירי קידושין לא ע"ב, ספר המקנה שם) ועיין במהרש"א א בחידושי אגדות דשמא רק בחייהם התיירו לכבדם בזה ולא לאחר מיתה כגון לפקוד את קברם [עוד עיין 'פסקים ותשובות' (סי' רמ אות מו, עמ' עט) האם מותר אף להשתקע שם והם ישמע להם כשמסרבים שיעלה לא"י].

מצוה' אינו נדחה מפני כיבוד אב, ולכן בן שרוצה להתפלל במקום שיהיה ביכולתו להתפלל שם בכוונה יתרה אין חייב לשמוע בקול אביו אף אם אין דעתו נוחה מכך.¹⁶⁸

אמנם לגבי דין 'זריזין מקדימים למצוות', כגון שרוצה לערוך את ברית המילה של בנו בשעה מוקדמת ואין הדבר נח להוריו, אם יש חשש מריבה יש לשמוע לדעתם (עיין הערה¹⁶⁹).

חומרות

חומרות שיש להם שורש בפוסקים¹⁷⁰, כגון: שלא לטלטל כלל בשבת, לא להתגלח במכונה, טבילת עזרא, לא לאכל כשרויות מסוימות, להתחבר לגנטור שבת, לא לפתוח פקק של בקבוקי פלסטיק בשבת, גידול בלורית וכדו'.

רבים מהפוסקים סוברים שאין הבן צריך לשמוע לקול אביו אם מצווהו שלא להחמיר בדבר שיש שאסורים אותו מצד הדין דדמי לציווהו לעבור על איסור דרבנן שאין צריך לשמוע בקולו¹⁷¹. **אמנם** יש סוברים שגם בהנ"ל יש לשמוע להוריו אם הדבר נוגע אליהם (עיין בהערה¹⁷²).

¹⁶⁸ ב'פתחי תשובה' (סק' כב) בשם חמודי דניאל כתב שאם רוצה להתפלל במקום בו יוכל לכוון טפי אי"צ לשמוע בקול אביו. וכן הכריע בערוה"ש (סעי' מה בסופו).

¹⁶⁹ בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' קפו ענף ב) כתב שמטעם מה שנכתב בהערה קודמת אם הוריו רוצים שיעשה את הברית אחר חצות אי"צ לשמוע להם ויעשה כל טעדיק כדי שיוכלו הוריו להשתתף בברית המוקדם, **אמנם** אם לא עלתה בידו וחושש ממריבה עדיף שיאחר את הברית משום שגדול השלום, ודעת הגרי"ש א"צ"ל שלא מצינו שדין 'זריזין' ידחה כיבוד הורים ועל כן בכל אופן יאחר את הברית כרצון הוריו (כיבוד הורים פ' יב הערה יז).

¹⁷⁰ שחלק מהפוסקים אוסרים את הדבר מצד הדין, אף שאחרים חולקים עליהם, ונפסק להלכה כמקילין.

¹⁷¹ שו"ת ערוגות הבשם (או"ח יט), דברי יציב (שם, וכסברא שנכתבה לעיל בתחילת הענין בשמו), שו"ת פאת שדך (ח"א סי' קיא), תשובות והנהגות (ח"א סי' תקכט), כיבוד הורים (פ' יב הע' ב) בשם הגרי"ש א"א, חוט שני (סעי' יט). **אמנם** חומרא מדברי המקובלים כגון שלא לגעת בוקן כלל (באר היטב קפא סק' ה מהאריז"ל) אינה בכלל זה.

לעניין נושא הכשרות שכתבנו שאין צריך לשמוע לאביו, היינו דוקא בהכשר שיש עליו פקפוקים. אמנם אם ההכשר מקובל בין היראים לדבר ה' ומחמת גדר בעלמא הבן נמנע ממנו, בודאי ישמע לאביו.

¹⁷² בשו"ת משיבת נפש (דפוס פיטרקוב סי' טז) ואגודת אזוב (י"ד סי' טו) דנו לעניין בן שהחמיר שלא לאכל 'חדש' בחו"ל אף שרבים התירוהו, ואביו ציוה לו להקל בדבר האם ישמע לו, וכתבו שמדינא אי"צ לשמוע לו כיון שאינו כיבוד שנוגע ישירות לאב (כדברי מהר"ק דלעיל). ומשמע מדבריהם, שאם עסקינן בדברים שנוגעים לאב יש לשמוע בקולו. ושתי דוגמאות לזה: א. הובא בס' הליכות שלמה (הל' תפילה פ"ד הערה 95) שפעם הגר"ש א"א אוער באך צ"ל הלך ברחוב בשבת וראה אב שנושא ספסל ובנו הולך לצידי ואח"כ בא לשיבה ודיבר בסערת רוח כיצד יתכן שמשום חומרא בהל' עירובין מזלזלים במצות כיבוד אב. ב. הגרי"ש פישר צ"ל

מנהג ישראל

סתימת הפוסקים שמנהג שמקורו בדברי חז"ל והובא בפוסקים ונתפשט בישראל (כגון: אמירת הלל בר"ח) לא ישמע להוריו. וכן הדעה רווחת בפוסקים לגבי מנהג שלא הוזכר בחז"ל או שלא נתפשט בישראל אך מקורו בפוסקים (כגון 'כפרות' בערב ר"ה, קדיש על הורים)¹⁷³.

אמנם מנהג שאף אין מקורו בפוסקים, כגון: תעניות רשות, טבילה לתוספת קדושה, צורת לבוש וכדו' חייב לשמוע בקול הוריו,¹⁷⁴ ובפרט אם הדבר מצער אותם¹⁷⁵.

להפסיד או להפסיק לימוד תורה כדי לכבד הורים

אדם שיש לו סדר לימוד קבוע (במשך היום או הלילה) ואם יתבטל מתלמודו וישתבשו סדריו בקביעות כדי לעסוק בכבוד הוריו, לא יוכל לחזור ללימודו **כמקדם** ויפריע לו הדבר **למשך זמן ניכר** לא יפסיק ממשנתו, ועל כך נא' ש'תלמוד תורה גדול מכיבוד אב ואם'¹⁷⁶.

כשמע על בן של אלמנה אחת שלא הגיע לאכל אצלה בסוכה כיון שאינה בנויה כחומרת החזו"א, נזדעזע מאוד ובמשך כמה שנים והיה דורש בשבת תשובה כנגד מעשה זה. אמנם אם אמר לו 'תבוא אלי בשבת עם ילדיך' והוא מקום שיש לחוש לכשרותו של העירוב, אין לשמוע לאביו דמה נפק"מ לאב אם יבוא הבן עם ילדיו בשבת או ביום אחר (חוט שני שם).

¹⁷³ ביש"ש (קידושין פ"א ס"ג סג) מוכח שכל מנהג שנהגו אבותינו דוחה כיבוד אב. ועל כן פסק, שאם אבא מוחה בבנו שלא יאמר קדיש על אימו מחמת שמקפיד על כך כיון שהוא בחיים, לא ישמע לו כיון שזו זכות לשוכני עפר וחשיב כמצווהו לעבור על איסור דרבנן. וכן דעת ה'דברי יציב' ו'חוט שני' (שם) ושו"ת 'יביע אומר' (יו"ד ח"ג ס"ו כו אות ב). **אמנם** החיד"א (חיים שאל ח"א ס"ה ה) העיר על היש"ש הנ"ל דמאחר שקדיש יתום הונהג רק מזמן הגאונים ולא הוזכר בגמ' חייב הבן לשמוע לאביו בזה.

¹⁷⁴ כל הפוסקים דלעיל, שו"ת ערוגות הבשם (שם), ספר חסידים (ס"ו שם).

¹⁷⁵ ד"א דאף מצוה נדחית בכה"ג (שו"ת משיב דבר, ח"ב ס"ו ו) ועל כן במקום חומרא או מנהג בודאי יש לשמוע בקולם. ובחוט שני (שם) הביא שפעם גער החזו"א באחד שהיה מסובב ראשו בשעת ברכה מאמו שהיתה פרועת ראש, ואמר: כיון שמעיקר הדין סגי בעצימת עיניים (משנ"ב ח"א ס"ו עה סעי' ו) והאמא הרגישה זלזול בזה שבנה לא מסתכל עליה, יש לנקוט כעיקר הדין משום כבוד אב. וכן כתב בתשובות והנהגות (ח"א ס"ו תקפו): 'וכן ראיתי בשם הקדוש האריז"ל שנמנע בחורף מלטבול כשאמו צותה לו כן מפני כיבוד אב שרהי חששה ויראה לבריאותו ולא רצה לצערה בזה. לפיכך נראה שאם מקיים מילי דחסידות ישתדל שאביו לא יצטער מכך ולא יתנהג עמו בעזות שבשביל דעלול הוא לקבל ח"ו קללה ד'ארוך מקלה אביו ואמו' ותמורת הברכה למילי דחסידות יצא שכר בהפסדו.'

¹⁷⁶ השו"ע פוסק (סעי' ג) ש'תלמוד תורה גדול מכיבוד אב ואם'. ולמדו כן, מיעקב אבינו שעל

וצריך לשקול את הדבר במאזני צדק, ועל כן אם הוא מפסיק מלימודו גם לדברים שאינם הכרחיים ליכא היתר הנ"ל¹⁷⁷.

השנים שהיה בבית לבן ולא בבית הוריו נענש ויוסף נעדר מביתו 22 שנה, אמנם על השנים שלמד תורה בבית שם ועבר לא נענש (ט"ז וש"ך). והנה אין לומר שלעולם כשלומד פטור מכיבוד הורים שהרי השו"ע פסק (סי' רמו סעי' יח) שצריך להפסיק מלימודו לכל מצוה שאינה יכולה להעשות ע"י אחרים וכתב המאירי דכן הדין גם בכיבוד הורים (מו"ק ט, ב), וטעמו: 'דאף על פי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה לא נאמר כן בתלמוד תורה הואיל ועקרה לידיעת קיום שאר מצוות מבטלין אותה בשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים'. וכידוע, לא שייך תמיד לקיים כיבוד ע"י אחרים [וכן דעת הר"ן שם וכן נקט ורבינו ירוחם (נתיב ב ח"ה)]. בשו"ת יד אליהו פסקים סי' מא ומשיב דבר סי' קלח. ודלא כפרישה שא"צ להפסיק ודלא כהעמק שאלה' שכיבוד אב בגדר יכול להעשות ע"י אחרים כיון שיכול האב למחול על הכבוד].

ועל כן בארו הפוסקים שדמי להכרעת השו"ע בסעיף כה שאם חפץ ללמוד תורה בעיר אחרת אצל רב מסויים ויודע שדוקא שם יעלה תלמודו בידו אי"צ לשמוע בקול אביו שמוחה על כך, כיון שישפיע הדבר על דרכו בלימוד התורה לעולם (ועיי"ש בהמהרי"ק דחשיב כמצווה לעבור על ד"ת או משום שגורם צער גדול לבן וחשיב כמשל בן). ועיין במה שכתבנו בזה בנושא 'ציות להורים' (באות ב) וה"ה הכא, שאין חייב לכבדם אם יפגע הדבר בלימודו למשך זמן ניכר (כן נראה בבאור דברי הפת"ש סק' ח, חוט שני סק' יז, תשובות והנהגות ח"ג סי' רעד).

והנה, אף לעניין שאר מצוות שמצאנו שמבטלין ת"ת כדי לקיימן כשא"א ע"י אחרים, אכתיו אין הדברים מוחלטים, דמשמע ברמב"ם (הל' ת"ת פ"ג ה"ד) דזה דוקא כשיוכל לחזור אח"כ לתלמודו (אור שמח). וכן משמע בשו"ע הרב (פ"ג סעי' א) שאם ע"י התבטלותו לקיום מצוה לא יוכל להשלים עוד את חלקו בידיעת התורה אסור להפסיק מתלמודו. ועל כן ברור שה"ה לעניין כיבוד הורים שאם יפגע תלמודו באופן תמידי בלא אפשרות תיקון אינו חייב לכבדם. וכיון שיש בזה חילוקים דקים בין מעלת הלומדים והשפעת הפסקת הלימוד עליהם, יש לשקול את הדברים בכובד ראש.

¹⁷⁷ חוט שני שם.

כיבוד הורים לאחר מיתתם

חייב הבן לכבד הוריו אף לאחר מותם¹⁷⁸. לדעת רוב הפוסקים חיוב הכיבוד מהתורה¹⁷⁹, ויש הסוברים שהוא מדרבנן¹⁸⁰.

ועל כן, כפי שחייבים הילדים לשמוע להורים ולכבדם בשעה שהם בחיים הוא הדין לאחר מיתתם, ולפיכך צריכים הילדים לחלק את הירושה כפי שציוה האב

¹⁷⁸ "מכבדו בחייו ומכבדו במוותו..." קידושין לא: וכן הכריע השו"ע רמ סעי' ט.
¹⁷⁹ מדברי ה"ה"ק סו"פ בחקותי (דף קט"ו ב) נראה דכיבוד אב ואם אחר מותם הוי דאורייתא וז"ל: "דאע"ג דמית אתחייב ביקרי' יתיר (יותר מבחיי) דכתיב 'כבד את אביך' דאי ההוא ברא אזיל באורח תקלא ודאי מבוה לאבוי הוא ודאי עביד ל' קלא (בן שהולך בדרך מקולקלת מבוה לאביו בעולה"ב). ואי ההוא ברא אזיל באורח מישר ותקין עובדו, ודאי דא אוקיר לאבוי אוקיר ל' בהאי עלמא גבי בני נשא אוקיר ל' בההוא עלמא גבי קוב"ה וקב"ה חייס עלי' ואותיב ל' בכורסייא דיקר' ודאי בן יכבד אב עכ"ל (בן שהולך בדרך התורה והמצוות גורם כבוד לאביו ומעלהו בדרגות בעולם העליון) הרי דאחר מות האב מחוייב בנו בכבודו מהתורה דאם הוי רק מדרבנן היאך שייך לומר שהוא דעדיף על כיבוד מחיים דהוי מצוה דאורייתא וכן מציונו בחינוך מצוה לג, יריאם רכא, הגר"י פערלא (על רס"ג מ"ע ט) שכן דעת רוב הראשונים. ועיין בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' כב אות ז שהביא כן מהרבה אחרונים].

והנה בנובי (תניינא חאה"ע סי' מ"ה ד"ה ומה) כתב לעניין אב שציוה שלאחר מותו לא תשמע הבת לאימה באיזה עניין, ופסק שתקיים כבוד אמה על פני האב שנפטר, ואף שאמרינן בקידושין 'מכבדו בחייו ומכבדו במוותו'. והטעם: ש'עיקר הכבוד הוא בחיים'. ובפשטות נראה מדבריו שהכיבוד בחיי ההורים מדאו' ולאחר מיתת מדרבנן. אמנם בתשובות **רעק"א** (סי' ס"ח) הוכיח מהב"י (יו"ד סי' שע"ד) דלא כנוב"י דכתב: 'מצוה לומר קדיש על אמו בחיי אביו, ואם אביו מקדיש אעפ"י דאמו עשתה לו צואה לומר בשבילה קדיש, כבוד אב עדיף מכבוד אמו' ומדנקט דחייב לשמוע לאביו רק מצד דכבוד אב עדיף על כבוד אמו ולא כתב משום דכבוד מחיים עדיף מכבוד דלאחר מיתת מוכח דכבוד לאחר מותו שוה לכיבוד מחיים ובאמת שניהם מדאו' (ועיי' פ"ת יו"ד סי' ר"מ סק"א).

ומאידך גיסא, מלשון הנוב"י משמע דתרוויהו מדאורייתא דאל"כ הו"ל למינקט דכיבוד מחיים עדיף משום דמצותו מה"ת ואילו לאחר מיתת אינו אלא מדרבנן ומדוע כתב 'עיקר הכיבוד מחיים', ועל כן נראה דאף הוא ס"ל דמכבדו במוותו הוי ג"כ דאורייתא, רק שבנודמנו יחד כיבוד אב וכיבוד אמו, ואי אפשר לו לקיים שניהם כבוד החיים קודם וכיבוד את אימו קודם (בצל החכמה' שם, 'יושר הור' עמ' קג).

ויש להוסיף, דאין להקשות מד' הוזה"ק שכתב שהכיבוד לאחר מיתת יתר על הכיבוד מחיים על דברי הנוב"י שכ' דכבוד או"א בחיים עדיפא על כבודם לאחר מיתת. דשמא י"ל דהוזה"ק דיבר על מעלת המצוה במה שפועלת בעולמות העליונים אבל בדיני המצוה למעשה כבוד החי קודם לכבוד אביו ואמו אחר מיתתם דוגמה לדבר דבעונשי התורה חומר העבירות שמועשה במעשה חמור יותר מעבירות שעובר בדיבור דנחלקו בגמ' אי עקימת שפתים הוי כמעשה ועל חטאי המחשבה אין עונש כלל, אבל כשבאים לדון בחומר העבירה במה שפועל למעלה האריך בנפח"ח (שער א') עפ"י הוזה"ק והאריז"ל דבחטאי מחשבה גורם חורבן יותר מעבירות שעושה במעשה וגם חטאי הדיבור חמורים יותר (שם).

¹⁸⁰ דאינו מכבד את אביו עצמו רק את שמו וזכרו. תפארת ישראל (קדושין פ"א אות נ"ד), חובה"ל (אהבת ה' פ"ז), דודאי השדה (סי' פד), עמק הלכה (סי' נב).

בצוואתו¹⁸¹.

כיבודם לאחר מיתה חשוב יותר מבחייהם

אמרו חז"ל: 'גדול' המכבדם לאחר מותם יותר מבחייהם¹⁸². והוסיף בזוהר הק' (סוף פ' בחוקותי) שאם הבן הולך בדרך מקולקלת הוא מבזה את אביו וכשהולך בדרך הישר ומתקן מעשיו מכבדו בעולה"ז ומכבדו בעולה"ב, והקב"ה מרחם עליו ומושיבו בכסא כבודו.

ועל פי זה כתב בקיצור שולחן ערוך (סימן כו) וז"ל: "אף - על - פי שאמירת הקדיש והתפלות מועילות לאבות, מכל - מקום אין אלו העיקר, **אלא העיקר** הוא שהבנים ילכו באורח מישור, כי בזה הם מזכים לאבות".

משל הדבר, לאדם שהוצרך לעבור דירה לחו"ל, בניו טרחו לעזור לו בהעברת דירתו. בן אחד טיפל בהזמנת כרטיס טיסה, מקום נוח באוירון וכיוצ"ב, ואילו הבן האחר עסק במציאת דירה טובה ונוחה לאורך ימים ושנים.

הבה נתבונן, איזה כיבוד יותר חשוב לאב, הלא פשוט דאותו הבן שעסק במציאת הדירה הטובה קיים מצות הכיבוד באופן היותר נעלה. שהרי ענין הנסיעה הוא דבר ארעי וחולף ואילו הדירה שידור בה מעתה כל חייו הוא דבר של קבע וחשיבותו לעין ערוך. והנה גם כאן, אופני הכיבוד בחיי ההורים כגון "מאכילהו ומשקהו" הוא סיפוק צרכיהם בעוה"ז - עולם חולף כצל עובר עובר. ואילו אופני הכיבוד שלאחר פטירתם בשעה שהולכים הילדים בדרך ישרה ועוסקים בתורה ומצוות בכך הרי יש לאביו ואמו שנפטרו תועלת עצומה בעולם שכולו ארוך לנצח נצחים¹⁸³.

¹⁸¹ כן דעת רוב האחרונים [שו"ת הרדב"ז (ח"ג) סי' תקלה, שו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' צה), שו"ת רעק"א (מהדו"ק סי' סח, ואף שבסברא כתב כהחולקים לקמן מ"מ לעניין דינא הכריע שצריך לציית להוריו), מהר"י אסאד (סי' מד), מנחת אלעזר (ח"ב סי' גט)]. **ועוד עיין** שו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רכד) שאין לומר שלא ישמע לצוואתם שהרי אין כיבוד אב אלא 'משל אב' וכעת הממון של הבן. די"ל שציווה אותם לבנו בשעה שהיו ברשותו ועל כן חשיב 'משל אב'. **אמנם** דעת ה'שבות יעקב' (ה"א סי' קסה) שהחיוב לאחר מיתתם הוא רק לעניין כבוד שירומם קרנם אך אין מחוייב לציית לדבריהם, דליכא נחת רוח להם בזה לאחר פטירתם.

¹⁸² והטעם שכיבוד לאחר מיתה גדול יותר: דכיבוד מחיים הוא מראה כיון שחושש לירשתו משא"כ לאחר מיתה מכבדם לשם שמים (מסכת שמחות פ"ט סכ"ב, תניא רבתי (סי' ק), זוהר סוף פ' בחוקותי).

¹⁸³ יושר הורי עמ' קנד. עוד הביא שם מספר יד אליהו (רגולר סי' ס"ו) דאמירת קדיש מדברים העומדים ברומו של עולם וכל מגמת האב על הבן שיצילנו מדינה של גיהנום **והוא גדול** ממצות כיבוד אב אשר מכבדו בחייו.

ענייני כיבוד לעילוי נשמתם

וכן צריכים לעשות עימם שאר ענייני כבוד המועילים לנשמתם כגון: להרבות בהספד עליהם¹⁸⁴, לומר קדיש¹⁸⁵, להתפלל לפני העמוד¹⁸⁶, לימוד משניות¹⁸⁷, לחדש בתורה לשם הוריו¹⁸⁸, לנהוג מנהגי יום השנה (יארצייט) [להתענות¹⁸⁹, לעלות לקבר¹⁹⁰, לומר קדיש¹⁹¹, לגשת לעמוד¹⁹², לעלות לתורה¹⁹³, להדליק נר נשמה¹⁹⁴. כולם בכלל כיבוד הורים], נתינת צדקה¹⁹⁵, קריאת שם ילדיו על שמם¹⁹⁶.

¹⁸⁴ אמנם בע"ש וי"ט או כשירורים גשמים על המיטה מצוה למהר מפני כבודם. שו"ע (שנו ס"ב).
¹⁸⁵ שו"ת מהרי"ק (שורש ל'), יש"ש (קידושין פ"א ס"ג), חיי אדם (כלל סז ס"ו). **ויש לדעת** שאין לריב או לחטוף זכות קדיש או תפילה מחברו דאינו מועיל לנשמת הנפטר קרובו כלל, וז"ל החת"ס (י"ד ס"י שמה בסוף התשובה ב"ה ובענין): 'דמי שבאופן של אלימות וחזקה לוקח מהאבלים זכות הקדישים עד שנאלצו להתפשר עמו לא הועיל כלום בקדישים שלקח לעצמו בחזקה והטעם כתב וז"ל: כי שמעתי כד הוינא טליא בשם הגאון שב יעקב אמר לאבלים שכל מי שאומר קדיש שמגיע לחבירו לא הועיל לעצמו ולא הפסיד לחבירו דמ"מ עולה לנשמת מי ששייך לו' (והוסיף החת"ס מקור לדבריו וז"ל: 'ולפענ"ד הוא מש"ס בב"ק הגונב עולותו של חבירו והקריבה פטור שהרי חזרה קרן לבעלים. פירוש: דקמי שמיא גליא למי העולה וה"נ דכוותיה).
 שעי"ו ס"ד.

¹⁸⁷ ערוה"ש (שעי"ו ס"ג), מהרש"ג (או"ח נב), ועיין נטעי גבריאל הלכות (אבילות פ' סד) בהרחבה בסדר לימוד המשניות.

¹⁸⁸ יוסף אומץ (דיני שלושים), קב הישר (פ' לה), ובפרט המחדש בשבת (זוה"ק פ' שלח קעג ע"ב).
¹⁸⁹ רמ"א יו"ד (שעו"ד), וסי' תב, שו"ע או"ח (תקס"ח ס"ח ומ"א סק' כ). **בזמנינו** מחמת חולשת הדורות מקילין בזה ובפרט מי שהדבר מפריע לו בלימודו (הליכות שלמה מועדים ח"ב פ"ג סט"ו).
¹⁹⁰ במדרש איתא על יפתח הגלעדי שביקש שיקברו אותו בעירו ואמרו חז"ל שנחת רוח הוא לו שנקבר בעירו שאז הקרובים באים אליו. והחזו"א סיפר על הגר"א מוילנא שהלך עם אחיו לקבר אמו ואמר הגר"א: "תראה כמה שאמא שמחה" (שנה אחרת שאל אותו אחיו מדוע אינו הולך לקברה הרי אמר שהיא שמחה בזה? והשיב היא שמחה אבל לי היה צרות מזה). **ולעניין הלכה**, הסתפק הגר"ו קרליץ שליט"א (חוט שני עמ' רצא) האם מחוייב לבטל תורה כדי לעלות לקברם. והביא שהחזו"א לא היה נוהג לעלות משום ביטול תורה (וכן נמצא אורחות רבינו ח"ב קסג). ונראה שהדבר תלוי באיכות לימודו והתמדתו של כל אדם ומסתבר שאם מפסיק לדבר הרשות אף בזה מחוייב שהרי יש בזה נחת רוח לנפטר, וכן אם מחמת אי הגעתו יגרר למריבה משפחתית ראוי שיעלה לקברם.

¹⁹¹ רמ"א שעו"ד. אומרים קדיש גם בשבת שקודם היא"צ. ועיין מס' כלה רבתי פ"ב ה"ט מעשה נורא עם ר"ע.

¹⁹² שם. ובבה"ל ס' קלב מביא מהפמ"ג שבעל יאר"צ קודם לכל החיובים לגשת לעמוד. ונוהגים להתפלל מוסף בשבת שלפניו ויש נוהגים אף במעריב במוצ"ש שלפניו (פני ברוך ס' לט ב).

¹⁹³ מ"א רפב סק' יח. ויש שעולים למפטיר בשבת שקודם ויש שמקפידים אף כל השנה.

¹⁹⁴ מהרש"ל ס' מו. וגם ביוה"כ ידליק, וביתום משני הוריו די בנר אחד לשניהם (רמ"א או"ח תרי ס"ב ובמשנ"ב).

¹⁹⁵ רמ"א רמט סעי' טז. דמועיל לנשמתם.

¹⁹⁶ מילי דחסידותא על ספר חסידים (סי' תעז), שד"ח (כ' כלל קד דה' ובעיקר הדיון).

כיצד מועילים מעשי הבנים לנשמת הוריהם לאחר פטירתם

הרשב"א הקשה, ידוע שרק 'מי שהכין בע"ש יאכל בשבת', וא"כ כיצד מועילים מעשיו הטובים של הבן להוריו לאחר פטירתם?

וכתב וז"ל¹⁹⁷: "כשהוא מוליד בן צדיק עובד אלוקים נראה כאילו מסיבובו הוא עובד אלוקים, שהוא הביאו לעולם להיות צדיק מושל בבית אלוקים. והוא החפץ הנמרץ שהיה אברהם אבינו חפץ ומתאוה ומבקש מאיתו יתברך שיתן לו זרע שיעבדנו, לא להיות יורש עושרו ונחלתו רק לכוונה שאמרנו: כי זהו תכלית כל שכר האדם שישאר ממנו בעולם הגשמי עובד אלוקים אז נראה לו כאילו הוא בעצמו העובד ואינו מת אלא חי שהוא הוליד מי שעובד להש"ת"¹⁹⁸.

למדנו מדבריו, שורש מצות כיבוד אב ואם ומוראם ש'המסובב' חייב תמיד להמסובב' לכבדו. וכיון שהבן מסובב מן האב ממילא כשהוא צדיק נמצא שמחמת האב יש בבריאה עוד אדם עובד ה', ועל כן מקבל האב שכר כיון שנחשב כאילו הוא בעצמו ממשיך לעבוד את ה', דאינו כאדם מת אלא חי.

וכן נמצא ברבינו יונה¹⁹⁹ לעניין הדלקת נרות שבת, וז"ל: "תהא האשה זהירה להתפלל ערב ובוקר וצהרים ובסוף תפלתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ובנותיה שיהיו יראי שמים ושיהיו בניה מצליחים בתורה כי עיקר זכותה של אשה לעוה"ב שבניה עובדים להש"ת ועושים רצונו ויראים אותו. וכשהיא בבית עולמה ובניה יש בלבם יראת שמים ועוסקים בתורה ובמצוות נחשב לה הדבר הזה כאילו היא בחיים

¹⁹⁷ שו"ת (ח"ה פ' מט). וז"ל שם: "דע כי עניני בני"א בעונשם ושכרם, שכר העולם בדברים גשמיים ושכר עולם הנשמות בדברים רוחניים. והאב מוליד לבנים, והבן חלק מהאב בגוף הבשר והגידין והעצמות, והאם נותנת אדם שבפנים. אך הנפש אינה חלק מחלק האב ואינה נמשכת מאב לבנים והוא אמרם ז"ל (נדה לו) האב נותן בשר וגידין והאם נותנת אדם ושחור שבעין והקב"ה נותן לו נשמה וכו' ולכן שכר העוה"ז שהוא גופני נמשך מאב לבנים והוא כלל מה שאנו אומרים "זוכר חסדי אבות" ולא תמה זכות אבות' להיטיב את בניהם בעולם הגשמי וכו' אבל מה שאמרו 'ברא מזכה אבא ואבא לא מזכה ברא' הוא בעולם הנשמות. והוא, כי הבן עם היות גופו לבד חלק מחלקי האב ולא נפשו כמ"ש, מ"מ הרי הוא מסובב מן האב ועל כן, הבן מצווה בכבוד האב ובמוראו ואין האב מוזהר כן בבן. שהמסובב לעולם חייב להמסובב לכבדו ואעפ"י שהוא מסובב הכרחי לא רצוני.

¹⁹⁸ וכתב שם: "ועל כן ראוי באמת שיזכה האב בזכות הבן אבל האב למה יזכה את הבן בנפש והאב אינו חלק מן הבן ולא מסובב ממנו לא בגוף ולא בנפש א"כ מה יועיל זכות האב לבן. ומה שאמרו 'מי שטרח בע"ש יאכל בשבת' הוא מה שיעשה האדם בעצמו שהעוה"ז לכל אחד ואחד למעשה והשני לתגמול ואין בשני מעשה שנתעסק בו הנפש לשנות תגמולה ולהוסיף ולגרוע כלל". עכ"ל הרשב"א. ועיין ב'יושר הורי' עמ' קנד בהערה מדוע אינו סותר לדברי המסילת ישרים פ"ד.

¹⁹⁹ אגרת התשובה אות ע"ט.

ועושה כל המצוות והיא במעלות עליונות לעוה"ב" עכ"ל.

וכן כתב האליהו זוטא לגבי עניין הקדיש²⁰⁰: "מיהו קדיש אינו תפילה אלא שמרחמין עליו לפי שיצא ממנו זרע שמקדש שם שמים על ידו".

האם אפשר להועיל לאב רשע

והנה לפי סברת הרשב"א שהובאה לעיל נראה דאף אם האב לא עשה דבר כדי לחנכו וללמדו לילך בדרך הישרה ואף אם עבד ע"ז כל ימיו מ"מ כיון שהוא הוליד בן צדיק וסייב את מציאותו בבריאה ממילא נחשב הדבר גם לאביו ואמו כאילו הם חיים ופועלים תורה ומצוות.

וכך מפורש ברמב"ן²⁰¹ עה"פ: 'ואתה תבא אל אבותיך בשלום' שדרשו חז"ל שבישר הקב"ה לאברהם אבינו שיש לתרח אביו חלק לעוה"ב ופירש הרמב"ן (באופן השני) שיש לו חלק לעוה"ב בזכות בנו - אברהם.

וכן כתב המ"ב²⁰² והביא ראייה לדבריו (כלה רבת"פ"ב) במעשה דרבי עקיבא שראה אדם שנענש בעונש נורא בגיהנום מחמת שה' רשע גמור והניח אשתו מעוברת המתין ר"ע שתלד אשתו וכשילדה את הבן גדלו ולימדו וכשזכה הבן לברך בציבור הציל את אביו מעונשו המר.

אמנם בספר חסידים²⁰³ משמע שדוקא אדם שבחיייו גם היה נותן צדקה וכדו'

²⁰⁰ הביאו בשד"ח אבילות קנב.

²⁰¹ סוף פרשת נח בראשית ט"ו ט"ו.

²⁰² כך סתם ב'אהבת חסד' (פ' טו בהגה"ה). [אמנם במ"ב (תרכ"א סק' יט) על דברי השו"ע שנוהגים לתת צדקות ביוהכ"פ בעד המתים. כתב המג"א: דהטעם שמועיל להם לכפרת עונותיהם, משום שאנו אומרים אילו היו בחיים היו נותנים צדקה. ולפי"ז אין מועיל מה שנוודרים עבור אדם רשע שהרי גם אם היה חי לא ה' נותן. (ומקור דבריו ברקח הובא בב"י וכן דעת הט"ז שם סק"ד ובי"ד ס' רמ"ט סק"ה) והוסיף המ"ב וז"ל: "ומסתברא שאם הבן נותן בעד אביו בכל גונו מועיל להקל דינו דברא מזכה אבא". וחזינן שכתב שכן מסתבר ולא הכריע בצורת ודאי כפי שכתב ב'אהבת חסד'].

²⁰³ מספר חסידים (סי' תתשע"א) כתב: "אמר הקב"ה ברא מזכה אבא כגון שהאב חוטא ונותן את בנו ללמוד תורה ומעשים טובים, הואיל וע"י האב זכה הבן ברא מזכה אבא ואם האבות צונו לבנים לעשות דברים לאחר מותן הרי כשעשו הבנים כאילו יעשו האבות. ומכאן תקנו שנוודרין צדקה שייטב לאותן שכבר מתו." **ומשמע** ולכאורה מדברי הס"ח מבואר דברא מזכה אבא איירי דוקא כה"ג שהאב חנכו לתורה ולמע"ט דאז שפיר נחשב כאילו האב עשה ולא באבא רשע. ובס"ח (סי' קט) כתב וז"ל: אבל אם זכה (בחיייו, שעשה מצוות) וחסא ובשביל עונותיו גרשוהו מגן עדן או שעושיין לו דין בגיהנום או מיגיעים אותו דרך קוצים או מלאכי חבלה משחקים בו. או שהוא צדיק ומפני עון אין מכניסים אותו במחיצת צדיקים אז מועיל אם מתפללים או אם נותנים צדקה בשבילו... אבל מי שלא זכה לאחר מיתה לא יועיל כל מה שיעשו בשביל המת אא"כ צוה זה בחייו ועשו במותו".

אלא שכעת יש בידו עונות שמענישים אותו עליהם בזה מועיל לו הצדקה שנותנים עבורו, וכן אם לא עשה כן בחייו אבל צוה במפורש שיעשו עבורו מעשים טובים לאחר מותו, אבל רשע שלא נהג כן, לא מהני מה שיעשו בשבילו.

מה הוא העילוי נשמה הגדול ביותר להורים

כתב ב'יוסף אומץ'²⁰⁴ וז"ל: "ענין הקדישים וברכו ולמנצח ובהמ"ז לאבלים ידוע שמעלים המת ע"י כך מגיהנום ולהתפלל כל התפילה טוב יותר ויותר. אכן תיקון זה אינו רק לעמי הארצות, אבל לימוד תורה מועיל שבעתיים מכל התפילה וע"י כן מכניסין המת לאן עדן, ואם הבן מחדש חידושי תורה אין ערך לכבוד שזוכה אביו על ידי כן בשיבה של מעלה כן מוכח במדרש הנעלם דרות לכן כל אבל על אב ואם יזרז בהשתדלות גדול להרבות בלימוד כל מה דאפשר לו לפי חכמתו.

ובספר 'קב הישר'²⁰⁵ כתב: "דיראה לעשות טוב ביום זה, ואם הוא בעל תורה יראה לחדש בו איזה דבר תורה אז יש תועלת גדול לאו"א ואף בשאר ימות השנה כשהבן מחדש איזה חידוש תורה לשמה אז הבן משמח אביו ואמו ומעטרין לאביו ואמו בכמה עיטורין, ומי שזוכה שנתן בתו לת"ח וכשחתנו מחדש איזה ד"ת לאמינתו אזי מעטרין לחמיו וחמותו ג"כ בכמה עיטורין" עכ"ל²⁰⁶.

ובמדרש למדנו (בראשית רבה פ' מט): "רשב"י אומר כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאילו לא מת".

ולמדנו כאן דבר גדול ונורא, ברור שכל ילד שיש ביכולתו להציל את אביו ולעשות לו פעולת 'הנשמה' מצילת חיים, מחוייב הוא בכך מדין 'כיבוד אב'. וממילא אם יש בכוחו לגרום לאביו 'תחיית המתים' לאחר פטירתו פשוט שאף בזה הוא מחוייב. ומאחר שגילו לנו חז"ל שמי שיש לו בן יגע בתורה כאלו לא מת, ממילא חייב כל בן להתייגע בתורה וע"י כך להחיותם ב'טל' תורה²⁰⁷ (לענין לימוד משנה עיין

²⁰⁴ בדיני שלושים ו"ב חודש עמ' 331.

²⁰⁵ פל"ה בדיני יארציט.

²⁰⁶ ומן העניין להביא פירושו בדרך רמז של הגה"ק החיד"א ב'נחל קדומים' (פרשת יתרו) במעלת הלומד ומחדש בשבת לע"נ הוריו. דיש לשאול, מדוע בעשרת הדיברות נסמכה מצות שמירת שבת לכיבוד אב ואם. דהנה איתא בזוה"ק (ח"ג קע"ג) שראוי לחדש חידושי תורה בשבת קודש, ואז מעטרין את נשמת אביו בעולם הבא, ודבר זה נרמז מסמיכות הדיברות, ללמדנו שבשבת כשמחדש חידושי תורה מקיים מצות כיבוד אב ואם [וב'יסוד ושורש העבודה' (שער השמיני, פרק יב) כתב, דאף הנהגה טובה חדשה שהאדם מקבל על עצמו הרי היא בכלל זה שמעטרין את נשמת הוריו].

²⁰⁷ כתב רבי עקיבא אייגר בצואתו: "וכן ביום היא"צ בכל שנה ושנה בני ובנותי לא יתענו ביום היא"צ אבל ילמדו כל הלילה וכל היום ההוא בלי הפסק" (מכתבי רעק"א סי' קע"ח). ונראה לענ"ד

בהערה).

מה יכוון בכל מה שעושה עבור הוריו שנפטרו

כתב בהקדמת שו"ת יד אליהו (קאליש): "גם בעת אמירת הקדיש ובעת התפילה ובעת ברכו ובעת תפילת מוצ"ש אע"פ שיש להדר אחרי זאת, עם כל זאת חס ושלוה מלחשב מחשבת חוץ שיהיה נופל במחשבתם לעשות נחת רוח לנשמה של אחד ולהצילו מדינה של גיהנום וחיבוט הקבר, ח"ו מלצטרף מחשבה זו בעת האמירה, ואף קודם האמירה והתפילה, כי בזה תפסידו את כל העמל והתפלה והקדושה ח"ו. כי הכלל: שלמעלה אינם סובלים שום כונה זרה כי אם הכל לשם שמים ולהלל ולשבח ולפאר את הבורא בנפש חפיצה ובשמחה גדולה יותר מכל הטובות שבעולם על אשר זכיתם להיות בר ישראל ולעבוד את ה'".

לפעול עבורם אחר י"ב חודש מהפטירה

המנהג לומר קדיש על הורים רק י"א חודש²⁰⁸ והטעם לדבר: המשנה (עדיות פ"ב) כותבת ש'משפט הרשעים בגיהנום י"ב חודש', וכיון שאין אנו מחזיקים את הורינו כרשעים, אומרים רק י"א חודש.

והנה, יש שחושבים שלאחר שעברו י"ב חודש אין צורך לפעול עוד עבור נשמת הוריו, וטועים הם. וכן נמצא בכמה מקומות ב'ספר חסידים' שגם אחר שניצל האדם מדין גהינום עדיין יש דינים קשים ומרים²⁰⁹. ועל כן כתב (סי רמ"א): "ועל שכבר מתו

פשוט שאם אין באפשרותו לעשות כן מעצמו שלפחות יעמיד מי שילמד לזכותם. **ולעניין לימוד משניות:** כתב ב'מטה אפרים' (דיני קדיש סוף שער ד') דיש ענין מיוחד בלימוד משניות עבור הנפטר עפמ"ש רז"ל: אשר (בן יעקב אבינו) יושב על פתח של גיהנום ולכל לומד משנה מצילו וזש"כ 'מאשר שמנה לחמו', 'שמנה' אותיות 'משנה' זהו לחמו. ומכאן כ' בספה"ק שלימוד משניות עבור המת טובה גדולה לו עיי"ש. והרעק"א שם כתב: "הריני מבקש את תלמידי וחברי ללמוד במשך השנה הראשונה כל יום ויום פרק אחד משניות לזכות את נשמת".

²⁰⁸ רמ"א יו"ד סי' שע"ו בסוף הסימן.

²⁰⁹ סי' ל וסי' מו. ובחיד"א (בברית עולם על ספר חסידים) הוסיף: "ורוח אחת אמרה לרבינו מוהר"ח ז"ל שלאחר כ"ה שנה שנפטר והיה בצרות גדולות שאלו הרב ז"ל: הרי משפט רשעים י"ב חודש בגיהנום? והשיבו: זהו כשיזכה ליכנס לגיהנום וקודם לזה כמה הרפתקי עדו עליה" עכ"ל. וכתוב ב'ספרי' (ס"פ שופטים) כשמתודים על עגלה ערופה אומרים 'כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'. ופירשו חז"ל: 'כפר לעמך' - אלו החיים, 'אשר פדית' - אלו המתים, מלמד שהמתים צריכים כפרה. עוד אמרו שם 'אשר פדית' - מלמד שכפרה זו מכפרת על יוצאי מצרים. הרי דאפילו אם עברו דורות מיצ"מ מ"מ כשמביאים עגלה ערופה מתודים בנוסח זה שמועיל לנפטרים מזמן מרובה.

וכבר עברו י"ב חודש צריך להתפלל עליהם בכל חודש וחודש כי מהפכים אש של גיהנום... ולפני שבת ויו"ט ואחריו אותן שלא שמרום כהוגן".

כשאומר דבר שמועה מהוריו שנפטרו, האם יוסיף: "הריני כפרת משכבם"

ראוי שלא לזוז ממשמעות השו"ע שבכל דבר שמועה²¹⁰ שמזכיר מהוריו שנפטרו בתוך י"ב חודש לפטירתם (וי"א תוך י"א חודש)²¹¹ יאמר: "כך אמר אבא מארי (אבי מורי, או 'כך אמרה אימי מורת') הריני כפרת משכבו". ויש שלמדו זכות על מי שאין מקפיד בזה, וסברו דדוקא כשמזכיר דבר הלכה מהם יש לומר כן²¹².

ובבאור המילים 'הריני כפרת משכבו': יש מפרשים²¹³: שכוונת הבן ש'יסורים שנתחייבתי בהם ובכל אופן יבואו עלי, יהיו לכפרת אב'י. אמנם יש מפרשים²¹⁴

²¹⁰ שו"ע (סעי' ט), דרכי משה, ופשטות לשון רמ"א שלא חילק בין אב לאם בעניין אמירה זאת וכמו שבאם לא מסתבר שאמירה זאת תהיה רק על דבר הלכה שמזכיר בשמה אלא בכל דבר ה"ה באב בכל דבר שמועה מפיו יאמר כן.

²¹¹ הט"ז (סק' יב), הראשון לציון ושיורי ברכה (שע"ו 1) אמנם ב'יוסף אומץ' ודרך פיקודיך (מ"ע ג: אות ה) כתבו שיאמר רק י"א חודש כמו לעניין קדיש כדי לא להחזיקם ברשעים. ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

²¹² כדעת ר"י הזקן (קידושין לא): שדוקא כשמזכיר דבר הלכה מפיו אומר כן. מבקשי תורה (כא עמ' רמז) מהגרשז"א, תשובות והנהגות (ח"ב סי' תמז).

²¹³ כן למד בעל אג"מ (הובא בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' כ) מרש"י סוכה כ. שכל על הא דאמר ר"ל 'הריני כפרת ר"ח ובניו', ופרש"י: 'לשון כבוד הוא זה כשהוא מזכיר אביו או רבו לאחר מיתתו צ"ל כן'. וא"כ זו רק לשון כבוד שאומר לכבודו שרצונו שיבואו עליו היסורין שראוי לבא על אביו. וכשאומר הבן 'הריני כ"מ' לא מועילים דבריו כלום ולא יענש הבן בדבריו על החטאים של אביו. ובפרט שאין לנו השגה בגודל העונשים שצריך לבא על האדם על חטא קל ק"ו אם אביו עבר עבירות חמורות היאך מחייבין לבן ליטול ע"ע כל היסורים שמגיע לאביו והרי למדנו ש'כיבוד אב - משל אב' ולא משל בן [ועיין בשו"ת מהר"ם חלאוה (סי' יז) שהאריך שאין תועלת לאדם לאחר מותו מפעולות אחרים עבור].

²¹⁴ רש"י (קידושין לא): שהבן נוטל מיסורי הוריו. ועיין בשו"ת 'בצל החכמה' (שם) שהקשה על דברי האג"מ הנ"ל שהוא נגד הידוע ומקובל שגם בדברים בעלמא יכול אדם לקבל על עצמו צער ויסורין הראויים לבא על אחרים. וכן מבואר בסוגית הש"ס (פנהדרין מ"ח ב), כי כל קללות דוד שהיו ראויין לחול על ראש יואב נתקיימו בזרעו של דוד, מפני שקבלן שלמה עליו. הרי דאהני דיבורו של שלמה שאמר, "עשה כאשר דבר", להסיר קללות מבית יואב ושיחילו ויתקיימו בזרעו של שלמה שקבלן עליו. ורבקה אמנו אמרה, 'עלי קללתך בני' (בראשית כ"ו) ובפ' ספורנו שם, עלי להכנס תחתך אם תארע לך קלה ומסתייע ממה שאחז"ל ששלמה קיבל עליו קללות יואב והשיגוהו ע"ש. וא"כ מדוע לא יועילו דברי הבן באומרו 'הריני כ"מ' לקבל על עצמו כל רע הראוי לבא על אביו, ולהסיר בכך מאביו כל צער ויסורין. וכן נקט בשו"ת שבה"ל ח"י סי' נחנח]. ודחה שם את הוכחת האג"מ מר"ל דלא היה תלמידו של רבי חייא ובניו, וממילא אין עליו חובה לקבל את יסוריו. וכל כונתו באמרו 'הכ"מ' ללשון כבוד בלבד וכדפרש"י שם, אבל בבן כלפי אביו ה"ז בכלל מצות כיבוד אב ומחויב בכך (ומש"כ

שנכנס הבן תחת אביו ונוטל את יסוריו. וכוונת דבריו: ש'עלי יבאו כל הרעות הראויות לבא על נפשו'.

כשכותב דבר בשם אביו בתוך י"ב חודש יכתוב 'הריני כפרת משכבו'²¹⁵, ויכול לכתוב בראשי תיבות - 'הכ"מ'²¹⁶.

לאחר י"ב חודש על אביו או אימו המנהג הפשוט שאומר 'זכרונו לברכה' (ועל אימו 'זכרונה לברכה')²¹⁷, ויש מדקדקים לומר כלשון הגמרא 'זכרונו לברכה לחיי העולם הבא'²¹⁸.

יש שאומרים על ההורים 'זכר צדיק לברכה', ומנהג העולם לכתוב על אם 'עליה השלום'²¹⁹.

להוכיח מפרש"י בסוכה אדרבה מפרש"י בקידושין דלא כתב כך מוכח דשאני ההיא דסוכה דאיירי בר"ל לגבי ר"ח ובניו).

ולעניין הטענה ש'כיבוד אב משל אב' וא"כ כיצד מחוייב הבן לסבול עבור חטאי אביו, עיי"ש שהאר"ך מה הטעם שמחוייב בזה אף לאחר מות הוריו. ועוד כתב שם: "אדרבה ע"י שהבן מקיים באמירה זו מצות כבוד אב באומרו באמת ובלב שלם, הריני כ"מ למען לחסוך צער ויסורין מאביו, **זכות המצוה תגן עליו להנצל אולי גם מיסורין אלו לגמרי או חלקית** ואחר כוונת הלב הם הם הדברים וה' יראה ללבב, ואין לנו עסק בנסתרות. **אבל זאת ברור** ללא כל צל של ספק, **שכל מי שמקיים מצוה זו ואומר הריני כ"מ בכנות כפי שחייבוהו חז"ל, לא יצא מעסק זה כמפסיד אלא כמרויח. כי לעומת הצער שמקבל עליו, יקויים בו מאמר הכתוב למען יאריכו ימיו ולמען ייטב לך** (דברים ה' ט"ז). וא"כ לעניין מעשה לא יפסיד בכך שנטל ע"ע את יסורי אביו. **ואדרבה**, זהו עיקר חיובו של הבן לאחר מיתת הוריו ובזה הוא שונה מאדם אחר, דכתב בספר 'מעבר יבק' (חלק שפתי אמת פכ"א) וז"ל: "כשם שהבן חייב בכבוד אביו בחייו גם במותו יקבל עליו דינו כיון שהוא יכול להדיחו מעליו בכח המצוות והמעשים טובים שיעשה כדי לחסום אותו הדין להיותו בעולם המעשה דברא כרעא דאבוה. ומוציא מסד רגליו, ומוליכו על כנפי רוח". ומהר"ם חלאוה שם הסוף דבריו כתב וז"ל: "הרי שהצריכו לבן לומר כך (הריני כ"מ) מפני שימצא אביו תועלת בכך להקל ענשו כל זה אמת ומשפט, שהדין כך הוא נותן, כי אחר שהוא נטע צדיק עץ חיים עושה פרי הצדיק יצדיק לרבים יש לו שכר אמת יצילו מרעהו במקצת כאשר תצילו צדקה שנדר לתת אחרי מותו. אבל אין לו דרך אחרת של הצלה בכל מה שיעשה אחר בשבילו אחריו" (עיין בקובץ התורני 'בית הלל' עמ' מב מה שהאר"ך בזה מו"ר הגרש"א שטרן שליט"א).

²¹⁵ רמ"א, וכן כתב הדרכי משה (סק' ד). ויש לידע שהרמ"א הביא מי שסבר שכיון שהדברים שכתב בשמו נקראים גם לאחר י"ב חדש על כן יכתוב 'זכרונו לברכה' אמנם הכריע רמ"א שנוהגים לומר 'הכ"מ'.

²¹⁶ לקט יושר (ח"ב עמ' צח).

²¹⁷ שו"ע (ס"ט) וערוה"ש.

²¹⁸ ט"ז סק' יג. ולפי"ז יכתוב 'זללה'ה' כנוסח המלא בגמ', ולא 'זלה'ה'. אמנם רבים הראשונים כתוב 'זלה'ה'.

²¹⁹ תשב"ץ ח"א ס' קכב. בן איש חי שנה ב' פ' שופטים (עיין מאירי קידושין לא: שאם אין שינוי במשמעות מותר).

באיזה אופנים חייב הבן להוציא מכיסו לצורך כיבוד אב ואם כאשר האב מבוסס כלכלית

פסק השו"ע (סעי' ה'): "זה שמאכילו ומשקהו משל אב ואם, אם יש לו". כלומר, המצווה לכבד את אביו ואמו בהאכלתם, היא עצם הפעולה של הגשת המאכל או המשקה לפניהם, אבל אין הבן מצווה להוציא מממונו כדי לקנות עבורם את האוכל והשתיה.

וקשה²²⁰, מדוע הורע חלקה של מצוות כיבוד אב ואם משאר מצוות עשה כגון: ארבעת המינים, סוכה, מצה ושופר שחייב להוציא עבורם מכיסו לפחות מעשר מרווחיו²²¹ (כמצוות צדקה), משא"כ כיבוד הורים שאינו חייב לכבדם מממונו.

וביאר ה"חזון איש"²²², הדין שיש להוציא ממון עבור מצוות עשה, הוא רק במצוות שעניינם הוצאת ממון. כגון ד' מינים וכדו' שהאפשרות הרגילה להשיגם היא באמצעות ממון, אבל מצוות כיבוד אב ואם אין עניינה הוצאת ממון, אלא השירות והכיבוד שנותן להוריו, ולכן אין הבן חייב להוציא כסף מכיסו עבור זה.

הוצאות נסיעה

כאשר הבן מבין שהאב זקוק לו או כשהאב מבקש מבנו לבוא אליו ולכבדו, והבן גר במקום רחוק, נקטו האחרונים דאף שכיבוד משל אב אפ"ה הבן צריך להוציא את דמי הנסיעה מכיסו.

ושני טעמים בדבר:

א. מעשה ידוע אירע²²³ ביהודי שטען לפני הגר"ח מבריסק שהוא פטור ממצוות כיבוד הורים, כיון שהוא גר בבריסק והוריו גרים בוורשא וכדי להגיע לשם עליו לנסוע ברכבת, וכיוון שהדין ש'כיבוד אב משל אב' ואביו אינו משלם לו את הוצאות הנסיעה, א"כ פטור הוא מלכבדם. והשיב לו הגר"ח, חייב אתה ללכת ברגל להוריך בוורשא כדי לקיים מצוות כיבוד הורים, ואם קשה לך ללכת ברגליך מרחק כה רב, יכול אתה לרכוש כרטיס מכספך ולנסוע ברכבת. ואין זה נחשב שהוצאת משלך

²²⁰ עי' משנ"ב סימן תרנ"ו ס"ק ז' ח'. ועיי"ש בביה"ל ד"ה יותר מחומש שכתב שיש מצוות **שמחוייב** להוציא מכספו אפי' יותר ממעשר.

²²¹ זה השיעור המינימלי שחייב להוציא עבור כל מצווה (והשיעור המקסימלי הוא מה שהתקינו באושא (כתובות ג.) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, שמא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות). וביותר קשה, מדוע הורע כוחה שהרי גדולה מעלתה דהוקש כבוד הוריו לכבוד המקום (קידושין ל:).

²²² אבן העזר סימן קמ"ח ד"ה - ל"ב. משל אב.

²²³ הובא בתשובות והנהגות כרך ב' תשובה תמ"ד, וכן בכרך ג' תשובה רפ"ו. וכדברי הגר"ח פסק בשו"ת הר צבי חלק י"ד סימן קצ"ז.

עבור מצוות כיבוד הורים אלא להנאתך האישית הוצאת, להקל מעליך את הדרך.

ולמדנו, הדין ש'כיבוד אב משל אב' הינו דווקא כשהוצאת הממון היא לצורך הכיבוד עצמו, אבל כאשר הוצאת הממון היא להנאת הבן א"כ אף שעוסק כעת במצוות הכיבוד מכל מקום הוצאה זו מוטלת עליו.

ב. ויש מבארים²²⁴, דמה שנתבאר ש'כיבוד אב משל אב', הכוונה: שמצוות כיבוד אב אינה מצווה ממונית אלא מצווה מעשית. כלומר, שאין בכללה של מצווה זו להעניק לאביו אוכל או כסף, אלא עיקר הגדרת המצווה היא חיוב הגוף לכבד את אביו במעשה. אמנם ברור שאם בשעה שיש צורך לכבד את אביו במעשה כגון לבוא אליו להאכילו, ועצם המעשה כרוך בהוצאה כספית, כגון: הוצאות נסיעה, ודאי חייב הבן לשלם זאת מכיסו כמו לעניין שאר מצוות עשה שעליו להוציא עבורם מממונו עד חומש [ע"ן בהערה נפק"מ למעשה²²⁵].

כשאינו מחוייב ומכבדם האם קיים מצוה

ה'כסף משנה' (ממרים פ"ו הל' ז') מחדש דאף ש'כיבוד אב משל אב' ואין הבן מחוייב להוציא על הכיבוד מכספו, מכל מקום אם הוציא וכיבד את הוריו מכיסו מקיים בזה מצוות עשה של כיבוד אב ואם²²⁶.

²²⁴ ב'תשובות והנהגות' (כרך ג' תשובה רפ"ו), ובספר עטרת שמואל כתב שמשמע מהמנחת חינוך מצווה ל"ג את' ו' כסברא זו, וכך דייק מלשון השו"ע (ודלא כהחזו"א דלעיל).

²²⁵ הנפק"מ בין הבאורים: כאשר האב והבן מתגוררים במדינות רחוקות שהגישה ביניהם רק באמצעות מטוס או אונייה, ואין אפשרות רגלית כלל. דלדעת הגר"ח מבריסק אין הבן מחוייב לנסוע לאביו אא"כ יתן לו האב את הוצאות הנסיעה, שהרי אין הוא נוסע במטוס מחמת נוחותו האישית אלא כיון שזו הדרך היחידה להגיע לאביו. אולם לפי הדעה השניה יהיה הבן חייב לשאת בהוצאות הנסיעה מכיוון שהכיבוד עצמו לעמוד לשרת את אביו אינו ממון, ואף שהדרך לכיבוד עולה לו כסף אכתי חייב לשלם מכספו כדין כל מצוות עשה שחייב להוציא מכספו כדי לקיימן.

²²⁶ ומוסיף ומחדש הגרע"ק א' (שו"ת סי' ח') שהמכבד הוריו מממונו אף בשעה שהוא פטור נחשב בזה כמקיימה בשעה שהוא 'מצווה ועושה' ששכרו גדול ממי שאינו מצווה ועושה, והיינו: דאף שידועים דברי הגמ' (קידושין ל"א.) "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה", ופירש שם רש"י שהנפק"מ לעניין השכר דהיינו שמי שנחשב מצווה ועושה גדול שכרו ממי שאינו מצווה ועושה. ואעפ"כ הכא כשכיבד כשאינו מחוייב נחשב ככיבד בשעה שהוא מחוייב. והסבר הדברים: דוגמא לדבר, מצוות ציצית. הנה, אדם שהולך עם בגד שיש בו ארבע כנפות חייב להטיל בו ציצית ואם אינו מטיל הרי הוא מבטל עשה. לעומתו אדם שאין לו בגד של ארבע כנפות אינו מחוייב כלל במצוות ציצית ואינו חשיב כמבטל עשה ואפ"ה אם יקח בגד ד' כנפות מצוייין ויתעטף בו ודאי מקיים בזה מצוות עשה, ואינו נחשב כ'אינו מצווה ועושה'. וחדש רעק"א שכשהאב נצרך לכיבוד שיש בו הוצאת ממון וכיבדו הבן מממונו נחשב הבן כ'מצווה ועושה' על אף שאינו מחוייב בכך, ודמי לאדם שהתעטף בציצית למרות שלא היה מחוייב בה.

ומבואר בספר חסידים (תקפ"ב)²²⁷ שכאשר מזהה הבן צורך כל שהוא שיש לאב, יודע שהאב לא ישיגהו מטעמים שונים (וכגון אם הוא קמצן) אף שאין הבן מחוייב לכבדו, מ"מ מידת חסידות להוציא מכספו ולקנות לאביו את צרכיו ומקיים בזה מצוות עשה ושכרו בעולם הבא כמצווה ועושה, ואף בעולם הזה יזכה לאריכות ימים.

כאשר האב עני ואין לו מספיק למחייתו

השו"ע פוסק: אם אין לאב ויש לבן, כופין את הבן שישון את אביו כפי מה שהוא יכול.

ונחלקו הראשונים בביאור הדבר:

יש שביארו²²⁸ - דאף שנפסק ד'כיבוד אב משל אב', זה דווקא כאשר יש לאב שאז הבן פטור מלזון את אביו, והטעם, משום שהאב אינו זקוק לכיבוד זה כיון שיש לו די משלו. אבל באופן שאין לאב כדי פרנסתו ודאי זקוק הוא לכיבוד זה מבנו ולכן חייב לפרנסו מדין 'כיבוד אב'.

ויש שביארו²²⁹ - דמדן כיבוד אב לא שייך לחייב את הבן לזון את אביו דנפסק להלכה ד'כיבוד אב משל אב' בלבד, אך במצב שאין לאב כדי פרנסתו חייב הבן לזונו מדין צדקה. וכיון שנפסק בשו"ע²³⁰ שבסדר הקדימה במצוות צדקה 'קרוב קרוב קודם', על כן אביו שנחשב הקרוב ביותר אליו חייב הוא להקדימו לאחרים.

נפק"מ בין השיטות:

האם צריך הבן לעבוד שעות נוספות כדי שיהיה לו כסף לזון את אביו

אם החיוב לזון את אביו הוא מדין 'כיבוד אב', ממילא כשאין לאביו די כסף

²²⁷ וז"ל: "אחד היה עשיר ובנו היה עשיר, והאב היה עצרן (קמצן) במאכל ובמשתה שלו. אמר החכם לבנו העשיר: אף על פי שיש עושר לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו והאכילהו והשקהו משלך...".

²²⁸ הסמ"ג (עשין קי"ב - קי"ג) והסמ"ק (סי' נ', והובא בב"ח) בשם ר"ת, חינוך מצווה ל"ג. ועי' בלבוס (ר"מ ה') שכתב בביאור דעה זו "אם אין לאב ויש לבן אע"פ שמן התורה אין חייבים לכופו, מ"מ אמרו חז"ל שכופין אותו מדרבנן וזן את אביו כפי מה שהוא יכול".

²²⁹ שאילתות (נו), תו"ס (קידושין לב ד"ה אורי, ועיין מהרש"א), רי"ף רא"ש ר"ן ר"י הזקן (קידושין ל"ב). ובדברי הרמב"ם (ממרים פרק ו' הלכה ז') לדעת ה'דרכי משה' חיובו מדין כיבוד והב"י פליג וס"ל שחיובו מדין צדקה.

²³⁰ בהלכות צדקה סי' רנא סעי' ג'.

למחיתו מוטל על הבן לכבדו ולדאוג לו לפרנסתו. ולפיכך, אם אין לבן די כסף לזון את אביו עליו לעבוד שעות נוספות כדי שיוכל להאכילו²³¹. אמנם אם החיוב לזון את אביו הוא מדין 'צדקה', פשוט שכשהבן עני אינו מחוייב שהרי אף מצדקה פטור כעת ואינו חייב לעבוד כדי לפרנס עניים.

האם כופין את הבן לפרנס את אביו כשאינו לאב

מבואר בגמ'²³²: "כל מצוות עשה שמתן שכרה כתוב בצידה אין בית דין של מטה מזההרין עליה" וא"כ אם החיוב לזון את אביו הוא מדין 'כיבוד אב', כיון שכיבוד אב ואם מתן שכרה בצידה שנא' "למען יאריכון ימך" אין ב"ד של מטה כופין על כך²³³. אך אם החיוב לזון את אביו הוא מדין 'צדקה' ודאי כופין את הבן לזון את אביו, כפי שנפסק בהלכות צדקה²³⁴.

לעניין הלכה

הכרעת רוב הפוסקים שחיוב הבן בפרנסת הוריו מדין 'צדקה'²³⁵, ועל כן:

²³¹ וכך פסקו הסמ"ג הסמ"ק והחינוך שאם אין לבן כדי לזון את הוריו חייב להשכיר את עצמו לטחון ברחיים וכדו' כדי שיהיה לו כסף לפרנסתם. אמנם נחלקו האם חייב הבן לחזר על הפתחים עבור זה, שלדעת הסמ"ג והסמ"ק אינו חייב, ואילו לדעת החינוך חייב בכך. וא"ה יתבאר להלן באריכות עניין חיזור על הפתחים.

²³² חולין קי'.

²³³ בערוך השולחן (ר"מ ו) חידש דאף לדעות שזן את אביו מדין 'כיבוד אב' כופין ע"ז, והסביר, שכלל זה שאין כופין על מצוות עשה שמתן שכרה בצידה הוא דווקא במצוות שבינו לבין קונו בלבד ואינם נוגעות לאחרים כלל, אבל בנידון זה אם הוא לא רוצה לקיים את המצווה בינתיים אביו ואמו רעבים ללחם, אנו לא נוכל להעלים עין מזה אלא נכפה אותו לזונם בכל מיני כפיות אם ידו משגת. והוסיף, שזה הטעם גם דכופין על הצדקה, דאנו לא כופין אותו כדי שהוא יקיים עוד מצווה אלא מפני צער העניים אנו נכפה אותו ונגרום לו לקיים את המצווה.

²³⁴ שו"ע (יו"ד סימן רמ"ח סעי' א'): "בית דין היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן, ויורדים לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן". ואע"פ שגם מצוות צדקה מתן שכרה בצידה שנאמר (דברים ט"ו י) "כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוקיך בכל מעשיך ובכל משלח ירך", מ"מ כופין עליה כיוון שבצדקה יש גם לאו "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוף את ירך" (ר"י בתוס' ב"ב ח; תרוץ זה הובא בפרישה ר"מ סק"ח, ובט"ז סק"ו. ועיי"ש בתוס' עוד תירוצים למה כופין על הצדקה).

²³⁵ דעת רוב ראשונים דלעיל, ודעת רמ"א, ט"ז ושי"ך (סק' ו). לדעת הלבוש וערוה"ש (ס"ב) דעת המחבר שחיובו מדין כיבוד אב ואם, אמנם דעת הט"ז (סק"ו) והגר"א שאף לדעתו חיובו מדין צדקה.

²³⁶ והנה אף שהחיוב לזון את אביו הוא מדין צדקה חידש בזה החתם סופר (יו"ד רכ"ט) שלושה חידושים:

א. נפסק ברמ"א (יו"ד רמ"ט סעי' א') "ואל יבזבז אדם יותר מחומש שלא יצטרך לבריות".

כשאין לו, אינו מחוייב להשכיר את עצמו או לחזר על הפתחים כדי לזון את אביו. **וכשיש לו**: אף שכופין אותו לתת לאביו כדין צדקה (ובצורת הכפיה עיין הערה²³⁷) אמנם אינו מחוייב לתת יותר מחומש מנכסיו לאביו²³⁸ ויש סוברים שצריך לפרנס את אביו כפי שיעור הצטרותו והרווחתו²³⁹.

מתי אין כופין את הן לזון את אביו העני

א. כשיכול האב להתפרנס ממעשה ידיו אלא שהוא מעדיף לישב בטל ובניו יפרנסו אותו, אין הבנים חייבים לפרנסו. אמנם אם ביכולתו לעבוד רק במלאכה בזויה כופין את הן לזון את אביו אביו²⁴⁰.

ב. אם יש לאב ממון אלא שהוא קמצן או אם יש לו חשש אמיתי שיחסר לו בזקנותו או לאחר זמן, אין הן חייב לזונו כעת²⁴¹. וכן אם יש לאביו בעלי חובות שהגיע זמן פרעונם ויכול האב למכור את השטרי חוב לאחרים²⁴² וק"ו אם יכול האב

וכידוע, זהו מתקנת חכמים שהתקינו באושר (עי' כתובות ג.) אבל מדין תורה אחר שהשאר לעצמו כדי חייו יתן את השאר לעניים (וכדי חייו משאיר לעצמו מדין 'חייך קודמין'). והנה, כל מה שתקינו חכמים באושר לא לבזבז יותר מחומש זה רק במצוות צדקה אבל במקום 'כיבוד אב' השאירו חכמים על דין תורה שאם צריך אביו יבזבז אף יותר מחומש ולכן כל זמן שיש לו לפרנסת בני ביתו יומו את השאר יתן להוריו. ועיין תשובות הרדב"ז (ח"ב סי' תרסג) ושבה"ל (ח"ב סי' קיא אות ג, וסי' קכה) ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' רפז) שדבריו מחדשים ביותר.

ב. אף שנפסק בשו"ע (יו"ד רנ"ז סעי' ט) ש"הנותן כל מתנותיו לעני אחד מביא רעב לעולם", ואעפ"כ כשאביו עני מחוייב לתת לו את כל מעשרותיו. ועיין שבה"ל (ח"ב סי' קיא אות ג) דבאביו דאית ב' תרתי כבוד או"א וגם צדקה חייב רק לו.

ג. אף אדם שנותן צדקה כפי יכולתו לעניים רבים, אם אינו רוצה לזון את אביו כופין אותו וזן את אביו. ואעפ"כ שלא כופין על מצוות 'כיבוד אב ואם' שהרי 'מתן שכרה בצידה', ומדין 'צדקה' לא שייך לכפות כיוון שנותן צדקה בהידור, מ"מ על קלון אביו במקום שאין חסרון כיס כופין, ובכה"ג לא נחשב חסרון כיס משום שלא כופין אותו לתת יותר כסף, אלא שאת הכסף שכבר מוציא שיתן לאביו, וכיוון שמצב זה שמפזר ממון לעניים ומניח את אביו ללא מזונות הוא קלון לאביו, כופין לבן שיוזן את אביו (חת"ס שו"ת חו"מ קע"ז ד"ה ועי' רי"ף).

²³⁷ כתב הרשב"א (תשכ"א ח"ד סימן נ"ו בשם הירושלמי) שאם הן לא זן את אביו מבזין את הן ולא מאפשרים לו להכנס לבית הכנסת עד שיוזן את אביו משלו, אבל אין נכון לנדותו בגלל זה.

²³⁸ חזו"א יו"ד סי' קמט וכן משמעות שאר פוסקים. וסי' רמ"ט, א. ועיין 'פסקים ותשובות' סי' זה אות ב' עוד אופנים שרשאי לבזבז יותר מחומש.

²³⁹ תשובות הרדב"ז (ח"ב סי' תרסג), שבה"ל (ח"ב סי' קיא אות ג, וסי' קכה), ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' רפז) כתב חזו"ל: "ולמעשה נראה שהחייב הוא כפי שידו משגת, והיינו שיכול להשאיר כסף למסחרו וכן בבנק לעת הצורך, אבל אסור לו לבזבז כספים על דברים שהם למעלה מכדי צרכו וב"כ כשעליו חוב ליתן לצדקה או בנידון דידן להחזיק אביו".

²⁴⁰ ספר חסידים תקע"ג. וחת"ס שם.

²⁴¹ שו"ת מהרי"ל החדשות (סי' קז), חת"ס שם.

²⁴² אף במחיר מוזל מהחוב עצמו. ועיין סי' רנג סעי' ג. וב'פסקים ותשובות' אות יב.

בעצמו לגבות את החובות רק שאינו טורח להתעסק בזה, אין הבנים מחוייבים לפרנסו.²⁴³

ג. כאשר יש לאב מכרים שרוצים לפרנסו מדין צדקה אין הבן חייב לתת את כל הוצאות המזונות משלו (שבה"ל ח"ב קיא).

כשהאב עני ויש כמה בנים איך יתחלקו ביניהם. ודין החתנים

כשכל הבנים עשירים או מבוססים כלכלית על כולם להתחלק בפרנסת האב. ויתן כל אח כפי עושרו באופן יחסי. **אמנם** כשחלקם עניים (והיינו: שאם ישתתפו במזונות האב יבואו לחיזור על הפתחים) החובה מוטלת על העשירים בלבד.²⁴⁴ וכן דין החתנים שיתחלקו עם הבנים בשווה, ויש שסברו שחיובם פחות משל הבנים.²⁴⁵ אם אחד הבנים נתן יותר ממה שהיה צריך לפי עושרו ויכול להוכיח זאת בעדים, יפרע מהירושה לאחר מות הוריו.²⁴⁶

נתינה לאב מכספי צדקה

אדם עני שאין ידו משגת²⁴⁷ יכול לפרנס את אביו מכספי צדקה, אבל אדם שש לו אין ראוי שיפרנס את אביו ממעות צדקה, ואם עשה כן תבוא עליו קללה.²⁴⁸ והטעם, משום שיש בזיון לאב שבנו מפרנסו מכספי צדקה.²⁴⁹

²⁴³ תשובות הרשב"א ח"ד תשו' נ"ו והובא להלכה בשבט הלוי חלק ב' תשו' קי"א אות ג'.
²⁴⁴ רמ"א (סעיף ה'). תשובות מהר"ם (דפוס פראג, תקמ"א). ובערוך השולחן (סעיף כ"א) הקשה, דכיון שהחייב לזון את אביו הוא מדין צדקה פשיטא שהבנים העניים פטורים מלזון את אביהם. ותירץ: א. דע"פ שמבואר בסימן רמ"ט שאף עני חייב לתת משהו לצדקה, חידש רמ"א הכא שאת אותו המשהו אין הוא צריך לתת לאביו אלא האחים העשירים בלבד יזונוהו. ב. אפילו בטירחא הפיזית הכרוכה בלזון את האב (לקנות את האוכל להביא לאב וכדו') אין מחוייבים הבנים העניים וטוב יותר שיטרחו בפרנסת עצמם והעשירים ידאגו לכבוד האב.
²⁴⁵ ערוה"ש (סעי' לח) וכן משמעות השו"ע הל' צדקה (סי' רנ"ג עיי"ש) **אמנם** בחוות יאיר שם משמע שחיובם פחות ובשם הגריש"א זצ"ל מביאים שמסתבר שהבנים יתנו רק עד חומש מנכסיהם (עפ"י הנכתב לעיל), והחתנים רק מעשר.

²⁴⁶ שו"ת חוות יאיר (סי' קלד) וערוה"ש (סעי' יח). אין האב יכול לפטור את אחד מהבנים מלזון כיוון שבזה הוא מוסיף חיוב על הבנים האחרים ("בן יכבד אב" (67)).

²⁴⁷ היינו שאם יתן לאביו לא יהיה לו די לפרנסת בני ביתו כפי רגילותם (תשורת שי ח"א סי' רסט).
²⁴⁸ כן פסק הרמ"א (סעי' ה'): "אם ידו משגת, תבוא מאירה למי שמפרנס אביו ממעות צדקה שלו". **ואפילו** אם נותן לאביו בדרך שאינו יודע שהוא מכספי צדקה הוא גנאי (תשורת שי שם. צי"א ח"ד סי' צב).

²⁴⁹ כ"כ החיי אדם (כלל ס"ז סעי' י"ב) וכן משמע לשון הגמ' "אפ"ה זילא ביה מילתא". ומש"ה הדין כן אף שלדעת רמ"א הדין לזון את אביו העני הוא מהלכות 'צדקה'. והנה, מלשון תשו' מימונית שהובא בב"י משמע שיתבוא עליו מאירה' משום שגורם לבזבז מעות צדקה בחינם. והנה,

מי שמפרנס את אביו ואמו ממעות צדקה, אין מוחין בידו²⁵⁰.

נתינה לאב מכספי מעשר כספים

יש שסוברים שכיון שמעשר כספים אינו חיוב מהתורה על כן יכול לנתנו לאביו ואין בזה בזיון, ואדרבה הרי זה 'משובח ותבא עליו ברכה עד בלי די'²⁵¹. אמנם מרן הב"י הביא ממהר"ם (סי' תקמא) שתבא עליו קללה כמו לעניין הנותן לאביו מכספי צדקה. ועל כן ראוי להחמיר בזה²⁵² ובמקום צורך יש לסמוך להקל²⁵³.

כספי מעשרות קודם שהופרשו

י"א²⁵⁴: שכל שהקפידא לפרנס את אביו מכספי צדקה היא דווקא אחר שהפריש את מעשרותיו וייחדם לצדקה, שאז יש בזיון לאב כשמפרנסו ממעות אלו, אבל אם עדיין לא הפריש מרווחיו לצדקה, יכול לזון את אביו ולהוריד סכום זה מהסכום שיפריש לצדקה בעתיד. וי"א: שאם הבן עשיר וזן את הוריו אין לו להוריד סכום זה כלל מכספי הצדקה, ואם יקזז סכום זה מדמי מעשרותיו נחשב בזיון לאביו ותבוא עליו מאירה²⁵⁵.

האם חייב לכבדם בגופו אף שנמנע ממנו רווח גדול או שמפסיד מכך

חייב לכבדם בגופו אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו²⁵⁶. אמנם אם אין לו מה

מצאנו שנחלקו הראשונים ב"העדפה", דהיינו: שנותן הבן לאב סעודה יתירה על מידה בינונית, שלדעת הדרישה (ר"מ סק"ד) בשם פסקי תוס' גם את ההעדפה אסור לתת מכספי צדקה, ואילו לדעת המאירי (קידושין ל"ב) את ההעדפה מותר לתת לכספי צדקה. ויתכן שנחלקו בטעמים הנ"ל. דאם טעם המאירה היא מצד הזילזול באב, יתכן שהזילזול הוא רק את נותן את עיקר המזונות מכספי צדקה אבל אם רק התוספת מצדקה אין בכך זילזול, אך אם הטעם הוא מצד שמבזבז מעות עניים, ק"ו שאסור להעדיף יותר מהצורך של אביו מכספי עניים.

²⁵⁰ "אהבת חסד" (חלק ב' פרק י"ט). אף שתבוא עליו מאירה.

²⁵¹ תשובות מהרי"ל (סי': נד, נו). שירי כנה"ג סי' רנא (הג' הב"י).

²⁵² שו"ת חת"ס (יו"ד סי' רכט, רלא), אהבת חסד (שם).

²⁵³ שו"ת שבה"ל (ח"ה סי' קלג אות י), והקשה על החת"ס מדברי מהרי"ל הנ"ל. (ופלא שלא הביא דברי המהר"ם שהובאו בב"י). והגר"מ הלבשרטאם זצ"ל היה מקל בזה אם נותן מכספי המעשר גם לאחרים.

²⁵⁴ בספרים: בן יכבד אב עמוד 66. 'מורא הורים וכבודם' (פ"א סט"ז) בשם הגריש"א זצ"ל.

²⁵⁵ ערוך השולחן סעי' כ'.

²⁵⁶ פסק השו"ע (ר"מ, ה') וביאר ב'ד רמה' קידושין (לב, א) שהוקש כבוד ההורים לכבודו ית' ונא' 'כבד את ה' מהונך' וה"ה הוריו (אמנם אין לומדים מההקש כלפי ממון ממש אלא כלפי ביטול מלאכה בלבד).

לאכול היום פטור משום שחייו קודמים²⁵⁷ וי"א שאם אין לו עבודה קבועה אינו חייב בכך אא"כ יש לו מזון שלושים יום²⁵⁸.

ונראה הטעם: 'ביטול מלאכה' אינו נחשב כהוצאת ממון והפסד שבזה ההלכה שכיבוד אב 'משל אב' אלא כמניעת רווח בלבד, ולכן חייב לכבדם²⁵⁹. ועל כן: חייב לכבד את הוריו אף בזמן שהיה יכול להרוויח ממון רב, אמנם אם יכבדם יפסיד מכך כגון שיסולק מעבודתו או יהיה בכך נזק לעסקיו פטור²⁶⁰.

עזרה להורים קודמת לשאר צדקות

אם האב או האם זקוקים לעזרה, אפילו יש לפניו הבן מקרי צדקה חמורים יותר חייב לתת את כספי הצדקה שלו לעזור לאביו מכח מצוות כיבוד הורים²⁶¹. וכשעושה כן אסור לו לספר לאביו שזהו מעות צדקה שבזה הוא גורם לעגמת נפש להוריו כשישמעו שמקבלים צדקה. ולמדנו בגמ' ש'יש מאכיל לאביו פסיוני' (עוף שמן וטוב) ואף על פי כן 'טורדו מן העולם' (משום שמצער). ועל כן אף באופן שמוותר לו לזון את אביו מצדקה פשוט שלא יגלה לו שהמעות באו מכספי צדקה שלו²⁶².

וכאן המקום לעודר על ילדים שנותנים למוסדות ואידיגונים שונים ולא להוריהם העניים שזה איסור גמור, ובפרט שפעמים רבות הגיעו ההורים לכך מחמת נישואי ילדיהם.

²⁵⁷ שו"ע. בב"מ לג. רבינו ירוחם (נתיב א ח"ד) אמנם דעת הגר"א (סק' י"ד, ושה"ל ח"ב ס' קיא) שאף שאין לו לאותו היום מחוייב בכבוד אביו. והוסיף בערוך השולחן (כ"ב): "מ"מ אם יש לבן לצורך סעודתו לחם ובשר, לא יאכל בשר אלא יקנה לחם גם לאביו וכן כל כיוצא בזה". הראשון לציון (לרבי חיים בן עטר, יו"ד ר"מ ה').

²⁵⁸ רמב"ן, ר"ן (יג מדפי הריף) וריטב"א (קידושין לא). ששאלו את רבי אליעזר עד היכן כיבוד הורים והשיב ממעשה דמא בן נתינה שלא העיר את אביו משנתו ונמנע ממנו רווח 60 ריבוא. ומשמע שצריך לכבד אף שנמנע ממנו רווח גדול ונהנה יש ראשונים שבארו במעשה זה שלא העיר את אביו משום שיש בזה צער לאביו. ומשמע שבלא שמצעריו אין חייב לכבדו ע"י שנמנע ממנו רווח (תו"ס ראש ור"ן בתרוצו השני ופשוטות השו"ע סעי' ח) אפ"ה נראה להחמיר הכא מאחר שהרבה החמירו בזה. והנה אף לרמ"א בסעי' ח' שמוותר לצער את אביו כשהממון 'משל בן' וא"כ כיצד שתק הכא והסכים דשרי להבטל ממלאכתו ולהפסיד לצורך כיבוד אביו, מוכח מהכא כששבמניעת רווח עסקינו אף לרמ"א אסור לצער[ו].

²⁶⁰ תוס' קידושין לב (דה"ר רבי יהודה), שו"ת מהרש"ם (ח"ג קג). ו'בפסקים ותשובות' (ר"מ הערה 191) הביא מהגר"ש"א זצ"ל שאם ההפסד קטן נראה הדבר כזילזול באביו אם ימנע מחמתו מלכבדו.

²⁶¹ חתם סופר (יו"ד רכ"ט). ואף שנפסק בשו"ע (יו"ד רנ"ז סעי' טי) ש'הנותן כל מתנותיו לעני אחד מביא רעב לעולם', אעפ"כ כשאביו עני מחוייב לתת לו את כל מעשרותיו. ועיין שבה"ל (ח"ב קיא אות ג) דבאביו דאית ב' תרתי כבוד או"א וגם צדקה חייב רק לו. והוסיף (ח"ה ס' קלה אות ד) שאביו קודם אפילו לעני שצריך לחם ומים.

²⁶² תשובות והנהגות כרך ג סימן רפו.

האם יחזר על הפתחים עבור פרנסת הוריו

כאשר האב ובנו עניים ואין להם כדי מזונותיהם, או אף אם יש לבן רק לפרנסת עצמו בלבד, אין הבן חייב להתבזות ולחזר על הפתחים לאסוף כסף למזונות אביו (ועיני הערה²⁶³). **אמנם** במקום שאין בזה טרחא ובזיון גדול²⁶⁴ או אם הוא מחזר על הפתחים עבור עצמו, יאסוף לאביו²⁶⁵.

ולדעת הכל, מצד הנימוס ודרך ארץ אם הבן יכול נכון שיחזר על הפתחים עבור הוריו. וכל שכן אם אימו צריכה לחזר על הפתחים למחיתה לא יניחנה אלא יחזר בעבורה משום שהבזיון שיש לאשה בכך הוא גדול מאוד ד"כל כבודה בת מלך פנימה"²⁶⁶.

האם מותר למחות ולצער הורים שמפסידים את ממון ילדיהם

אב ואם שרוצים להזיק חפץ של ילדיהם, או אם בחרו מרצונם לגור או להתארך באופן קבוע אצל ילדיהם ועל ידי כך הם מכבידים מאוד את העול הכלכלי על הילדים, **לדעת השו"ע** אסור לצערם או להכלימם כדי שלא יעשו כן²⁶⁷ **ולדעת רמ"א**

²⁶³ רמב"ם (ממרים פ"ו ה"ז ודלא כחינוך לג שחייב בכל אופן), רא"ש קידושין (פ"א ס' ג), שו"ע (סעי' ה'), ב"ח, ש"ך (סק"ה). ועל כן אין הבן חייב לתת את כספו לאביו וכתוצאה מכך יחזר על הפתחים למזונות עצמו. **וסברת הב"ח**: דבמקום שאין הנאה לאב בעצם וגוף הביזוי אלא מדבר עקיף, דהיינו: שאין האב נהנה שהבן מחזר על הפתחים אלא מהמזונות שיהיו לו מכח החיזור אינו חייב להתבזות עבורו. **אמנם החזו"א פליג** וסבר (ס' קמ"ט ד"ה כתב הטור) שאף שאין חייב לתת את מה שיש לו לאביו ולחזר על הפתחים עבור עצמו (אלא ישאיר את שלו לעצמו), אכתי חייב לצאת ולחזר עבור אביו דאל"כ אביו יחזר על הפתחים, ומוטל על בנו לסייעו כמו שאר ענייני כבוד שעליו לסייע לאביו בהם. (ועל כן אף שלהלכה מפרנסו מדין 'צדקה' אכתי חייב לחזר עבורו. ואת סברת הב"ח דחה דסו"ס שימוש זה הוא כבוד לאביו דמאי שנא מביא לו גוזלות לאכילה או את כסף אנשי העיר).

²⁶⁴ כגון שיש לו תורמים קבועים. ספר 'אבני זיכרון' (עמ' שג) אף בדעת הש"ך והב"ח.

²⁶⁵ שם דכיון שאינו חש לבזיון עצמו נפלה סברת הב"ח ונצרך דעת החזו"א דלעיל להחמיר. אמנם בשו"ת אמרי יושר (ח"ב ס' ק"פ) בתחילה נסתפק בדבר (דשמא דוקא בבן שמתפרנס ממעשה ידיו ואינו מרויח מספיק לזון אף את אביו, בזה אינו חייב להתבזות ולחזר על הפתחים עבור אביו אולם במקום שהבן כבר מחזר על הפתחים בשביל עצמו שמא נחייבו לעשות השתדלות נוספת בשביל אביו) ולבסוף הסיק דכיון שקיי"ל שהטעם שזן את אביו הוא מדין 'צדקה' פשוט שעני המחזר אינו חייב לחזר יותר כדי לתת צדקה.

²⁶⁶ בן איש חי (שנה ב' שופטים אות ח'). ערוך השולחן סעי' כ"ב.

²⁶⁷ עפ"י הגמ' (קידושין ל"ב) "שאלו את רבי אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם, אמר להם: כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו" ודעת השו"ע (סעי' ה) עפ"י הרמב"ם דאף ד'כיבוד אב משל אב' ולא משל בן אפ"ה אין לבן לצער את אביו אף שמאבד את ממונו. אמנם לדעת רמ"א (תה"ד) אין הבדל בין לכבדו או לצערו ובכל גונא הכל 'משל אב' ועל כן אם מאבד את

מותר, אמנם אף לדעתו יש להשתדל הרבה לעשות זאת בדרך מכובדת²⁶⁸. ומידת חסידות שלא ימחה בו²⁶⁹.

ואם כבר הזיקו ההורים, לדעת הכל אסור לצערם או להכלימם כעת²⁷⁰.

מעיקר הדין מותר לתובעם לדין תורה²⁷¹ אמנם שומר נפשו ירחק מזה ויתפשרו ביניהם בלא דין תורה²⁷². ובמקום צורך ישאל לחכם היאך ינהג.

האם מותר לצער את אביו ולהעירו משנתו לצרכים שונים

לדעת כמה מן הפוסקים אסור להעיר את הוריו משנתם אף אם בכך ימנע מהבן רווח ממוני גדול, כיון שכשמעירים הוא מצערם²⁷³. ופשוט שצרכים הילדים להשתדל שלא להפריע את שנת מנוחת ההורים ועל כן ידברו או ישחקו בשקט.

אמנם אם יודע הבן שהוריו יצטערו יותר אם לא יעירם ואדרבה ישמחו שיקצו,

ממונו של הבן שרי אף לצערו כדי שיפסיק מכך. וכן הכריע במהרש"ל (ים של שלמה קידושין ס' טז) ועיין בב"ח (הובא בש"ך סק' יא) כיצד ביאר דעת המחבר.

²⁶⁸ ערוה"ש סעי' כח.

²⁶⁹ מהרש"ל שם.

²⁷⁰ המשך הרמ"א בסעי' ח. המהרש"ל (שם) מיישב מה שיש להקשות על דעת רמ"א כיצד מותר לצערם והלא אמרו ש'אם היה הבן לבוש בגדי חמודות ויושב בראש הקהל ובא אביו ואמו וקרעו בגדיו והכהו על ראשו וכו' ישתוק' ומשמע שאף כשאירי בדבר שהוא 'של בן' כגון שמביישו אין למחות באביו דבזה מצערו. ותיריך: "ובוודאי איירי בענין שלא היה יכול למחות בו ומאחר שכבר נעשה המעשה לא יכלימו ולא יגעור בו". ובאמת קודם למעשה הנזק יכול למחות.

²⁷¹ כנה"ג (סק' ד), וכן נראה ברמב"ם (הל' ממרים פ"ה הט"ו), שו"ת כתב סופר (יו"ד סו"ס ק"ח). ויש לדעת אף אם עשה כן לא יעז פניו כנגדם אלא ינהג בהם בדרך כבוד.

²⁷² ס"ח (תקפד), כתב סופר שם. ובפרט שלדעת השו"ע אסור לצערם בכל אופן, ופשוט הדבר שיצער את אביו אם יתבענו.

²⁷³ קידושין (דף לא, א): "אמר להם (רבי אליעזר) צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון, ודמאן בן נתינה שמו: פעם אחת בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר... והיה המפתח מונח תחת מראשותיו של אביו (ויתר על ששים ריבוא הדינרים), ולא ציערו. (לא העיר את אביו). לשנה האחרת, נתן לו הקדוש ברוך הוא את שכרו (שנולדה לו פרה אדומה בעדרו) נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם: יודע אני בכם שאם אני הייתי מבקש ממכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, אלא שאין אני מבקש מכם כל מה שאני יכול, אלא רק את אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא. ואמר על כך רבי חנינא: ומה מי שאינו מצווה כך נתן לו הקדוש ברוך הוא בשכרו. ישראל שהוא מצווה ועושה, על אחת כמה וכמה" ועיין ברא"ש ובר"ן שהקשו דלכאון כיבוד אב' משל אב' וא"כ מדוע הפסיד ולא העיר את אביו? ותירצו: א. כשמעירו הוא מצער את אביו, ולצער אסור אף עבור כל הון שבעולם. ב. משום שאירי במניעת רווח דבזה בכל אופן צריך לכבדו (דכיון שאינו הפסד בפועל ומש"ה אף לרמ"א בסעי' ה' דשרי לצערו כשמפסיד ממנו, הכא אסור שזה מניעת רווח בלבד). ח"י אדם (כלל סז סעי' יא).

וכגון: **שימנע מהם** רווח גדול, מצוה לעשות כן²⁷⁴. וכן אם דופק עני בדלת או שמתקשר אדם ומבקש לדבר עימם אם יודע הבן בודאות שהוריו ישמחו שיקצם יעשה כן, ואם אינו בטוח לא יעירם²⁷⁵.

מוותר להעיר את אביו למצוה עוברת כגון: תפילה או קריאת שמע שזמנם עובר, שהרי אף אביו חייב בכבוד הבורא ית'²⁷⁶.

כשמעיר את הוריו עדיף שיעשה כן על ידי אחר, אא"כ אביו ביקש ממנו שיעיר אותו²⁷⁷.

²⁷⁴ ספר חסידים (שלז), באר היטב (סקט"ז), וחיי אדם שם, ערוה"ש (סק"מ). אמנם דעת האג"מ (דברות משה קידושין סי' כ הערה יז) שבאופן סתמי רוב האבות היו שמחים שירוויח בנם, ואדרבה הם יצטערו אם הבן לא יעיר אותם וימנע ממנו רווח, על כן מותר לו להעיר אותם גם כשמניעת הרווח היא של הבן (אמנם למעשה נשאר בזה בצ"ע). וכתב דמה שמצינו בגמ' שדמא בן נתינה לא העיר את אביו יש לדחוק ולומר שהטעם משום שלא היה שפוי בדעתו וממילא הדבר לא היה גורם לו כל נחת (אף שהוזכר רק לגבי אימו שבשעה שישב ליד גדולי רומי קרעה בגדי כ' תוס' שם בשם המדרש שהייתה מטורפת מדעתה).

ולענין בן שנשאר מחוץ לבית בלא מפתח והוריו ישנים. אם אין הוא אשם בכך שנשאר מחוץ לבית משום שהוריו שכחו שהוא צריך לחזור ואעפ"כ נעלו את הדלת כיון דמסתבר שיהיה להם צער גדול אם לא יעיר אותם וישן מחוץ לבית וכדו' מותר להעירם עפ"י הפוסקים דלעיל. אמנם אם האשמה היא של הבן והוא רגיל בכך שאין מקפיד כ"כ בכבודם ואין ברור שיהיו שמחים בזה שיעירם ואולי אף יכעסו עליו לכאן' נראה שאסור להעירם.

²⁷⁵ בשם הגריש"א זצ"ל (מבקשי תורה' כ' עמ' קג סעי' יט) כתבו שאפשר לסמוך על המטלפן אם אומר שנחוץ להעיר את הוריו כדי שידבר עימם. ולענין חיוב מצות צדקה אף שהוא דבר מצוה וכתבנו לקמן דשרי להעיר לצורך זאת אפ"ה אין להעיר את הוריו אם אין ודאי שישמחו בכך משום שאין חיוב לתת לכל עני ועני דפרנסתו קודמת (רמ"א רנא, ג) וגם שיכול לתת קודם לקרוביו, וכן משום שבשעה שהוא ישן אינו עובר ב'לא תאמין' (שו"ת שבט הקהתי ח"ה סי' קעו). ²⁷⁶ חיי אדם שם. וב'מבקשי תורה' (שם סעי' יח) הביא מהגריש"א זצ"ל שאם אביו מקפיד על זמן 'מגן אברהם' ועומד להפסיד את הזמן, יעיר אותו. אמנם אם על פי שיקול הבן לא יצטרך אביו אם יספיק לזמן הגר"א לא יקצנו קודם לכן.

²⁷⁷ ערוה"ש שם. וכשמבקש ממנו נראה פשוט דשרי ואדרבה מצוה יש בזה דשומע לקולו.